Mitkä tekijät ovat yhteydessä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen?

Tarkastelussa lapsuuden sosioekonominen tausta, sosiodemografiset taustatekijät ja hyvinvoinnin toteutuminen

Pro gradu -tutkielma

Terhi Kylliäinen

59869

27.6.2022

Sosiaalipolitiikka

Sosiaalitieteiden laitos

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Turun yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check –järjestelmällä

Sosiaalitieteiden laitos/Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
KYLLIÄINEN, TERHI: Mitkä tekijät ovat yhteydessä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen? Tarkastelussa lapsuuden sosioekonominen tausta, sosiodemografiset taustatekijät ja hyvinvoinnin toteutuminen.

Pro gradu -tutkielma, 64 s.
Sosiaalipolitiikka
Kesäkuu 2022

Maksuhäiriömerkintää pidetään ylivelkaantumisen näkyvänä merkkinä. Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan maksuhäiriömerkinnän yhteyttä lapsuuden sosioekonomiseen taustaan, aikuisiän sosiodemografisiin taustatekijöihin ja hyvinvoinnin toteutumiseen.

Tutkimuksen aineistona käytetään Turun yliopiston sosiaalipolitiikan oppiaineen keräämää KONSE-aineistoa vuodelta 2020. Aineistoa analysoitiin ristiintaulukointien ja binäärisen logistisen regressioanalyysin avulla. Tarkastelussa hyödynnetään köyhyystutkimuksen piiriin kuuluvaa tutkimusta sekä Pierre Bourdieun teoriaa taloudellisesta, kulttuurisesta ja sosiaalisesta pääomasta. Lisäksi hyödynnetään Erik Allardtin yleisten hyvinvointiulottuvuuksien mallia, joka sisältää sekä objektiivisia että subjektiivisia hyvinvoinnin mittareita.

Tutkimuksen mukaan aikuisuuden maksuhäiriömerkintä on yhteydessä lapsuudenkodin taloudelliseen heikko-osaisuuteen. Sosiodemografisia taustatekijöitä tarkasteltaessa havaittiin, että maksuhäiriömerkintä on yhteydessä miessukupuoleen, vuokra-asumiseen, pienituloisuuteen, keskiasteen ammattikoulu- ja opistotason koulutukseen ja työttömyyteen. Aiemmasta tutkimuksesta poiketen maksuhäiriömerkintä on aineiston mukaan voimakkaimmin yhteydessä vanhempiin ikäluokkiin. Tarkastelluista hyvinvoinnin osatekijöistä erityisesti heikko koettu terveys oli yhteydessä maksuhäiriömerkintään.

Tutkimuksessa havaittiin useita tarpeita lisätutkimukselle. Lapsuuden sosioekonomisen taustan, erityisesti kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman ja niiden puutteiden, yhteydestä aikuisuuden maksuhäiriömerkintöihin tiedetään vielä vähän. Maksuhäiriömerkintöjä on tutkittu Suomessa yleensä kuvailevilla poikkileikkaustutkimuksilla. Esimerkiksi pitkittäistutkimuksen avulla voitaisiin saada uutta tietoa maksuhäiriömerkintään johtavista tapahtumista. Lisäksi tutkimusta voitaisiin kohdentaa tarkemmin ryhmiin, jotka on todettu maksuhäiriömerkintöjen riskiryhmiksi.

Asiasanat: maksuhäiriömerkintä, velkaongelmat, ylivelkaantuminen, kulutus, hyvinvointi, köyhyys, ylisukupolvinen periytyminen.

Sisällysluettelo

1. Johdanto 1

2. Velkaantuminen, ylivelkaantuminen ja maksuhäiriömerkintä ilmiöinä . 3

2.1. Maksuhäiriömerkintä ylivelkaantumisen mittarina 4

2.2. Velkaongelmat kulutusyhteiskunnassa 6

2.3. Velkaongelmien kehitys Suomessa 9

3. Maksuhäiriömerkintään yhteydessä olevat tekijät 13

3.1. Lapsuuden sosioekonominen tausta ja ylisukupolvinen periytyvyys 14

3.1.1. Lapsuuden sosioekonomisen taustan operationalisointi 16

3.2. Demografiset taustatekijät 18

3.3. Hyvinvoinnin osatekijät 21

4. Tutkimusasetelma 24

4.1. Tutkimuskysymykset 24

4.2. Aineisto 25

4.2.1. Selitettävä muuttuja 25

4.2.2. Selittävät muuttujat 26

4.2.2.1. Lapsuuden sosioekonomiseen taustaan liittyvät muuttujat 26

4.2.2.2. Sosiodemografiset taustamuuttujat 28

4.2.2.3. Hyvinvoinnin osatekijöihin liittyvät muuttujat 31

4.2.2.3.1. Elintaso 32

4.2.2.3.2. Yhteisyyssuhteet ja itsensä toteuttaminen 35

4.2.2.3.3. Tyytymättömyysasenteet 37

4.2.2.3.4. Viihtyvyysasenteet 38

4.3. Analyysimenetelmä 40

5. Mitkä tekijät ovat yhteydessä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen? .. 42

5.1. Lapsuuden sosioekonomisen taustan, sosiodemografisten taustatekijöiden ja hyvinvoinnin osatekijöiden yhteys maksuhäiriömerkintään 42

5.1.1. Lapsuuden sosioekonominen tausta 42

5.1.2. Sosiodemografiset taustatekijät 43

5.1.3. Hyvinvoinnin osatekijät 45

5.2. Maksuhäiriömerkintään yhteydessä olevien tekijöiden monimuuttuja-analyysi 50

5.2.1. Lapsuuden sosioekonominen tausta ja sosiodemografiset taustatekijät 51

5.2.2. Hyvinvoinnin toteutuminen 55

6. Johtopäätökset 58

7. Pohdintaa 62

Lähdeluettelo 65

Luettelo kuvioista ja taulukoista

KUVIO 1. MAKSUHÄIRIÖMERKINTÄISET HENKILÖT SUOMESSA VUOSINA 1995-2020. 11
KUVIO 2. YLEISET HYVINVOINNIN ULOTTUVUUDET. 21
TAULUKKO 1. ”VIIMEISEN 12 KUUKAUDEN AIKANA ONKO SINULLA OLLUT MAKSUHÄIRIÖMERKINTÄ?” (K22.2) KONSE-AINEISTO 2020. N / %. 25
TAULUKKO 2. LAPSUUDENKODIN OLOSUHTEITA KUVAAVIEN MUUTTUJIEN JAKAUTUMAT. N/ %. 27
TAULUKKO 3. SOSIODEMOGRAFISTEN TAUSTATEKIJÖIDEN JAKAUTUMAT. N/ %. 30
KUVIO 3. AINEISTON KYSYMYKSET ALLARDTIN HYVINVOINTIMALLIIN SIJOITETTUNA. 32
TAULUKKO 4. ELINTASON OSATEKIJÖIDEN JAKAUTUMAT. N/ %. 34
TAULUKKO 5. YHTEISYYSSUHTEIDEN JA ITSENSÄ TOTEUTTAMISEN OSATEKIJÖIDEN JAKAUTUMAT. N/ %. 36
TAULUKKO 6. TYYTYMÄTTÖMYYSASENTEIDEN OSATEKIJÖIDEN JAKAUTUMAT. N/ %. 38
TAULUKKO 7. VIIHTYVYYSASENTEIDEN OSATEKIJÖIDEN JAKAUTUMAT. N/ %. 40
TAULUKKO 8. LAPSUUDEN SOSIOEKONOMISEN TAUSTAN YHTEYS VASTAAJAN MAKSUHÄIRIÖMERKINTÄÄN. RISTIINTAULUKOINTI. % (N). 42
TAULUKKO 9. SOSIODEMOGRAFISTEN TAUSTAMUUTTUJIEN YHTEYS VASTAAJAN MAKSUHÄIRIÖMERKINTÄÄN. RISTIINTAULUKOINTI. % (N). 44
TAULUKKO 10. ELINTASON, YHTEISYYSSUHTEIDEN JA ITSENSÄ TOTEUTTAMISEN YHTEYS VASTAAJAN MAKSUHÄIRIÖMERKINTÄÄN. RISTIINTAULUKOINTI. % (N). 46
TAULUKKO 11. TYYTYMÄTTÖMYYSASENTEIDEN JA VIIHTYVYYSASENTEIDEN YHTEYS VASTAAJAN MAKSUHÄIRIÖMERKINTÄÄN. RISTIINTAULUKOINTI. % (N). 49
TAULUKKO 12. LAPSUUDENKODIN OLOSUHTEIDEN JA SOSIODEMOGRAFISTEN TAUSTATEKIJÖIDEN YHTEYS VASTAAJAN MAKSUHÄIRIÖMERKINTÄÄN. LOGISTINEN REGRESSIOANALYYSI. OR (LV). 52
TAULUKKO 13. HYVINVOINNIN YHTEYS VASTAAJAN MAKSUHÄIRIÖMERKINTÄÄN. LOGISTINEN REGRESSIOANALYYSI. OR (LV). 56

1. Johdanto

Velkaantuminen ei ole uusi ilmiö. Esimerkiksi epävirallinen rahan lainaaminen perhepiirissä tai ystävien kesken on aina ollut tavanomainen tapa tasata yksilöiden tulojen ja menojen vaihtelua. Suomessa osamaksulla maksaminen alkoi 1800-luvun lopussa, ja nykyisten luottomarkkinoiden laajentuminen on sijoitettu toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan (Muttilainen 1991, 14-21). Nykyisin suurin osa väestöstä tarvitsee lainaa ainakin suurempia hankintoja, kuten asuntoa tai autoa varten. Luottoja myös tarjotaan ja markkinoidaan aktiivisesti. Samalla, kun luotonotosta on tullut orgaaninen osa yhteiskuntaa, on myös velkaongelmista tullut osa luottomarkkinoita (Rantala & Tarkkala 2009, 3-4).

Maksuhäiriömerkintää pidetään velkaongelmista viestivänä näkyvänä merkkinä (Oksanen, Aaltonen & Rantala 2015, 233). Vuonna 2020 Suomessa oli 392 200 maksuhäiriömerkintäistä henkilöä (Asiakastieto 2020). Tämä on noin 8,7 prosenttia yli 18-vuotiaasta väestöstä (SVT 2021), joten kyseessä on laaja ilmiö. Yksilön velkaongelmaa voidaan pitää sekä yksilö- että yhteisötason ongelmana.

Yksilötasolla maksuhäiriömerkintä voi vaikeuttaa henkilön elämää monella tavalla. Esimerkiksi puhelinliittymän tai vuokra-asunnon hankkiminen voi vaikeutua tai estyä kokonaan (Rantala & Tarkkala 2009, 12; Majamaa, Lehtinen & Rantala 2019, 226). Työnantaja voi tarkistaa tehtävään valitun työnhakijan luottotiedot esimerkiksi silloin, kun työtehtävässä on mahdollista tavoitella laitonta taloudellista hyötyä. Näin on esimerkiksi monissa rahoitus- ja vartiointialan tehtävissä sekä yksityiskodeissa valvomatta tapahtuvissa palvelutöissä. (Työsuojelu 2021.) Luottotietojen puuttuminen voi aiheuttaa käytännön ongelmien lisäksi häpeän ja syrjäytymisen tunteita, ja syrjäyttää yksilöitä myös sosiaalisen elämän osa-alueilta (Davydoff, Naacke, Dessart & Jentzsch 2008, 5). Kaiken kaikkiaan voidaan ajatella, että puhtaista luottotiedoista on tullut uusi sosiaalisen aseman mittari esimerkiksi koulutuksen, ammatin ja tulojen rinnalle (Caplovitz 1986, 24 viitattu teoksessa Muttilainen 2002, 58).

Yhteiskunnallisella tasolla velkaongelmiin ja maksuhäiriömerkintöihin liittyviä haittoja ovat esimerkiksi yksilöiden mahdollinen syrjäytyminen työelämästä ja lisääntyneet sosiaali- ja terveyskustannukset (Rantala & Tarkkala 2009, 12) sekä velkaneuvontaan, tuomioistuinten työhön ja velkajärjestelyjen hallintoon liittyvät kulut (Muttilainen 1995). Kotitalouksien ylivelkaantumisella on todettu olevan myös yhteiskunnallisia kerrannaisvaikutuksia. Ylivelkaantuminen supistaa kulutusta, mikä taas voi lisätä yritysten talousvaikeuksia. Yritysten maksuvaikeudet voivat vuorostaan johtaa pankkien luottotappioihin, mikä saattaa heikentää pankkien vakavaraisuutta ja mahdollisuuksia myöntää lainoja. (Putkuri 2019 viitattu lähteessä Majamaa & Rantala 2020, 6.) Ylivelkaantumisen torjunta erilaisin toimin on osa nykyisen hallituksen ohjelmaa (Oikeusministeriö 2021). Tämä osaltaan vahvistaa näkemystä siitä, että ylivelkaantumista pidetään vakavana yhteiskunnallisena ongelmana, johon pyritään puuttumaan erilaisin toimenpitein.

Tämä tutkimus tarkastelee maksuhäiriömerkintään yhteydessä olevia tekijöitä Suomessa. Tutkimuksessa tarkastellaan ensinnäkin sitä, löytyykö aineiston perusteella yhteys lapsuudenkodin sosioekonomisen taustan ja aikuisiän maksuhäiriömerkintöjen välillä. Toiseksi tarkastellaan sitä, missä sosiodemografisissa ryhmissä maksuhäiriömerkintöjä esiintyy. Kolmanneksi tarkastellaan maksuhäiriömerkinnän omaavien henkilöiden hyvinvointia ja sen puutteita. Aineistona käytetään Turun yliopiston sosiaalipolitiikan oppiaineen vuonna 2020 keräämää KONSE-aineistoa. Tutkimuksessa hyödynnetään köyhyystutkimukseen, sosiaaliseen periytyvyyteen ja hyvinvointiin liittyvää teoriaa. Lisäksi tutkimus paikantuu osittain elämänkulkututkimuksen piiriin. Sosiaalipolitiikan käytännön kannalta tutkimus voi antaa erityisesti tietoa siitä, mitkä lapsuuden sosioekonomiseen taustaan liittyvät tekijät voivat lisätä maksuhäiriömerkinnän riskiä aikuisena. Toiseksi, tutkimuksesta saatava tieto voi auttaa arvioimaan sitä, miten maksuhäiriömerkintä mahdollisesti heikentää hyvinvointia.

Tutkimus koostuu seitsemästä osasta. Johdannon jälkeen tarkastellaan ylivelkaantumista ilmiönä, maksuhäiriömerkintää ylivelkaantumisen mittarina ja velkaongelmien kehitystä sekä yleisesti että Suomessa. Kolmannessa luvussa tarkastellaan maksuhäiriömerkintöihin yhteydessä olevia tekijöitä. Ensin tarkastellaan ylisukupolvista periytyvyyttä erityisesti Pierre Bourdieun taloudellisen, kulttuurisen ja

sosiaalisen pääoman käsitteitä hyödyntäen. Sen jälkeen tarkastellaan maksuhäiriömerkinnän esiintymistä eri sosiodemografisissa ryhmissä. Lopulta tarkastellaan maksuhäiriömerkinnän yhteyttä hyvinvointiin Erik Allardtin yleisten hyvinvointiulottuvuuksien mallin avulla. Neljännessä luvussa esitellään tutkimuskysymykset ja -aineisto sekä analyysimenetelmät, viidennessä luvussa tulokset ja kuudennessa luvussa johtopäätökset. Viimeinen luku on varattu pohdinnalle.

2. Velkaantuminen, ylivelkaantuminen ja maksuhäiriömerkintä ilmiöinä

Kotitalouksien tarpeet ja mahdollisuudet tarpeiden tyydyttämiseen ovat erilaiset elämänkaaren eri ajankohtina (Muttilainen 1991, 5). Modiglianin ja Brumbergin (2003, 407-408, 430) elinkaarimallin mukaan yksilöiden kulutus- ja säästämiskäyttäytymiseen eivät vaikuta ainoastaan tarkasteluajankohdan tulot ja menot vaan myös odotukset tulevaisuudesta. Malli olettaa yksilöiden toimivan rationaalisesti ja pyrkivän varautumaan tulevien tulojensa ja menojensa muutoksiin. Luotto on mekanismi, jonka avulla yksilö voi tasoittaa kulutustaan elinkaarensa aikana (del Río & Young 2006, 1120). Isot hankinnat, kuten asunnon ostaminen ajoittuvat usein nuoruuteen, jolloin tulot ovat tyypillisesti alhaisimmat ja lainan tarve suurin. Aktiivityöuran aikana velkaa maksetaan. Samalla voidaan yleensä myös kerryttää säästöjä, koska tulot tyypillisesti nousevat työuran aikana. Säästöjä käytetään kattamaan kulutusta, kun tulot jälleen pienenevät eläkkeelle siirryttäessä. (Muttilainen 1991, 28.) Elinkaarihypoteesi perustuu oletukseen taloudellisesta kasvusta, matalasta työttömyydestä ja vakaista työurista (Montgomerie 2013, 875).

Lainat voidaan jakaa *vakuudellisiin* ja *vakuudettomiin* lainoihin. Silloin, kun lainanottoa tarkastellaan elinkaarimallin avulla, liittyy se yleensä vakuudellisiin lainoihin. Nämä luottosuhteet perustuvat vakiintuneisiin maksukyvyn arviointiperusteisiin, muun muassa tulevaisuuden maksukykyyn (Muttilainen 2002, 7). Ostettava kohde toimii usein lainan vakuutena. Luotonotto nähdään tällöin vastuullisena ja järkevänä toimintana (Katona 1964 viitattu lähteessä Parker 1988, 187).

Vakuudettomia luottoja käytetään usein kulutushyödykkeiden hankkimiseen (del Río & Young 2006, 1119). Niihin kuuluvat luotot, joita kutsutaan pienlainoiksi, pikalainoiksi tai -luotoiksi ja arkikielessä usein pikavipeiksi (eng. *payday loan*). Ryhmään voidaan laskea myös erilaiset joustoluotot ja –limiitit sekä luottokortit, jotka toimivat jatkuvasti käytettävissä olevana kulutusluottona (Muttilainen 1991, 7-8). Caplovitz (1963, 97-99) pitää vakuudettomien kulutusluottojen takaisinmaksua jälkikäteen tapahtuvana "pakotettuna säästönä". Tällöin kuluttaja ei pysty säästämään hankintaa varten etukäteen taloudellisista tai psykologisista syistä johtuen. Vakuudettomia luottoja eivät myönnä pankit vaan toimintaan erikoistuneet yritykset. Niitä voi hakea kännykällä tai internetin kautta, ja ne ovat nopeasti asiakkaan nostettavissa. Velkasummat ovat tyypillisesti melko pieniä, satoja tai joustoluotoissa mahdollisesti muutamia tuhansia euroa. Vakuudettomat luotot ovat tyypillisesti kertaluonteisia luottoja, joiden takaisinmaksuaika on lyhyt, yleensä noin 7-90 vuorokautta. Niiden todelliset vuosikorot ovat yleensä pankkien korkoja huomattavasti korkeammat. (Raijas 2019, 621.) Velkaa voi kertyä myös ilman lainanottoa, esimerkiksi maksamattomista laskuista (Webley & Nyhus 2001, 426).

2.1. Maksuhäiriömerkintä ylivelkaantumisen mittarina

Ylivelkaantumista voidaan mitata objektiivisilla, subjektiivisilla ja hallinnollisilla mittareilla (Muttilainen 2002, 101). Objektiivinen tapa perustuu kvantitatiivisiin mittareihin ja tunnuslukuihin, joiden avulla tarkastellaan esimerkiksi velkojen suhdetta tuloihin tai kotitalouksien kykyä maksaa yllättäviä menoja. Subjektiivisen mittarin mukaan ylivelkaantuneita ovat yksilöt, jotka kokevat taloudellisen tilanteensa vaikeaksi. He eivät pysty maksamaan takaisin velkojaan ilman, että vähentävät muita arkielämän kulujaan alle hyväksyttäväksi kokemansa minimitason. (Davydoff ym. 2008, 55; Hiilamo, Keski-Säntti, Kääriälä & Hiilamo 2021, 10-11; Russell, Whelan & Maître 2013, 696.) Subjektiivinen mittaustapa perustuu yleensä kyselytutkimuksiin. Mittaustavan rajoite on, että yksilöiden käsitykset ylivelkaantumisesta eroavat toisistaan. Sitä on myös pidetty heikkona velkaongelmien syvyyttä kuvaavana mittarina, koska tarkasteluhetkellä vaikeaksikin koetut ongelmat saattavat olla väliaikaisia. (Muttilainen 2002, 101, 139.) Toisaalta subjektiivisten mittareiden on havaittu olevan yhteydessä objektiivisten mittareiden tuloksiin, erityisesti siihen,

millaisena yksilöt kokevat vakuudettomien velkojensa määrän suhteessa tuloihinsa (del Río & Young 2008, 1219). Tämän perusteella subjektiivisia mittareita voi pitää ainakin jossakin määrin luotettavina velkaongelmien mittareina.

Hallinnollisessa mittaustavassa yksilöt todetaan ylivelkaantuneiksi jonkin hallinnollisen prosessin kautta. Tällaisia ovat esimerkiksi yksityishenkilön velkajärjestely ja maksuhäiriömerkintä. (Hiilamo ym. 2021, 10-11; Russell ym. 2013, 696.) Jo yhtä maksuhäiriömerkintää voidaan pitää luotettavana velkaongelmien mittarina, koska ennen oikeudelliseen menettelyyn siirtymistä velkoja on tyypillisesti pyrkinyt perimään takaisinmaksua (Oksanen ym. 2015, 235-236). Samalla useampi maksuhäiriömerkintä voidaan nähdä merkkinä velkaongelman syvenemisestä. Ongelmallista hallinnollisessa mittaustavassa on se, että osa sellaisista henkilöistä, jotka voitaisiin todeta ylivelkaantuneiksi jollakin subjektiivisella tai objektiivisella mittarilla, saattaa jäädä mittaustavan ulkopuolelle.

Maksuhäiriömerkintää kutsutaan arkikielessä luottotietojen menettämiseksi (Hiilamo ym. 2021, 14). Jos erääntynyttä laskua tai maksuerää ei ole useiden maksumuistutusten ja perintätoimien jälkeen maksettu, voi velkoja viedä asian käräjäoikeuteen. Käräjäoikeus antaa maksutuomion, josta seuraa maksuhäiriömerkintä luottotietorekisteriin. Käräjäoikeus voi myös asettaa velalliselle maksusuunnitelman, joka peritään tarvittaessa ulosoton kautta. (Majamaa, Lehtinen & Rantala 2019, 226; Takuusäätiö.) Ulosmittaus voidaan suorittaa palkasta ja veronpalautuksista (Muttilainen 1991, 65). Maksuhäiriömerkintä säilyi aiemmin luottotietorekisterissä ainakin kaksi vuotta sen jälkeen, kun velka oli maksettu takaisin. Vuonna 2021 lakia muutettiin niin, että maksuhäiriömerkintä poistuu pian sen jälkeen, kun velka on maksettu takaisin. (Eduskunta 2021a.) Julkisyhteisöjen perimille veloille, esimerkiksi maksamattomille sairaalamaksuille tai pysäköintivirhemaksuille, ei tarvitse hakea ulosottoperustetta maksun ollessa myöhässä, vaan ne ovat suoraan ulosottokelpoisia. Julkisyhteisöjen velat vanhenevat eli lakkaavat olemasta viiden vuoden päästä siitä vuodesta, jolloin velka on määrätty maksuun. (Kilpailu- ja kuluttajavirasto.) Muut velat vanhenevat lopullisesti, kun käräjäoikeuden tuomiosta on kulunut 15 vuotta, joissakin tapauksissa 20 tai 25 vuotta (Kuluttajaliitto).

2.2. Velkaongelmat kulutusyhteiskunnassa

Vakuudettomien luottojen saatavuuden ja käytön nopea lisääntyminen on ajoitettu länsimaissa 1980- ja 1990-luvuille (Webley & Nyhus 2001, 423). Luottomarkkinoille tuli uusia toimijoita, ja tarjolla olevien luottokorttien ja -tuotteiden määrä lisääntyi. Samalla vakuudettomien luottojen saanti nopeutui esimerkiksi nettipalvelujen myötä. (Brown, Taylor & Price 2005, 643.) Vakuudettomien luottojen markkinointikeinot monipuolistuivat (Muttilainen 1991, 23). Kotitalouksien velkaantumisaste on noussut 1990-luvun puolivälistä lähtien ympäri Eurooppaa (Russell ym. 2013, 696). Tällaisen kehityksen on nähty yhtäältä liittyvän pyrkimyksiin pitää yllä kulutusta samalla, kun teollisuuden tuottavuus laski ja reaalipalkkojen kasvu pysähtyi 1970-luvulla (van der Zwan 2016, 99, 101). Toisaalta on huomioitu, että juuri säännöllisen palkkatyön yleistyminen ja suotuisa palkkakehitys mahdollistivat sen, että luottoja voitiin nostaa odotettuja tulevaisuuden tuloja vastaan (Muttilainen 2002, 49).

Finanssoitumisen käsitteellä kuvaillaan rahoitusmarkkinoiden aiheuttamia rakenteellisia muutoksia yhteiskunnassa. Finanssoituminen on moniulotteinen ilmiö, mutta yksilöiden kannalta se tarkoittaa erityisesti erilaisten rahoituspalvelujen ja -tuotteiden roolin kasvua jokapäiväisessä elämässä. (van der Zwan 2014, 102.) Finanssoituminen voidaan nähdä prosessina, jossa julkiset diskurssit ja institutionaaliset toimintatavat muuntelevat yksilöiden rahoituspalveluihin liittyviä näkemyksiä ja toimintaa (Poppe, Lavik & Borgeraas 2016, 20). Samalla on siirrytty säästämistä painottavasta yhteiskunnasta niin kutsuttuun luottoyhteiskuntaan, jossa luoton ottaminen on kulttuurisesti sallitumpaa (Muttilainen 2002, 12; Parker 1988, 188). Näin ollen kuluttamisen yhteiskunnallinen konteksti on hyvin erilainen kuin aikaisemmin.

Yksilöiden tarpeet ovat osittain sidottuja siihen yhteiskuntaan, johon he kuuluvat. Yhteiskunta luo haluja, jotka perustuvat sille ominaisiin tapoihin. (Townsend 1979, 50.) Länsimaisissa yhteiskunnissa kuluttamisella on pääsääntöisesti tärkeä asema sosiaalisen identiteetin luomisessa ja ilmaisemisessa. Kuluttaminen nähdään hyväksyttävänä ja jopa arvostettuna toimintana, johon yhteiskunnan jäsenet sosialisoidaan. (Diener & Biswas-Diener 2009, 141.) Kuluttaminen voi olla tärkeää myös sosiaalisten suhteiden ylläpitämisessä (Townsend 1979, 50). Henkilöt, joilla ei

ole varaa tämän tyyppiseen kuluttamiseen, ovat suljettuja pois näiltä markkinoilta. Heidän pitää löytää muunlaisia keinoja esimerkiksi identiteettinsä ilmaisemiseen. Kulutuskäyttäytyminen voidaan nähdä tällöin osana luokkien välistä stratifikaatiota. Kuluttaminen ei ole neutraalia pääoman kohdentamista haluttuihin kohteisiin vaan siitä tulee luokka-aseman ilmaisemisen väline (van der Zwan 2014, 102). Caplovitzin (1963, 12-13, 48) mukaan alempien luokkien kuluttaminen voidaan nähdä tietyissä tilanteissa niin kutsuttuna korvaavana kulutuksena, jossa yhden elämänalueen puutteita tai menetettyjä mahdollisuuksia pyritään kompensoimaan toisella elämänalueella. Jos esimerkiksi sosiaalinen liikkuvuus tai pyrkimykset edetä työuralla ovat heikkoja yhteiskunnassa rakenteellisista syistä johtuen, yksilön pyrkimykset saada arvostusta näiltä elämänalueilta voivat kanavoitua materiaalisten halujen tyydyttämiseen.

Köyhyyden rakenteellisen selityksen mukaan kerrostuneessa yhteiskunnassa resurssit eli tulot, vauraus ja valta jakautuvat eriarvoisesti eri ryhmien kesken (Holman 1978, 202, 238). Sosiaalinen tausta, koulutus, työmarkkina-asema sekä sosiaaliturva ovat keskeisiä yhteiskunnallisia areenoja, joilla näitä resursseja jaetaan. Yksilön marginaalista asemaa jollakin näistä areenoista voidaan pitää sosiaalisena riskitekijänä. (Ritakallio 1991, 54-55, 90.) Kulutusyhteiskunnan kontekstissa köyhyys voidaan siis määritellä kuluttajien valinnanmahdollisuuksien puuttumiseksi tai rajoittuneisuudeksi markkinoiden toimiessa epätasa-arvoisuuden lähteenä (Bauman 1990, 205-211). Tällaiseen näkemykseen sisältyy ajatus köyhyydestä suhteellisena käsitteenä. Köyhillä yksilöllä tai kotitalouksilla ei ole riittäviä resursseja, joilla he voivat saavuttaa yhteiskunnan tavanomaiset elinolot ja -tavat ja osallistua sen toimintaan. (Townsend 1979, 31).

Osana finanssoitumista myös sellaiset pienituloiset henkilöt ja kotitaloudet, joilla ei aiemmin ollut mahdollisuutta saada luottoa pankista, on integroitu osaksi luottomarkkinoita (van der Zwan 2014, 102). Luotot pyritään tällöin räätälöimään pienituloisille esimerkiksi pienten osamaksuerien avulla (Caplovitz 1963, 15) tai tuomalla markkinoille uusia luottovaihtoehtoja (Muttilainen 2002, 51). Tällainen kehitys voidaan nähdä rahoitusmarkkinoiden demokratisoitumisena. Luotot ovat yhä useamman kotitalouden saatavilla, ja ne voivat luottojen avulla parantaa materiaalista hyvinvointiaan. Ongelmallista ilmiössä on kuitenkin se, että riskialttiimmille talouksille tarjotaan kalliimpia luottoja (Poppe ym. 2016, 19). Luotonantoa voidaan

pitää saalistavana silloin, kun luottoja myönnetään luotonottajalle heidän omien etujensa vastaisesti (Hyytinen 2011). Erityisen haitallisena on pidetty useiden vakuudettomien luottojen myöntämistä kuluttajalle, velkojen uudelleenjärjestelyjä ja vanhojen velkojen maksamista uudella luotolla, koska nämä voivat johtaa lainasummien kasvamiseen ja velkaongelman syvenemiseen (Mayer 2004, 81). Esimerkiksi Majamaan ym. (2019, 234) tutkimuksessa selvästi yleisin velkatyyppi, joka johti velkomustuomioon oli pikavippejä ja joustoluottoja tarjoavien yritysten tuotteet. Kansainvälisessä vertailevassa tutkimuksessa on toisaalta havaittu, että maissa, joissa luottojen saanti on rajoitetumpaa, suurempi osa vakuudetonta velkaa omaavista talouksista kokivat olevansa velkaongelmissa. Tuloksia on selitetty sillä, että silloin kun vakuudettomien lainojen myöntäminen on rajoitetumpaa, vain ne kotitaloudet, joilla on lainalle suurin tarve, pyrkivät nostamaan niitä. (Betti, Dourmashkin, Rossi & Yin 2007, 147.)

Aiemmin lainamarkkinoilta poissuljettujen ryhmien integroimista markkinoille on pidetty myös keinona saada yksilöitä sisäistämään uusia normeja yhteiskunnallisiin riskeihin varautumisesta (van der Zwan 2013, 102, 111). Hyvinvointivaltion yksi keskeinen sosiaalipoliittinen tavoite on kansalaisten suojaaminen markkinoiden haitoilta (Muttilainen 2002, 47). Hyvinvointivaltio toteuttaa dekommodifikaatiota eli markkinariippuvuuden vähentämistä käytännössä niin, että se turvaa yksilöiden ja kotitalouksien kyvyn ylläpitää sosiaalisesti hyväksyttävää elintasoa sosiaaliturvan avulla silloin, kun nämä eivät pysty osallistumaan työmarkkinoille (Esping-Andersen 1990, 37). Kun yksilöt joutuvat ottamaan enemmän vastuuta sosiaalisiin riskeihin varautumisesta, vakuudettomista lainoista voi muodostua uusi tapa ratkoa toimeentulo-ongelmia esimerkiksi silloin, kun henkilö haluaa välttää leimaavaksi koetun toimeentuloturvan hakemisen (Muttilainen 1991, 43). Samalla velkaongelmista on kuitenkin myös muodostunut uudenlainen sosiaalinen ongelma, johon hyvinvointivaltion on täytynyt vastata esimerkiksi luomalla yksityishenkilön velkajärjestelyn (Muttilainen 2002, 4; kts. myös Poppe ym. 2016, 28). Kuluttajien ylivelkaantumisen onkin huomioitu olevan finanssoitumiseen liittyvä rakenteellinen ongelma (Majamaa ym. 2019, 223).

Luottomarkkinoiden jakautuminen korkea- ja matalakorkoisiin lainoihin on aiemmassa tutkimuksessa yhdistetty ainakin osittain markkinoiden vähäiseen sääntelyyn. On

huomioitu, että esimerkiksi Suomessa voimakkaammin säännöstellyillä luottomarkkinoilla luoton hinta saattoi myötäillä asiakkaan maksukykyä. Pankeille saattoi olla kannattavaa myöntää luottoa myös heikompiosaisille asiakkaille. Rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen tarkoitti, että heikommassa asemassa olevista asiakkaista tuli riskiryhmä, jotka joutuivat maksamaan korkeampaa korkoa luotosta samalla, kun taloudellisesti vauraammilla oli edelleen mahdollisuus hyötyä matalammista koroista. Tällöin luottomarkkinoiden säätelyn vapauttaminen tarkoitti eräänlaista tulonsiirtoa taloudellisesti heikko-osaisemmilta parempiosaisille. (Muttilainen 2002, 96-97.) On huomioitu, että luottomarkkinoilla näkyy kahtiajako, jossa hyvätuloiset voivat kasvattaa varallisuuttaan esimerkiksi asuntolainan avulla, kun taas heikompiosaiset kuluttajat joutuvat käyttämään korkeakorkoisia luottoja jopa arkipäiväisten kulujen kattamiseen (Autio & Lähteenmaa 2009, 128; Muttilainen 1991, 94). Tämä lisää epätasa-arvoisuutta yhteiskunnassa. Ongelma on myös herättänyt kysymyksiä siitä, pitäisikö lainansaantia kohdella sosiaalisena hyödykkeenä (Parker 1988).

2.3. Velkaongelmien kehitys Suomessa

Suomessa on havaintoja velkaantumisesta jo ainakin 1600-luvulta, jolloin talonpojat saattoivat luottojen avulla tasoittaa esimerkiksi sairauksista tai katovuosista johtuvia talousongelmia useammalle vuodelle (Ranta 1980, 286-287). Osamaksukauppa alkoi Suomessa 1800-luvun loppupuolella ja yleistyi 1900-luvun alussa (Muttilainen 1991, 14). Osamaksukauppaa myös kritisoitiin jo varhain. Se nähtiin kuluttajien houkutuskeinona, jossa taitavasti peitetty hinnankorotus saattoi luoda talousvaikeuksia kotitalouksille pitkäksikin aikaa (Harmaja 1946, 55).

Suomen rahamarkkinoiden vapautuminen on ajoitettu vuoteen 1986 (Majamaa ym. 2019, 225), jolloin luottojen korkosäännöstely poistettiin ja luottojen saatavuus helpottui (Muttilainen 2002, 12). Kotitalouksien velkaantuminen alkoi lisääntyä jo 1970-luvulla ennen luottosäännöstelyn purkua (Muttilainen 1991, 55). Kuluttajien hallitsematon velkaantuminen on kuitenkin yhdistetty nimenomaan 1980-luvulla voimakkaasti lisääntyneeseen luotonantoon (Rantala & Tarkkala 2009, 3). Lama vähensi hetkeksi luotonottoa 1990-luvun alussa, mutta velkaantuneiden määrä alkoi

nousta jälleen 1990-luvun loppupuolella. Kotitalouksien ylivelkaantumiskehityksen tutkimuksessa Suomessa 1990-luku on yleensä nähty vedenjakajana, jolloin myös kotitalouksien velkaongelmien korjaamiseen alettiin kiinnittää enemmän huomiota. (Muttilainen 2002, 48, 104.)

Velkaongelmien muodon ja syvyyden on huomioitu heijastelevan markkinoiden, kansantalouden ja hyvinvointijärjestelmän kulloistakin tilaa (Rantala & Tarkkala 2009, 3). Suomessa reaalitulot kasvoivat useimmissa ammattiryhmissä 1970-luvulta 1990-luvun lamaan saakka. Tuloerot supistuivat 1960-luvulta 1980-luvun puoliväliin. Samaan aikaan hyvinvointivaltio laajeni, jolloin myös tulonsiirtojen merkitys tuloeroja tasaavana tekijänä kasvoi. (Tilastokeskus 2006.) Velkaantumisen lisääntyminen Suomessa näyttäisi siis olleen yhteydessä nimenomaan suotuisaan reaaliansiokehitykseen, kuten Muttilainen (2002, 49) huomauttaa. Vuosien 1990-1993 laman aikana reaalitulot toisaalta laskivat lisääntyneen työttömyyden, työurien epävakaistumisen ja sosiaaliturvan leikkauksien vuoksi (Julkunen 2001, 155). Tuloerot kasvoivat 2000-luvun alkuun saakka, koska suurituloisten tulot kasvoivat pienituloisten tuloja nopeammin (Tilastokeskus 2006). Samalla esimerkiksi toimeentulotukea saaneiden määrä on laskenut vuodesta 1997 saakka. Tämän on arvioitu johtuvan paitsi laman jälkeisen työllisyystilanteen paranemisesta, myös ainakin osittain siitä, että toimeentulotuen saantiehtoja on kiristetty (Rantala & Tarkkala 2009, 8.) Kaiken kaikkiaan siis erityisesti pienituloisten tilanne näyttää heikentyneen 1990-luvulta lähtien.

Kuvio 1 esittää niiden Suomessa asuvien henkilöiden määrän, joilla oli yksi tai useampi makuhäiriömerkintä vuosina 1995-2020. Aineistoa ei ollut saatavilla ennen vuotta 1995, joten vertailua ei voida tehdä aikaan ennen Suomen 1990-luvun lamaa.

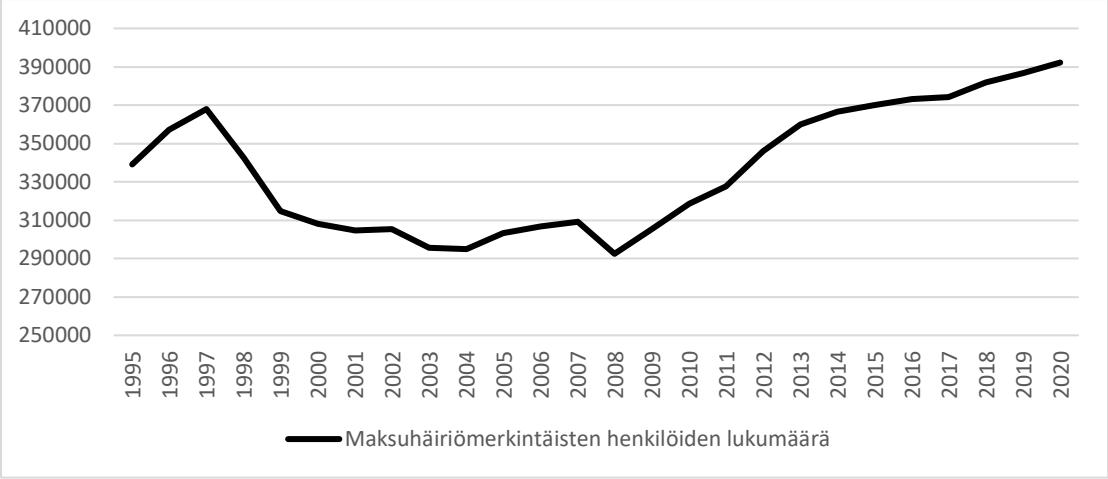

KUVIO 1. Maksuhäiriömerkintäiset henkilöt Suomessa vuosina 1995-2020.
Lähde: Asiakastieto

Kuviosta voidaan havaita, että laman jälkimainingeissa, vuodesta 1995 vuoteen 1997, maksuhäiriömerkintäisten määrä kasvoi noin 30 000 hengellä. On luultavaa, että maksuhäiriömerkintöjen lisääntyminen oli monissa tapauksissa yhteydessä laman vaikutuksiin. Lama lisäsi yritysveloista, lainojen takauksista ja työttömyydestä johtuvaa maksukyvyttömyyttä ja ylivelkaantumista. Asuntoja pakkomyyntiin ja menetettiin maksukyvyttömyyden vuoksi. Laman jälkeen velkaongelmien painopiste siirtyi muunlaisiin velkoihin, esimerkiksi luottokorttivelkoihin. (Muttilainen 2002, 146-155.) 1990-luvun loppupuolella maksuhäiriömerkintäisten henkilöiden määrä lähti laskuun aina vuoteen 2008 saakka. Vuodesta 2008 lähtien maksuhäiriömerkintäisten henkilöiden määrä on kasvanut melko tasaisesti. Tuolloin maailmanlaajuinen finanssikriisi aiheutti irtisanomisia ja lomautuksia, mikä rasitti yksityishenkilöiden taloutta (Rantala & Tarkkala 2010, 19). Vuodesta 2008 vuoteen 2020 maksuhäiriömerkintäisten henkilöiden määrä lisääntyi noin 100 000 henkilöllä. Vuonna 2020 maksuhäiriömerkintäisten henkilöiden määrä oli koko tarkastellun ajanjakson korkein.

Pikavipit tulivat Suomen markkinoille vuonna 2005 (Järvelä, Raijas & Saastamoinen 2019, 9). Sekä pikavippejä tarjoavien yritysten että lainakannan suuruus on kasvanut tasaisesti tästä lähtien (Raijas 2019, 629). Samalla kun maksuhäiriöisten henkilöiden määrä on kasvanut, uusien maksuhäiriömerkintöjen kasvu on ollut vielä voimakkaampaa. Tämä tarkoittaa, että maksuhäiriömerkintöjen määrä henkilöä kohden

on kasvanut. (Rantala & Tarkkala 2010, 20.) Vakuudettomia kulutusluottoja on pidetty velkaongelmien yleistymisen rakenteellisena syynä Suomessa (Hiilamo 2018, viitattu lähteessä Majamaa ym. 2019, 229). Nykyiset velkaongelmat Suomessa voidaan siis yhdistää vahvasti muutoksiin rahoitusmarkkinoilla, mutta ehkä myös osittain 1990-luvulla tehtyihin muutoksiin sosiaaliturvassa. Maksuhäiriömerkintöihin johtaneet velkamäärät ovat tyypillisesti pieniä. Hiilamon ym. (2021, 20) nuorten maksuhäiriömerkintöihin keskittyvän tutkimuksen mukaan noin viidesosa ensimmäisistä maksuhäiriömerkinnöistä syntyi alle 100 euron summasta ja yli puolet alle 500 euron summasta. Oksasen ym. (2015, 241) mukaan perintätapauksien mediaanisumma oli noin 1 500 euroa.

Vakuudettomia kulutusluottoja on pyritty myös sääntelemään, mutta melko heikoin tuloksin. Vuonna 2009 pikavippien myöntäminen yöaikaan kiellettiin. Pyrkimyksenä oli vähentää impulsiivista luotonottoa päihteiden vaikutuksen alaisena. (HE 2009.) Muutos laski hetkeksi uusien luottojen määrää (Raijas 2019, 628). Kuvion 1 perusteella voidaan kuitenkin havaita, että lakimuutoksella ei ollut juurikaan vaikutusta maksuhäiriömerkintäisten henkilöiden määrään. Vuonna 2013 alle 2 000 euron lainoille määrättiin 50 prosentin korkokatto (Finlex 2013), koska oli havaittu, että merkittävimmät ongelmat liittyivät sitä pienempiin kulutusluottoihin (Raijas 2019, 629). Uusien maksuhäiriömerkintöjen määrä nuorissa ikäryhmissä hidastui vuosina 2014-2017, mutta tämän jälkeen määrä lähti jälleen nopeampaan nousuun. Muutoksen seurauksena pikavippejä myöntävät yritykset alkoivat myöntämään enemmän 2 000 euron rajan ylittäviä joustoluottoja, joten samalla myös maksuhäiriöön johtavien velkojen euromäärät alkoivat kasvaa. (Majamaa ym. 2019, 227.)

Viimeisimpinä sääntelykeinoina esillä ovat olleet positiivinen luottorekisteri ja sosiaalinen luototus. Positiivinen luotorekisteri pyrkii luomaan ajantasaisen kuvan kaikkien yksityishenkilöiden tuloista ja veloista, joten sen odotetaan ohjaavan enemmän vastuuta luotonantajille luoton myöntämisestä (Eduskunta 2021b). Sosiaalinen luototus on kuntien vapaaehtoinen toimenpide, jonka avulla sellaisille pienituloisille, jotka eivät muuten saisi luottoa, voidaan myöntää laina esimerkiksi kodin hankintoihin (Sosiaali- ja Terveysministeriö 2021).

3. Maksuhäiriömerkintään yhteydessä olevat tekijät

On huomioitu, että velkaongelmien syntymiseen vaikuttavat monet sosioekonomiset, psykologiset ja käyttäytymiseen liittyvät tekijät (Livingstone & Lunt 1992, 117; Stone & Vasquez Maury 2006, 553-554). Aiemmassa tutkimuksessa ylivelkaantumista on usein pyritty selittämään henkilökohtaisilla piirteillä, mutta 1990-luvulta lähtien on siirrytty ennemminkin sosiaalisten ja rakenteellisten tekijöiden tarkasteluun. Tällä tavoin velkatutkimus kuvastaa yleistä sosiaalitutkimuksen suuntaa, joka on 1990-luvun lopulta lähtien keskittynyt instituutioiden vaikutusten tarkasteluun (Muttilainen 2002, 25; Livingstone & Lunt 1992, 116). Viime aikoina painopiste näyttäisi kuitenkin siirtyneen jälleen yksilökeskeisempään tarkastelunäkökulmaan (Russell ym. 2013, 695).

Yksilökeskeisessä näkökulmassa ylivelkaantumisen on todettu olevan yhteydessä luotonottoon liittyviin asenteisiin ja psykologisiin piirteisiin, kuten lyhytnäköisiin käytösmalleihin. Impulsiivisten yksilöiden on ajateltu omaksuvan käytösmalleja, joissa tarve välittömään mielihyvän tyydytykseen voi johtaa harkitsemattomaan luoton ottamiseen. (Anderloni, Bacchiocchi & Vandone 2012, 294.) Yksilön ylioptimistiset odotukset tulevaisuuden taloustilanteesta voivat rohkaista vakuudettoman velan ottoon ja lisätä otetun velan määrää (del Río & Young 2006, 1137). Addiktiivinen käyttäytyminen voi aiheuttaa velkaongelmia (Rantala & Tarkkala 2009, 10). Tällaisista ylivelkaantumiseen liittyvistä tekijöistä on toistaiseksi melko vähän systemaattista tutkimustietoa. Psykologisten tekijöiden ja maksuhäiriömerkinnän välisen syy-seuraussuhteen suunta ei myöskään ole selvä (Webley & Nyhus 2001, 442). On huomioitu, että silloinkin, kun ylivelkaantumisen syyksi on raportoitu esimerkiksi äkkinäinen tulojen lasku, liittyy tilanteeseen usein myös ainakin jonkintasoisia taloudenhallinnan vaikeuksia (Davydoff ym. 2008, 23). Tutkimuksissa on havaittu, että ylivelkaantuneet yksilöt kokevat yleensä moraaliseksi velvollisuudekseen maksaa velkansa takaisin silloinkin, kun taloudelliset ongelmat estävät sen. Tällaiset tulokset näyttäisivät kiistävän näkemykset ylivelkaantuneista vastuuntunnottomina henkilöinä. (Hartropp ym. 1987 viitattu lähteessä Livingstone & Lunt 1992, 114.)

3.1. Lapsuuden sosioekonominen tausta ja ylisukupolvinen periytyvyys

Ylisukupolviseen periytymiseen liittyviä tekijöitä ovat esimerkiksi geneettiset tekijät (Eskelinen, Erola, Karhula, Ruggera & Sirniö 2020, 149; Webley & Nyhus 2006, 160), kognitiiviset taidot eli oppimiskyky ja tietojen käyttöön liittyvät taidot sekä ei-kognitiiviset taidot eli erilaiset persoonallisuuden piirteet (Esping-Andersen & Cimentada 2018, 14). Sosialisaation avulla yksilölle siirretään asenteita, arvoja ja tiedollisia ja taidollisia resursseja, joiden avulla hänestä tehdään toimintakykyinen yhteiskunnan jäsen (Brim 1966, 3 viitattu teoksessa Kerckhoff 1986, 94; Blossfeld 2019, 1349). Sekä hyvä- että huono-osaisuuden ylisukupolvista periytyvyyttä voidaan selittää resurssien kasautumisella seuraavalle sukupolvelle. Jos lapsuuden perhe on huono-osainen, johtaa tämä resurssien matalampaan kokonaistasoon ja huono-osaisuuden välittymiseen lapselle. (Vauhkonen, Kallio & Erola 2017, 502, 504.) Esimerkiksi huomattava osa toimeentulotuen asiakkaista kärsii kasautuneesta huono-osaisuudesta (Ritakallio 1991). Heillä on keskimääräistä heikompi terveys ja koettu elämänlaatu, ja he kokevat muita ryhmiä useammin yksinäisyyttä ja alakuloisuutta (Hannikainen-Ingman, Kuivalainen & Sallila 2013, 108). On arvioitu, että ylisukupolvinen periytyminen on vahvempaa heikko-osaisemmissa ryhmissä kuin muissa ryhmissä (Vauhkonen, Kallio, Kauppinen & Erola 2017, 49).

Vanhempien resurssit ovat toisaalta yhteydessä siihen, miten he voivat kompensoida lapsensa kohtaamia vaikeuksia tai epäsuotuisia tapahtumia tämän elämänkaaren aikana (Eskelinen ym. 2020, 149). Lapsuudenkodin materiaalisen köyhyyden ja muiden resurssien puutteen on todettu olevan yhteydessä esimerkiksi korkeampaan riskiin joutua aikuisena työelämän ulkopuolelle tai toimeentulotukiasiakkaaksi (Bäckman & Nilsson 2011, 117-118). Myös keskimäärin tasa-arvoisemmissa Pohjoismaissa näkyy sosiaalisen taustan vaikutus. Esimerkiksi koulutuksen on todettu periytyvän sukupolvelta toiselle (Kallio, Kauppinen & Erola 2016). Vanhempien kasautunut huono-osaisuus saattaa johtaa kasautuneeseen huono-osaisuuteen myös seuraavassa sukupolvessa (Vauhkonen ym. 2017). Deprivaation käsite sisältääkin taloudellisten resurssien lisäksi muut elämänhallintaresurssit sekä sosiaaliset suhteet (Heikkilä 1990, 20). Robert Holmanin (1978, 117) mukaan sosiaalinen deprivaatio voidaan käsittää

sukupolvien yli liikkuvana kehänä, jossa sosiaalisessa huono-osaisuudessa eläneet lapset eivät omaksu tarpeellisia taitoja menestyäkseen ympäröivässä kulttuurissa.

Huono-osaisuuteen kytkeytyvällä käyttäytymisellä ja ominaisuuksilla on havaittu olevan itsenäisiä ylisukupolvisia yhteyksiä (Vauhkonen, Kallio & Erola 2017, 509). Siitä, millaisiin ylisukupolvisiin huono-osaisuuden osa-alueisiin velkaongelmat ja maksuhäiriömerkinnät mahdollisesti kytkeytyvät, ei ole kattavaa tutkimustietoa. Hiilamo ym. (2021, 22-24) havaitsivat, että sekä vanhempien pienituloisuus että toimeentulotukiasiakkuus ovat yhteydessä nuorten aikuisten maksuhäiriömerkintään. Lisäksi vanhempien toimeentulotukiasiakkuuden pitkittyminen lisäsi huomattavasti lasten riskiä saada maksuhäiriömerkintä aikuisena. On myös huomioitu, että esimerkiksi lapsuudenkodin heikko taloudellinen asema voi vaikuttaa vielä aikuisenakin siihen, käyttäytyy yksilö impulsiivisesti taloudellisesti epävarmoissa tilanteissa (Mittal & Griskevicius 2014).

Taloudellisen sosiaalistumisen kautta omaksutaan nimenomaan taloudelliseen hyvinvointiin liittyviä tietoja, käyttäytymismalleja, asenteita ja normeja, kuten rahan käyttöä, budjetointia, luotonottoa ja säästämistä (Danes 1994 viitattu teoksessa Raijas 2012, 64). Taloudelliseen sosiaalistamiseen osallistuvat vanhemmat, koulu ja ystävät, mutta myös media ja kaupalliset yritykset (Raijas 2012, 64). Perheen sosioekonominen asema ja vanhempien koulutus vaikuttavat lasten taloudellisten asenteiden ja arvojen muodostumiseen (Anderson & Nevitte 2006, 258). Osassa tutkimuksista on huomioitu, että taloudellisessa sosialisaatiossa vanhemmat ovat tärkein sosiaalistamisen lähde (Danes 1994 viitattu teoksessa Faulcon Bowen 2002, 94). Toisaalta vanhempien taloudenhoitoon liittyvien arvojen on havaittu siirtyvän lapsille vain heikosti (Webley & Nyhus 2006, 160). Eroja on havaittu siinä, mitä isät ja äidit välittävät lapsilleen (Webley & Nyhus 2006, 158). On myös huomioitu, että koulussa opetetuilla taloustaidoilla on positiivinen yhteys ainakin oppilaiden säästämiskäyttäytymiseen myöhemmässä elämässä (Bernheim, Garrett & Maki 2001).

3.1.1. Lapsuuden sosioekonomisen taustan operationalisointi

Pierre Bourdieu (1986, 241-242) tarkasteli yksilöiden välisiä sosiaalisia suhteita pääoman käsitteen avulla. Elämän aikana keräämänsä pääoman avulla yksilö voi parantaa mahdollisuuksiaan toimia ja menestyä yhteiskunnassa. Bourdieu jaotteli pääoman taloudelliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaan. Ylisukupolvisessa periytymisessä vanhemmat siirtävät pääoman eri muotoja lapsilleen eri mekanismien kautta. Aiemmassa tutkimuksessa on keskitytty usein tarkastelemaan vain yhtä sosioekonomisen taustan mittaria. Ongelmana on tällöin, että osa perhetaustan merkityksestä voi jäädä havaitsematta, ja käytetyn mittarin yhteys tai vaikutus tarkasteltavaan ilmiöön voidaan tulkita vahvemmaksi kuin se todellisuudessa on. (Vauhkonen, Kallio & Erola 2017, 502; Jæger 2007, 528; Bukodi & Goldthorpe 2013, 1035).

Taloudellinen pääoma koostuu rahasta tai muusta omaisuudesta, joka voidaan muuttaa rahaksi (Bourdieu 1986, 243; Bourdieu 1984, 114-115 viitattu lähteessä Jæger & Holm 2007, 723). Taloudellista pääomaa mitataan yleensä vanhempien tuloilla, mutta toisinaan myös esimerkiksi omistusasumisella tai auton tai kesämökin omistamisella (Jæger 2007, 537). Taloudellisen pääoman puutetta voidaan mitata esimerkiksi toimeentulotukiasiakkuudella. Toimeentulotuen saamista pidetään suorempana köyhyyden mittarina kuin suhteellisia köyhyysrajoja, koska se on viimesijaista tukea tilanteessa, jossa yksilö tai kotitalous ei pärjää taloudellisesti (Kallio ym. 2016, 651; Bäckman & Nilsson 2011, 111).

Mahdollisuudet hankkia materiaalisia hyödykkeitä luodaan käytännössä työmarkkinoilla. Työmarkkinoiden ja työsuhteiden vaikutuksia operationalisoidaan eli muutetaan mitattaviksi muuttujiksi yleensä luokka-aseman avulla. Luokka-asema on tapa jäsentää yhteiskunnan taloudellista kerrostumista. Luokitteluna käytetään yleensä Eriksonin–Goldthorpen EGP-luokittelua, jossa yksilöt jaotellaan työsuhteen tyypin mukaan työnantajiin, työntekijöihin ja itsenäisiin ammatinharjoittajiin sekä edelleen luokkiin ammattiaseman mukaan. (Erikson & Goldthorpe 2002, 32-33; Bukodi & Goldthorpe 2013, 1025.) Luokka-asema ei kuvaa ainoastaan eri ammattien

keskimääräisiä palkkoja, vaan jopa tärkeämmin muita tekijöitä, kuten uralla etenemisen mahdollisuuksia ja tulojen vakautta (Erikson & Goldthorpe 2002, 33-34). EGP-luokittelu perustuu Max Weberin ajatukseen yhteiskunnan hierarkkisesta jaottelusta elämisen mahdollisuuksien mukaan. Luokka-asemansa perusteella yksilöillä on erilainen todennäköisyys sille, voivatko he hankkia itselleen tiettyjä hyödykkeitä ja saavuttaa erilaisia ulkoisia elinehtoja, joiden avulla he voivat päätyä tietyntasoiseen objektiiviseen hyvinvointiin. (Allardt & Littunen 1972, 92.)

Kulttuurisen pääoman periytyminen sisältää tiedon, makujen ja preferenssien siirtämistä seuraavalle sukupolvelle. Tämä tapahtuu usein tiedostamattomasti. (Bourdieu 1984 viitattu lähteessä Jæger & Holm 2007, 723; Bourdieu 1986, 245.)
Bourdieu (1986, 243, 247-248) jakaa kulttuurisen pääoman kolmeen lajiin. Kehollinen pääoma varastoituu mieleen ja kehoon kokemusten ja oppimisen tuloksena. Materiaalinen pääoma sisältää esineet, joissa osaaminen tai kulttuurin ymmärrys ilmentyvät ja realisoituvat. Institutionaalinen pääoma on yhteiskunnallisella tasolla vakiinnutettua pääomaa, esimerkiksi koulutuksella saavutettavia pätevyyksiä. Lapsuudenkodin kulttuurista pääomaa mitataan tyypillisesti vanhempien koulutusasteella (Jæger 2007, 537) eli institutionaalisen pääoman avulla.

Sosioekonomisen taustan periytymisen on todettu kulkevan usein juuri koulumenestyksen kautta (Albrecht & Albrecht 2010). Korkeammin koulutetut vanhemmat voivat siirtää lapsilleen kulttuurisia preferenssejä ja käyttäytymismalleja, jotka auttavat lapsia pärjäämään paremmin kouluympäristössä (Buis 2013, 595). Kulttuurisen pääoman puutteen voi toisaalta ajatella sosialisoivan lapsia tietynlaiseen käyttäytymiseen ja opettavan näille esimerkiksi aiemmin työelämään siirtymisen tärkeyttä koulutuksen jatkamisen sijaan (Vauhkonen ym. 2017, 44). Lisäksi kulttuurinen pääoma on sidoksissa taloudelliseen pääomaan niin, että vanhempien korkeampi koulutus voi taata paremmat taloudelliset edellytykset perheelle. Vanhempien on tällöin esimerkiksi helpompi tukea taloudellisesti lastensa opiskelua (Jæger & Holm 2007, 723).

Sosiaalinen pääoma on verkostoihin ja sosiaalisiin suhteisiin kiinnittynyttä pääomaa, jota yksilö voi hyödyntää omien päämääriensä edistämiseksi (Bourdieu 1986, 248-249). Vanhempien sosiaalista pääomaa mitataan muuttujilla, jotka tarkastelevat

vanhempien sosiaalista statusta. Käytännössä tämä voidaan tehdä tarkastelemalla vanhempien sosiaalisia suhteita, joiden avulla he voivat esimerkiksi auttaa lapsiaan löytämään töitä tai antaa neuvoa opintoihin liittyvissä asioissa (Jæger 2007, 537-538). Erotuksena luokan käsitteeseen, Weberin sosiaalisen statuksen käsite ei ole yhteydessä taloudelliseen pääomaan, vaan sosiaalinen status voidaan nähdä luokkarakenteen symbolisena aspektina (Chan & Goldthorpe 2004, 384). Statusryhmät voivat silti perustua luokkajakoon siltä osin, että se luo eroja ryhmien välille. Eroja voivat luoda myös muut tekijät, kuten elämäntyyli tai koulutus. (Allardt & Littunen 1972, 92.) Status kiinnittyy näihin sosiaalisiin asemiin ja luo hierarkian eri ryhmien välille (Chan & Goldthorpe 2004, 383).

3.2. Demografiset taustatekijät

Velkaongelmien on havaittu olevan yhteydessä sukupuoleen, kotitaloustyyppiin, työmarkkina-asemaan, koulutustasoon, tuloihin, asunnon hallintamuotoon, asuinpaikkaan ja ikään. Miehillä on todettu olevan velkaongelmia naisia useammin (Majamaa ym. 2019, 239). Mahdollisena syynä tähän on pidetty miesten riskihakuisempaa käyttäytymistä (Jianakoplos & Bernasek 1998 viitattu lähteessä Oksanen ym. 2015, 231). On myös huomioitu, että naisten velkaongelmat saattavat jäädä miehiä useammin hallinnollisten mittareiden ulkopuolelle (Muttilainen 1991, 76). Yksinasuvilla, eronneilla ja leskillä on naimisissa oleviin verrattuna suurempi todennäköisyys maksuhäiriömerkintään. (Oksanen ym. 2015, 231-237.) Lapsiperheisiin on todettu kohdistuvan suurempia taloudellisia paineita ja lisääntynyt riski luotonottoon (Ritakallio 1991, 109; Anderloni ym. 2012, 293), erityisesti silloin, kun lapsia on enemmän kuin kolme (Oksanen ym. 2015, 243; Lea, Webley & Levine 1993, 114). Yksinhuoltajien on arvioitu olevan erityisen suuressa ylivelkaantumisriskissä muihin perhetyyppeihin verrattuna (Muttilainen 2002, 141; Patel, Balmer & Pleasence 2012, 560). Yksinhuoltajien on havaittu olevan kaiken kaikkiaan muita perhetyyppejä suuremmassa köyhyysriskissä (Haataja, Airio, Saarikallio-Torp & Valaste 2016, 17). Syynä yksinhuoltajien alhaisemmille tuloille on usein se, että yksinhuoltajavanhemmat ovat nuoria eivätkä he ole ehtineet kouluttautua ennen vanhemmaksi tuloaan (Haataja 2009, 105).

Työttömien ja erityisesti pitkäaikaistyöttömien riski joutua velkaongelmiin on muita ryhmiä suurempi (Muttilainen 2002, 141). Erityisesti toimeentulotukea saavilla on muuta väestöä huomattavasti suurempi riski olla ylivelkaantuneita (Hannikainen-Ingman ym. 2013, 90). Alhaisemman koulutuksen on todettu olevan yhteydessä talousongelmiin (Anderloni ym. 2012, 293). Osittain tämä johtuu siitä, että vähemmän koulutetut joutuvat korkeasti koulutettuja todennäköisemmin työttömäksi. Lisäksi matalasti koulutetuille tarjolla olevat työpaikat ovat yleensä matalapalkkaisempia ja useammin epävarmoja työsuhteita tarjoavia. (Gesthuizen, Solga & Künster 2011, 264-265.) Oksasen ym. (2015, 237) mukaan vain perusasteen koulutuksen omaavilla oli useammin velkoja ulosotossa kuin niillä, joilla oli toisen asteen koulutus tai korkeakoulutus.

Siitä, miten maksuhäiriömerkintä on yhteydessä tulotasoon, on eriäviä johtopäätöksiä. Toisaalta on päätelty, että velkaongelmat eivät ole yhteydessä pelkästään köyhyyteen tai mataliin tuloihin (Oksanen ym. 2015, 229), vaan tärkeämpänä on pidetty sitä, milloin kulut kasvavat tuloja suuremmiksi (Webley & Nyhus 2001, 424). Hyvätuloisten yksilöiden on huomioitu käyttävän pienituloisempia enemmän vakuudettomia luottoja (del Río & Young 2007, 1137-1138), mutta pienituloisten kohtaavan enemmän velkaongelmia (Muttilainen 2002, 141). Hyvätuloisten velkaongelmien on todettu johtuvan useammin ennakoimattomista tapahtumista (Muttilainen 1991, 76), jotka johtavat tulojen äkilliseen laskuun. Yksilöt eivät välttämättä sopeuta kulutustaan uuteen tilanteeseen, vaan esimerkiksi sosiaalisista syistä pyrkivät säilyttämään aiemman elintasonsa velkaantumalla (Webley & Nyhus 2001, 426).

Toisaalta pienituloisten velkaongelmien taustalla on huomioitu olevan useammin pitempiaikaisia taloudellisia ongelmia (Muttilainen 1991, 76). Pienituloisille velanotto voi olla ainoa tapa maksaa yllättäviä kuluja (Autio, Wilska, Kaartinen & Lähteenmaa 2009, 408) tai kattaa arjen välttämättömiä menoja (Rantala & Tarkkala 2009, 10). Ylivelkaantuneiksi itsensä kokevat useimmiten väestöryhmät, jotka ovat heikommassa asemassa sekä taloudellisesti että muiden resurssiensa puolesta (Muttilainen 2002, 141). Russellin ym. (2013) mukaan velkaongelmat ovat yhteydessä moniulotteiseen taloudelliseen haavoittuvaisuuteen, jossa yhdistyvät tuloköyhyys, vaikeudet hankkia perusasioita ja osallistua sosiaaliseen elämään sekä koetut taloudelliset vaikeudet.

Velkaongelmien on todettu keskittyvän vuokralla asuviin omistusasunnossa asuvia useammin (Anderloni ym. 2012, 285, 293). Kaiken kaikkiaan, muuta kuin asuntolainaa omaavien kotitalouksien ylivelkaantumisriskin on havaittu olevan korkeampi kuin asuntovelallisten (Muttilainen 2002, 160). Alueellisten erojen on huomioitu olevan yhteydessä lähinnä eroihin eri alueilla esiintyvään taloudellisen haavoittuvaisuuden tasoon (Anderloni ym. 2012, 293).

Aiemman tutkimuksen perusteella nuorten ylivelkaantumisriski on vanhempia ikäluokkia korkeampi (Kaartinen, Autio & Lähteenmaa 2009, 120; del Río & Young 2006, 1137; Patel ym. 2012, 261). Suomessa erityisesti alle 25-vuotiaat, vähän koulutetut henkilöt on nostettu esiin riskiryhmänä (Rantala & Tarkkala 2010, 27). Elinkaarihypoteesin valossa tarkasteltuna nuorten pienemmät tulot ja vähäisemmät säästöt tarkoittavat, että heillä on yleensä myös suurempi tarve lainanottoon (Oksanen ym. 2015, 231). Toisaalta nuoruuden ylivelkaantumisriski on yhdistetty kokemattomuuteen rahankäsittelyssä (Lachance, Beaudoin & Robitaille 2006). Majamaa ym. (2019, 238) huomioivat velkomustuomioita tarkastelleessa tutkimuksessaan, että alle 25-vuotiaiden ryhmässä yleisintä oli pikavippien käyttö, kun taas yli 50-vuotiaiden ryhmässä yleisimpiä olivat suuremmat kulutusluotot.

Eri ikäkohortit altistuvat myös erilaisille makrotason tapahtumille elämänsä aikana. Näillä tapahtumilla voi olla pitkäaikaisiakin vaikutuksia. Taloudelliset taantumat voivat lisätä irtisanomisia, lomautuksia ja työttömyyttä ja tätä kautta velkaongelmia (Patel ym. 2012, 562), samoin esimerkiksi korkojen äkillinen nousu (Russell ym. 2013, 702). Kärkkäinen (2018, 46) huomioi, että Suomessa vuonna 1995 koettu ylivelkaantuminen oli yleisintä 25-34- ja 35-44-vuotiaiden ikäluokissa eli vuosina 1961-1970 ja 1951-1960 syntyneissä kohorteissa. 20 vuotta myöhemmin, vuonna 2015, koettu ylivelkaantuminen oli edelleen yleisintä samoissa ikäkohorteissa eli tarkasteluhetkellä 45-54- ja 55-64-vuotiaissa.

Lopulta voidaan vielä todeta, että esimerkiksi maahanmuuttajien on huomioitu olevan velkaongelmille altis ryhmä heidän toimiessaan uudessa kulttuurissa ja tuntemattomilla lainamarkkinoilla (Caplovitz 1963, 14). Yhteys on löydetty myös rikollisuuden ja velkaongelmien välillä, mutta tätä on tutkittu vähän (Oksanen ym. 2015, 231).

3.3. Hyvinvoinnin osatekijät

Erik Allardtin (1976, 21, 32) yleisten hyvinvointiulottuvuuksien mallissa hyvinvointia tarkastellaan tilana, jossa yksilöillä on "*mahdollisuus saada keskeiset tarpeensa tyydytetyksi*". Yksilön hyvinvointi koostuu sekä materiaalisten että ei-materiaalisten tarpeiden tyydyttämisestä. Allardt yhdisti sekä objektiivisia olosuhteita että subjektiivisia kokemuksia mittaavia tekijöitä malliin, joka on esitetty kuviossa 2.

	Hyvinvointi	**Onnellisuus**
Elintaso	**Elintaso (Having)** 1. Tulot 2. Asuminen 3. Työllisyys 4. Koulutus 5. Terveys	**Tyytymättömyysasenteet** 13. Yhteiskunnan vastakohtaisuudet 14. Tasa-arvoisuus / eriarvoisuus 15. Epäoikeudenmukaisuuden kokemukset 16. Tyytyväisyys tuloihin
Elämänlaatu	**Yhteisyyssuhteet (Loving)** 6. Paikallisyhteisyys 7. Perheyhteisyys 8. Ystävyyssuhteet **Itsensä toteuttaminen (Being)** 9. Arvonanto 10. Korvaamattomuus 11. Poliittiset resurssit 12. Tekeminen	**Viihtyvyysasenteet** 17. Onni 18. Tarpeentyydytys

KUVIO 2. Yleiset hyvinvoinnin ulottuvuudet.
Lähde: Allardt 1976, 206.

Hyvinvointiulottuvuuksien nelikenttä koostuu elintaso/elämänlaatu- ja hyvinvointi/onnellisuus- jaotteluista. Elintaso/elämänlaatu -jaottelussa elintaso koostuu aineellisista ja persoonattomista resursseista. Elämänlaatu taas liittyy sosiaalisten suhteiden laatuun. Hyvinvointi/onnellisuus- jaottelussa hyvinvoinnin objektiiviset mittarit on jaoteltu kolmeen osatekijään. Elintaso sisältää materiaaliset resurssit, yhteisyyssuhteet suhteet toisiin ihmisiin ja itsensä toteuttaminen yksilön suhteen yhteiskuntaan sekä mahdollisuudet toteuttaa itseään. Onnellisuus-kenttien subjektiiviset mittarit perustuvat yksilöiden kokemuksiin, asenteisiin ja arvioihin yhteiskunnan oloista ja omasta tilanteesta. Tyytymättömyysasenteiden avulla tarkastellaan yksilöiden elintasoon liittyviä asenteita. Asenteita tarkasteltaessa keskitytään erityisesti siihen, miten yksilöt kokevat yhteiskunnallisen tason

vastakohtaisuudet. Tarkastelussa keskitytään nimenomaan negatiivisiin asenteisiin ja tyytymättömyyteen. Viihtyvyysasenteet tarkastelevat vastaajien subjektiivisia näkemyksiä oman elämän kiinnostavuudesta, helppoudesta ja onnellisuudesta sekä itsensä toteuttamisesta ja sosiaalisista suhteista. Viihtyvyysasenteet keskittyvät positiivisiin asenteisiin ja tyytyväisyyteen elämään kokonaisuutena. (Allardt 1976, 32-38, 183-190, 205.)

Allardtin (1976, 41) mukaan aineellinen elintaso on ensisijaista yksilön hyvinvoinnille. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion oletetaan takaavan kaikille jäsenilleen minimitarpeet tyydyttävän elintason. Elintasoon sijoitetuista objektiivista elintasoa mittaavista muuttujista Allardt (1976, 121-122) piti tärkeimpänä käytettävissä olevia tuloja, joiden avulla yksilö voi hankkia muita hyvinvointiinsa vaikuttavia resursseja. Asumista Allardt (1976, 124) tarkasteli asukkaiden määrällä huonetta kohti.

Työnteko on Allardtin (1976, 127) mukaan yksi keskeisimpiä hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä, sillä se on yleensä tärkein tulonlähde yksilöille. Ansiotyön puuttuminen on yksi tärkeimmistä tulonjaon epätasaisuuteen vaikuttavista tekijöistä. Työttömyyden yhteys heikompaan hyvinvointiin ei johdu vain työttömyyden aiheuttamasta taloudellisen tilanteen huononemisesta vaan myös siitä, että yksilö ei työttömänä ollessaan koe olevansa osa kulttuurisesti hyväksyttävää toimintaa. (Diener 2009, 29-32; Diener & Biswas-Diener 2009, 142.) Työttömyys voi toki myös olla yhteydessä esimerkiksi sairauteen, jolloin työttömyys itsessään on hyvinvointia heikentävän tekijän seuraus.

Allardtin (1976, 131-132) mukaan koulutus voitaisiin sijoittaa joko elintasoon tai itsensä toteuttamisen osatekijään. Pohjoismaisessa kontekstissa koulutus on nähty pääasiassa resurssina, jonka avulla yksilö voi hallita aineellisia elinehtojaan, joten Allardt on sijoittanut sen elintasoon. Terveys eroaa Allardtin (1976, 134) mukaan muista elintason resursseista sikäli, että se on sekä hyvinvoinnin keskeinen aines, että resurssi, jonka avulla yksilö voi vaikuttaa muihin hyvinvoinnin osatekijöihin, esimerkiksi mahdollisuuksiin kouluttautua ja ansaita elanto tekemällä töitä.

Yhteisyyssuhteet Allardt (1976, 145-156) jakoi paikallisyhteisyyteen, perheyhteisyyteen ja ystävyyssuhteisiin. Paikallisyhteisyys tarkastelee esimerkiksi

yhteisyyden tunteita asuinpaikkakunnalla ja naapurien välistä avuliaisuutta. Perheyhteisyys tarkastelee esimerkiksi siviilisäädyn, perhetyypin ja sukulaisuussuhteiden yhteyttä hyvinvointiin. Ystävyyssuhteet tarkastelevat vastaajan ystävyyssuhteiden määrää ja laatua. Allardtin (1976, 256) mukaan ystävyyssuhteet selittävät eniten sekä yksilön koetusta tarpeentyydytyksestä että onnesta.

Itsensä toteuttamisen osatekijään kuuluvaa arvonantoa Allardt (1976, 161-164) tarkasteli sekä työelämässä että sen ulkopuolella koetun arvoannon kautta. Korvaamattomuuden tunteen Allardt (1976, 164-165) yhdisti sekä työelämässä koettuun tunteeseen siitä, voidaanko yksilö ja tämän työpanos korvata helposti toisen yksilön työpanoksella että yksityiselämässä koettuun korvaamattomuuden tunteeseen. Poliittisten resurssien suhteen Allardt (1976, 170-171) oli kiinnostunut eroista nollaryhmän eli niiden, jotka eivät osallistu lainkaan poliittisesti, ja kaikkien muiden välillä. Kaiken kaikkiaan Allardt (1976, 49) pyrki tulkitsemaan poliittisia resursseja varsin laajasti ja sisällytti niihin mahdollisuudet vaikuttaa elämäänsä ja poliittisiin päätöksiin sekä saada ongelmansa käsitellyiksi. Tekemisen arvokenttä sisältää monenlaisia aktiviteetteja, esimerkiksi harrastustoiminnan, sanomalehtien lukemisen ja järjestötoiminnan (Allardt 1976, 254).

Tyytymättömyysasenteiden avulla arvioidaan vastaajien mielipiteitä yhteiskunnallisista ilmiöistä, kuten epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista tulojen ja vallan jakaantumisessa ja kohtelun tasa- tai eriarvoisuudesta. Tyytymättömyysasenteilla on todettu olevan heikko yhteys koettuun hyvinvointiin. Viihtyvyysasenteita Allardt tarkasteli yhteydessä muihin hyvinvoinnin tekijöihin ja havaitsi, että terveyttä lukuun ottamatta elintason osatekijät eivät selitä paljoa vaihtelusta viihtyvyysasenteissa. Onnen kokeminen korreloi erityisesti perheyhteisyyden kanssa sekä terveyden osatekijöistä ahdistuneisuusoireiden puutteen kanssa. (Allardt 1976, 256-258.) On huomionarvoista, että Huizingaa (1970, 73-79 viitattu lähteessä Allardt 1976, 185) mukaillen Allardt ei käsitellyt tyytyväisyyttä ja tyytymättömyyttä samalla ulottuvuudella sijaitsevina käsitteinä. Ihminen ei siis välttämättä ole vielä tyytyväinen, vaikka hän ei olisi tyytymätön.

Tarkastellessaan yksilöiden kokonaistyytyväisyyttä elämäänsä Allardt käytti onnen käsitettä. Ed Diener kiteytti tämän tyytyväisyyden käsitteeseen ja määritteli sen yksilön

tyytyväisyytenä elämäänsä kokonaisuutena. Näin ymmärrettynä yksilö saattoi itse vapaasti tulkita, minkä painoarvon antaa eri tekijöille, jotka vaikuttavat tyytyväisyyteen. (Diener, Emmons, Larsen & Griffin 1985, 71; Pavot & Diener 1993, 164). Näin onnen käsite ymmärretään myös tässä tutkimuksessa. Yhteistä Allardtin (1976, 32) ja Dienerin ym. (1985, 71) näkemyksille on se, että nimenomaan yksilön itsensä ajatellaan olevan paras kokonaistilanteensa arvioija. Objektiiviset mittarit ovat operationalisoitavissa ja mitattavissa subjektiivisia mittareita helpommin, mutta eivät tavoita täysin sitä, miten monitahoinen ilmiö yksilön onni on (Pavot & Diener 1993, 167).

4. Tutkimusasetelma

Määrällinen tutkimus tarkastelee sitä, mitkä tekijät ovat yhteydessä maksuhäiriömerkintään ja millaisiin sosiodemografisiin ryhmiin maksuhäiriömerkinnät sijoittuvat.

4.1. Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoitus on vastata kysymykseen:

1. Mitkä tekijät ovat yhteydessä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen?

Tutkimuskysymykseen pyritään vastaamaan seuraavien alakysymysten kautta:

1.1. Onko lapsuudenkodin sosioekonomisen aseman ja aikuisiän maksuhäiriömerkinnän välillä yhteys?

1.2. Onko tarkasteltujen sosiodemografisten taustatekijöiden (sukupuoli, kotitaloustyyppi, työmarkkina-asema, koulutustaso, tulot, asunnon hallintamuoto, asuinpaikka ja ikä) ja maksuhäiriömerkinnän välillä yhteys? Muuttuuko lapsuuden sosioekonomisen taustan mahdollinen yhteys maksuhäiriömerkintään silloin, kun sosiodemografiset taustatekijät otetaan huomioon?

1.3. Onko maksuhäiriömerkintäisen ja ei-maksuhäiriömerkintäisen aikuisväestön välillä eroja hyvinvoinnin toteutumisessa?

4.2. Aineisto

Tutkimusaineistona käytetään *Väestöryhmien väliset hyvinvointierot ja hyvinvointiongelmien paikantuminen* –aineistoa, jota kutsutaan KONSE-aineistoksi. Kyseessä on mikrotason poikkileikkausaineisto, jonka Turun yliopiston sosiaalipolitiikan oppiaine keräsi satunnaisotoksena Manner-Suomessa asuvalta, suomea pääkielenään puhuvalta 18-79-vuotiaalta väestöltä posti- ja verkkokyselynä vuoden 2020 loka-marraskuussa. Perusjoukon muodostaa Suomessa asuva ja suomea pääkielenään puhuva yli 18-vuotias väestö. (Anttila, Ritakallio, Mäkinen, Forssén, Järvi & Salin 2022, 10.) Aineiston laatua pidetään yleisesti hyvänä ja sitä on käytetty useissa tutkimuksissa.

4.2.1. Selitettävä muuttuja

Selitettävänä muuttujana tutkimuksessa on KONSE-aineiston kysymys 22.2:

'Viimeisen 12 kuukauden aikana onko sinulla ollut maksuhäiriömerkintä? Vastaus: Kyllä / Ei'.

Muuttujasta oli poistettu tyhjät ja EOS-vastaukset (N=44). Loput vastaukset (N=3221) oli jaettu 'Kyllä'- ja 'Ei'-kategorioihin. Muuttujan jakauma on kuvailtu taulukossa 1.

Taulukko 1. "Viimeisen 12 kuukauden aikana onko sinulla ollut maksuhäiriömerkintä?" (k22.2) KONSE-aineisto 2020. N / %.

	N	%	Kum. %
Kyllä	167	5,2	5,2
Ei	3054	94,8	100
Yhteensä	**3221**	**100**	

Aineiston mukaan noin viidellä prosentilla vastanneista oli ollut maksuhäiriömerkintä viimeisen 12 kuukauden aikana. Aineistossa maksuhäiriömerkinnän esiintyvyys on tällöin noin 3,5 prosenttiyksikköä pienempi kuin maksuhäiriömerkinnän esiintyvyys perusjoukossa. Jonkin verran vastauskatoa siis esiintyy. Koska tutkimus on luonteeltaan yleinen eikä esimerkiksi mihinkään tiettyyn riskiryhmään keskittyvä,

voidaan aineiston tarkastelun kuitenkin olettaa antavan luotettavaa aggregaattitason tietoa tarkasteltavien tekijöiden välisistä yhteyksistä.

4.2.2. Selittävät muuttujat

Kyselylomakkeesta poimittiin tarkasteluun kysymykset, jotka teorian mukaan voivat parhaiten selittää maksuhäiriömerkintöjen esiintyvyyttä. Näin pyritään mahdollisimman hyvään vertailtavuuteen aiemman tutkimuksen ja teorian kanssa.

Nollahypoteesit tutkimuskysymyksille 1.1., 1.2. ja1.3. ovat:

1.1. Aineiston perusteella ei havaita tilastollisesti merkitsevää yhteyttä lapsuuden sosioekonomista asemaa kuvaavien muuttujien ja aikuisiän maksuhäiriömerkinnän välillä.

1.2. Tilastollisesti merkitsevää yhteyttä ei havaita tarkasteltujen sosiodemografisten taustatekijöiden ja maksuhäiriömerkinnän välillä. Sosiodemografiset taustatekijät eivät muuta lapsuuden sosioekonomisen taustan yhteyttä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen.

1.3. Tilastollisesti merkitseviä eroja ei havaita maksuhäiriömerkintäisten ja ei-maksuhäiriömerkintäisten vastaajien hyvinvoinnissa.

Selittävien muuttujien jakautumat esitellään alla olevissa taulukoissa 2-7. Ensin esitellään lapsuuden sosioekonomiseen taustaan liittyvät tekijät, toiseksi sosiodemografiset taustatekijät ja kolmanneksi hyvinvointiin liittyvät muuttujat.

4.2.2.1. Lapsuuden sosioekonomiseen taustaan liittyvät muuttujat

Lapsuudenkodin ylivelkaantuneisuuden mittaamiseen ei KONSE-lomakkeessa ollut suoraa kysymystä. Aineiston perusteella voidaan kuitenkin tarkastella lapsuudenkodin yleistä toimeentulon tasoa ja taloudellista huono-osaisuutta. Taulukossa 2 esitetään lapsuuden sosioekonomiseen taustaan liittyvien muuttujien jakaumat. Kaikista vastaajista poistettiin tyhjät ja EOS-vastaukset, joita kysymyksessä 13.1 oli 96, kysymyksessä 13.2 393 ja kysymyksessä 13.3 409.

Taulukko 2. Lapsuudenkodin olosuhteita kuvaavien muuttujien jakautumat. N/ %.

		N	%	Kum. %
k13.1. Perhe hyvin toimeentuleva	Kyllä	2583	81,5	81,5
	Ei	586	18,5	100
	Yhteensä	**3169**	**100**	
k13.2. Perheessä turvauduttu huoltoapuun tai toimeentulotukeen	Kyllä	349	12,2	12,2
	Ei	2523	87,8	100
	Yhteensä	**2872**	**100**	
k13.3. Yksinhuoltajaperhe	Kyllä	358	12,5	12,5
	Ei	2498	87,5	100
	Yhteensä	**2856**	**100**	

Kysymys 13.1 tarkastelee vastaajan subjektiivista kokemusta lapsuudenkodin taloudellisten resurssien tasosta:

'Kun ajattelet aikaa ennen kuin täytit 15 vuotta niin oliko perheesi lapsuudessasi pääsääntöisesti hyvin tai kohtalaisesti toimeentuleva?
Vastaus: Kyllä / Ei'

Kysymys 13.2 tarkastelee objektiivista taloudellista huono-osaisuutta. Mittarina käytetään lapsuudenkodin turvautumista toimeentulotukeen tai huoltoapuun:

'Kun ajattelet aikaa ennen kuin täytit 15 vuotta niin turvauduttiinko lapsuudenkodissasi milloinkaan huoltoapuun/ toimeentulotukeen?'
Vastaus: Kyllä / Ei'

Perheiden lapset eivät välttämättä aina ole tietoisia siitä, onko perhe saanut toimeentulotukea tai huoltoapua, joten voitaisiin ajatella, että tämän kysymyksen osalta vastauksiin tulee suhtautua kriittisesti. Puuttuvia tai EOS-vastauksia (N=393) oli kuitenkin tässä kysymyksessä selvästi enemmän kuin kysymyksessä 13.1 (N=96). On luultavaa, että näihin vastauksiin oli jo valikoitunut ainakin hyvin suuri osa niistä vastaajista, jotka olivat epävarmoja siitä, oliko perhe turvautunut huoltoapuun tai toimeentulotukeen.

Kysymys 13.3 tarkastelee lapsuudenkodin yksinhuoltajastatusta:

'Kun ajattelet aikaa ennen kuin täytit 15 vuotta niin oliko lapsuuden perheesi pääsääntöisesti yksinhuoltajaperhe?
Vastaus: Kyllä / Ei'

Hieman yllättäen myös tässä kysymyksessä oli paljon puuttuvia ja EOS-vastauksia (N=409) ilman, että tähän on ilmiselvää syytä. On mahdollista, että perheiden tilanne saattoi esimerkiksi vaihdella lapsuudessa niin, että vastaajien oli vaikea valita ’kyllä’ ja ’ei’ -vaihtoehtojen välillä.

Kysymykset 13.1 ja 13.2 mittaavat taloudellisen pääoman määrää ja sen puutteita. Kulttuurisen tai sosiaalisen pääoman tasoa tai puutteita ei voida kysymysten perusteella mitata. Hieman alle viidesosalla lapsuudenperhe ei ollut hyvin toimeentuleva. Huoltoapuun tai toimeentulotukeen oli lapsuuden perheessä turvauduttu harvemmin, noin kymmenessä prosentissa tutkituista tapauksista. Teorian perusteella voidaan olettaa, että myös lapsuudenperheen yksinhuoltajastatus on tilastollisessa yhteydessä lapsuudenkodin taloudellisesti heikkoon asemaan. Yksinhuoltajaperheissä kasvaneita oli 12,5 prosenttia vastanneista.

4.2.2.2. Sosiodemografiset taustamuuttujat

Kyselylomakkeesta valittiin tarkasteluun teorian perusteella kuusi sosiodemografista taustamuuttujaa: sukupuoli (k2), kotitaloustyyppi (k3), lasten lukumäärä (k4), asunnon hallintamuoto (k6), asuinpaikka (k5) ja ikä (k1). Muuttujiin tehdyt muutokset kuvaillaan alla ja uudelleenluokitellut muuttujat on kuvailtu taulukossa 3. Lisäksi seuraavassa kappaleessa 4.2.2.3 tarkastellaan kolmea muuttujaa, työmarkkina-asemaa, koulutustasoa ja tuloja, jotka ovat sosiodemografisen taustan indikaattoreita. Nämäkin muuttujat olisi voitu sijoittaa taulukkoon 3, mutta aineistoa kuvailtaessa niitä päätettiin tarkastella yhdessä muiden Allardtin hyvinvointiulottuvuuksien malliin sijoitettujen tekijöiden kanssa. Tällöin mallia voidaan tarkastella mahdollisimman kokonaisena sisältäen kaikki muuttujat, jotka siihen voidaan sijoittaa Allardtin teorian puitteissa.

Alkuperäisessä aineistossa sukupuoli oli jaoteltu kolmeen luokkaan. Vastauksista poistettiin ‘Muu’-luokkaan kuuluvat tapaukset, koska vastausmäärä oli liian pieni tilastolliseen tarkasteluun. Näin sukupuolesta muodostettiin kaksiluokkainen muuttuja.

Kotitaloustyyppi oli aineistossa jaoteltu kuuteen luokkaan. Vastaajat valitsivat yhden seuraavista vaihtoehdoista: ’Yksinasuva’, ’Yksinhuoltaja’, ’Parisuhteessa, EI lapsia’,

’Parisuhteessa, JA lapsia’, ’Vanhempasi/vanhempiesi luona asuva yli 18 v. aikuinen’ tai ’Muu’. Kun muuttuja ristiintaulukoitiin selitettävän muuttujan kanssa, 25 prosentissa soluista odotettu solufrekvenssi oli alle 5. Ristiintaulukoinnin kriteeri on se, että odotettu solufrekvenssi ei ole alle 5 yli 20 prosentissa soluista, eikä yksikään odotetuista solufrekvensseistä ole alle 1 (Mamia 2005, 35). Tämän vuoksi ’Vanhempasi/vanhempiesi luona asuva yli 18 v. aikuinen’ –luokan vastaukset yhdistettiin ‘Muu’ –luokan vastauksiin. Vaikka myös yksinhuoltajien määrä aineistossa on pieni päätettiin tämä ryhmä pitää omana luokkanaan, koska ryhmä on kiinnostava tutkimuksen kannalta. Kotitaloustyypistä muodostettiin näin viisiluokkainen muuttuja.

Alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärä on epäjatkuva eli diskreetti muuttuja. Taloudessa asuvien alle 18-vuotiaiden lasten määrä vaihteli aineistossa välillä 0-7. Ne vastaukset, joissa lasten lukumäärä oli 3-7 yhdistettiin yhdeksi luokaksi vastausten pienen määrän vuoksi. Alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärästä muodostettiin näin neliluokkainen muuttuja.

Iän jatkuvasta, suhdeasteikollisesta muuttujasta muodostettiin 6-luokkainen kategorinen muuttuja. Asunnon hallintamuotoon ja asuinpaikkaan ei tehty muutoksia.

Taulukko 3. Sosiodemografisten taustatekijöiden jakautumat. N/ %.

		N	%	Kum. %
k2. Sukupuoli	Mies	1416	43,9	43,9
	Nainen	1812	56,1	100
	Yhteensä	**3228**	**100**	
k3. Kotitaloustyyppi	Yksinasuva	800	24,6	24,6
	Yksinhuoltaja	48	1,5	26,1
	Muu	108	3,3	29,5
	Parisuhteessa, lapsia	508	15,7	45,1
	Parisuhteessa, ei lapsia	1782	54,9	100
	Yhteensä	**3246**	**100**	
k4. Alle 18 v. lasten lukumäärä	0 lasta	2701	83,0	83,0
	1 lapsi	275	8,4	91,4
	2 lasta	204	6,3	97,7
	3-7 lasta	76	2,3	100
	Yhteensä	**3256**	**100**	
k6. Asunnon hallintamuoto	Omistusasunto, velaton	1547	47,5	47,5
	Omistusasunto, velkaa	946	29,1	76,6
	Yksityinen vuokra-asunto	390	12,0	88,6
	Kaupungin/yhteisön vuokra-as.	257	7,9	96,5
	Asumisoikeusasunto	67	2,1	98,5
	Muu	48	1,5	100
	Yhteensä	**3255**	**100**	
k5. Asuinpaikka	Pieni maaseutupaikkakunta	737	22,9	22,9
	Kaupunki <50 000 as.	956	29,7	52,6
	Pääkaupunkiseutu	619	19,2	71,8
	Muu suuri kaupunki >50 000 as.	906	28,2	100
	Yhteensä	**3218**	**100**	
k1. Ikäluokka	18-29	340	10,5	10,5
	30-39	318	9,8	20,3
	40-49	351	10,8	31,1
	50-59	594	18,3	49,4
	60-69	872	26,9	76,2
	70-79	771	23,8	100
	Yhteensä	**3246**	**100**	

Naisia on vastaajissa yli 10 prosenttiyksikköä enemmän kuin miehiä, joten naiset ovat hieman yliedustettuina aineistossa. Sekä kotitaloustyypin että alle 18-vuotiaiden lasten määrän mukaan tarkasteltuna lapsettomia vastaajia on aineistossa selvästi eniten. Kotitaloustyypin mukaan tarkasteltuna yksinhuoltajaperheet näyttäisivät olevan aliedustettuna aineistossa. Aineistossa yksinhuoltajien osuus on ainoastaan 1,5 prosenttia vastaajista. Vuoden 2020 virallisessa tilastossa yksinhuoltajaperheiden osuus kaikista perheistä on 13 prosenttia (SVT 2020a). Tämä saattaa selittyä sillä, että entinen puoliso osallistuu pääsääntöisesti lapsen huoltoon, jolloin yksinhuoltajat eivät välttämättä tästä syystä koe aina olevansa yksinhuoltajia.

Aineistossa on selvästi eniten velattomia omistusasujia. Heitä on melkein puolet vastaajista. Velallisen asunnon omistajia on noin kolmasosa, kun taas vuokralla asuvia on noin viidesosa tapauksista. Kaiken kaikkiaan vuokralla asuvien osuus vaihtelee paljon ikäluokittain. Vuonna 2020 kaikista asuntokunnista asui vuokralla kolmannes (SVT 2020b). Tilastokeskuksen luvut eivät ole suoraan verrannollisia tämän tutkimuksen aineiston kanssa, mutta näyttäisi siltä, että vuokralla asuvat ovat hieman aliedustettuina aineistossa.

Hieman yli puolet aineistoon kuuluvista on yli 60-vuotiaita. 50-59-vuotiaiden ryhmään kuuluvia tapauksia on hieman alle viidennes aineistosta. Iän mediaani eli keskimmäisin arvo on 60 vuotta ja keskiarvo 55,7 vuotta. Jakaumaltaan ikä on siis voimakkaasti negatiivisesti vino. Keskihajonta kuvaa havaintojen keskimääräistä etäisyyttä jakauman keskiarvosta (Nummenmaa 2009, 68). Iän keskihajonta on 16,5 eli aineiston tapaukset sijoittuvat keskimäärin noin 39-72-vuotiaisiin. Verrattuna Suomen väestön ikärakenteeseen (Tilastokeskus 2022) nuoremmat ikäluokat näyttäisivät olevan aliedustettuina ja vanhemmat ikäluokat yliedustettuina aineistossa. Tämä heijastelee mahdollisesti eri ikäisten aikaa ja halukkuutta vastata kyselyyn. Koska omistusasunnon omistaminen on yleisempää vanhemmissa ikäluokissa, on näiden ikäluokkien yliedustus aineistossa luultavasti myös osasyy sille, miksi omistusasunnon omistajia on aineistossa paljon.

4.2.2.3. Hyvinvoinnin osatekijöihin liittyvät muuttujat

Kysymyslomakkeesta kartoitettiin aluksi kaikki kysymykset, jotka voidaan sijoittaa Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksien nelikenttään. Muuttujien määrä rajattiin joka kentässä viiteen. Jos sopivia vaihtoehtoja oli enemmän, valittiin tarkasteltavaa ilmiötä tarkimmin kuvailevat muuttujat. Joka osatekijän alle pyrittiin valitsemaan tutkimuskysymyksen kannalta keskeisimmät muuttujat aiempaa teoriaa hyödyntäen. Valitut muuttujat on sijoitettu Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksien malliin kuviossa 3.

Vaikka hyvinvoinnin tarkastelussa pyritään tietynlaiseen monipuolisuuteen, on tarkastelu tässä tutkimuksessa huomattavasti Allardtin käyttämää lähestymistapaa

suppeampi. Allardt tarkasteli esimerkiksi hyvinvoinnin osa-alueiden keskinäisiä korrelaatioita, mutta tässä tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan yksittäisten osatekijöiden yhteyttä maksuhäiriömerkintään. Pyrkimyksenä ei siis ole rakentaa Allardtin tapaan kattavaa mallia vaan luoda yleiskuvaa siitä, mihin hyvinvoinnin osatekijöihin maksuhäiriömerkintä on aineiston perusteella yhteydessä.

	Hyvinvointi	**Onnellisuus**
Elintaso	**Elintaso (Having)** 6. Tulot (k16) (k22.4) 7. Asuminen 8. Työllisyys (k9) (k14) 9. Koulutus (k8) 10. Terveys	**Tyytymättömyysasenteet** 17. Yhteiskunnan vastakohtaisuudet 18. Tasa-arvoisuus / eriarvoisuus 19. Epäoikeudenmukaisuuden kokemukset 20. Tyytyväisyys tuloihin (k17) (k23.1) (k23.2)
Elämänlaatu	**Yhteisyyssuhteet (Loving)** 13. Paikallisyhteisyys 14. Perheyhteisyys (k27) 15. Ystävyyssuhteet (k27) **Itsensä toteuttaminen (Being)** 16. Arvonanto (29.2) 17. Korvaamattomuus 18. Poliittiset resurssit (k29.1) (k29.4) 19. Tekeminen (29.3)	**Viihtyvyysasenteet** 19. Onni (k28) (k29.5) 20. Tarpeentyydytys (k30) (k31)

KUVIO 3. Aineiston kysymykset Allardtin hyvinvointimalliin sijoitettuna.

Aineiston kysymykset painottuvat selvästi objektiivista hyvinvointia mittaaviin kenttiin, mutta kaiken kaikkiaan nelikenttään sijoitettujen muuttujien avulla voidaan tarkastella kaikkia arvokenttiä ainakin jossain määrin.

4.2.2.3.1. Elintaso

Vastaajilta kysyttiin talouden yhteenlaskettuja käytettävissä olevia kuukausituloja sen jälkeen, kun verot on maksettu, mutta ennen laskujen maksamista (k16). Tuloihin siis sisältyvät myös julkiset tulonsiirrot. Käytettävissä olevista tuloista muodostettiin ekvivalentti tulo. Ekvivalentti tulo muodostetaan jakamalla kotitalouden tulot kulutusyksiköiden määrällä. Kulutusyksiköiden määrän laskemiseen käytetään yleensä OECD:n muunnettua kulutusyksikköasteikkoa, jossa kotitalouden ensimmäinen

aikuinen saa painon 1, muut yli 13-vuotiaat painon 0,50 ja 0-13-vuotiaat painon 0,3. Tällöin huomioidaan yhteiskulutushyödyt ja erityyppiset kotitaloudet tehdään vertailukelpoisiksi. (SVT, OECD 2009.) KONSE-aineistossa vastaajan kanssa asuvien lasten ja aikuisten iät oli jaoteltu hieman OECD:n jaottelusta poikkeavasti alle 3-vuotiaisiin, 3-6-vuotiaisiin, 7-17-vuotiaisiin ja 18 vuotta täyttäneisiin. Aineiston jaottelutapaa käyttäen kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa edelleen painon 1. Kaikki 0-17-vuotiaat saavat painon 0,3. Muut taloudessa asuvat 18 vuotta täyttäneet saavat painon 0,5. Tällöin 13-17-vuotiaiden lasten painotus on hieman pienempi kuin se olisi OECD:n asteikon painotusta käytettäessä.

Tuloihin liittyen KONSE-lomakkeessa kysyttiin lisäksi, saako vastaaja toimeentulotukea (k22.4). Toimeentulotukiasiakkuus on taloudellisen niukkuuden indikaattori. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lisäksi vastaajien ekvivalentteja tuloja suhteessa köyhyysrajaan, vaikka Allardt (1976) ei sisällyttänyt tällaista mittaria tutkimukseensa. Eurostat määrittelee köyhäksi henkilön, joka asuu kotitaloudessa, jonka tulot ovat alle 60 prosenttia kaikkien kotitalouksien ekvivalenteista mediaanituloista (Tilastokeskus 2006). Aineistolle lasketaan näin köyhyysraja ja aineiston tapaukset jaetaan kahteen osaan sen perusteella, ovatko vastaajan talouden tulot köyhyysrajan ala- vai yläpuolella.

Elintaso-osatekijään sijoitettiin lisäksi kysymykset vastaajan työmarkkina-asemasta (k9), työttömyysjaksoista viimeisen viiden vuoden aikana (k14) ja koulutusasteesta (k8). Työmarkkina-asemaa mittaavaa muuttujaa muokattiin niin, että ‘Kotiäitinä/-isänä tms.” -luokka yhdistettiin ‘Jokin muu’ -luokkaan pienten tapausmäärien vuoksi, ja muuttujasta tehtiin 6-luokkainen. Työttömyyttä ja koulutusastetta mittaavia muuttujia ei uudelleenmuokattu.

Allardt (1976, 123) tarkasteli asumista objektiivisella, asuintilan laajuutta mittaavalla mittarilla. KONSE-aineistossa ei vastaavaa objektiivista mittaria ollut, mutta vastaajilta kysyttiin koettua tyytyväisyyttä erilaisiin asumiseen olosuhteisiin (k7.1-k7.5). Näistä subjektiivista mittareista muodostettua summamuuttujaa tarkastellaan tyytymättömyysasenteiden yhteydessä taulukossa 6. Allardt (1976, 134-136) tarkasteli myös terveyttä objektiivisten mittarien kautta. KONSE-aineisto sisältää ainoastaan terveyden subjektiivisia mittareita, joten koettua terveyttä (k30) ja koettua psyykkistä

terveyttä (k31) mittaavat muuttujat sijoitettiin viihtyvyysasenteisiin, joita tarkastellaan taulukossa 7. Elintaso-osatekijään sijoitetut muuttujat on kuvattu alla olevassa taulukossa 4.

Taulukko 4. Elintason osatekijöiden jakautumat. N/ %.

		N	%	Kum. %
k16. Talouden käytettävissä olevat tulot (ekvivalentti tulot €/kk)	6-1400	630	20,2	20,2
	1401-1900	637	20,5	40,7
	1901-2334	706	22,7	63,4
	2335-3000	621	19,9	83,3
	3001-28571	519	16,7	100
	Yhteensä	**3113**	**100**	
Tulot alle 60 % mediaanituloista	Kyllä	359	11,5	11,5
	Ei	2754	88,5	100
	Yhteensä	**3113**	**100**	
k22.4. Saanut toimeentulotukea viimeisen 12 kk:n aikana	Kyllä	150	4,7	4,7
	Ei	3064	95,3	100
	Yhteensä	**3214**	**100**	
k9. Työmarkkina-asema	Töissä kokopäiväisenä	1243	38,3	38,3
	Töissä osa-aikaisena	165	5,1	43,3
	Työtön tai lomautettu	158	4,9	48,2
	Eläkkeellä	1396	43,0	91,2
	Opiskelemassa	169	5,2	96,4
	Kotiäiti /-isä, muu	118	3,6	100
	Yhteensä	**3249**	**100**	
k14. Työtön/lomautettu viimeisen 5 vuoden aikana	Ei kuulu työvoimaan	1565	48,7	48,7
	Ei	1079	33,6	82,3
	Kerran, alle 3 kk	202	6,3	88,6
	Useita lyhytkestoisia jaksoja	90	2,8	91,4
	Kerran, yli 3 kk	143	4,5	95,8
	Useita pidempikestoisia jaksoja	134	4,2	100
	Yhteensä	**3213**	**100**	
k8. Korkein koulutus	Perusaste	374	11,6	11,6
	Ammattioppilaitos / -instituutti	790	24,5	36,1
	Keskiasteen opisto, lukio	946	29,3	65,4
	Ammattikorkeakoulututkinto	454	14,1	79,5
	Akateeminen tutkinto	662	20,5	100
	Yhteensä	**3226**	**100**	

Talouden käytettävissä olevat ekvivalentti tulojen arvot jakautuvat välille 6-28 571 euroa/kk. Keskiarvo on 2 263 euroa. Sekä tulojen mediaani että moodi eli aineistossa yleisemmin esiintyvä arvo ovat 2 000 euroa. Keskihajonta on 1 269. Mediaani on keskiarvoa pienempi, mikä kertoo siitä, että tulojakauma on oikealle vino. Ekvivalentti tulot jaettiin tutkimusta varten kvintiileihin.

60 prosenttia ekvivalenttien tulojen mediaanista on 1 200 euroa. Tämä on aineistosta laskettu köyhyysraja yhden hengen talouksille. Yhden aikuisen ja yhden alle 18-vuotiaan lapsen talouden (paino 1,3) köyhyysraja aineistosta laskettuna on 1 560 e. Nämä köyhyysrajat eroavat jonkin verran Tilastokeskuksen määrittelemästä köyhyysrajasta. Vuoden 2020 tilasto ei tutkimushetkellä ollut saatavilla, mutta vuonna 2019 köyhyysraja yksinasuvalle oli 1 280 euroa kuussa (SVT 2019). Tilastokeskuksen laskelman mukaan köyhyysraja yhden aikuisen ja yhden 0-13-vuotiaan lapsen taloudelle (paino 1,3) olisi 1 664 euroa. Yhden aikuisen ja 14-18-vuotiaan lapsen talouden (paino 1,5) köyhyysraja olisi 1 920 euroa. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2019 köyhyysrajan alle jäävien osuus kotitalousväestöstä oli 12,3 prosenttia (SVT 2019). KONSE-aineistossa köyhyysrajan alapuolelle jää 11,5 prosenttia vastaajista, joten kaiken kaikkiaan tulokset ovat kuitenkin hyvin samansuuntaisia.

Toimeentulotukea Suomessa sai vuonna 2020 8,4 prosenttia väestöstä (THL 2021). Aineistossa toimeentulotukea viimeisin 12 kuukauden aikana saaneet näyttäisivät olevan hieman aliedustettuina. Vanhempien ikäluokkien yliedustus aineistossa näkyy myös eläkeläisten korkeana määränä työmarkkina-asemaa tarkasteltaessa sekä työvoimaan kuulumattomien korkeana määränä työttömyyttä tarkasteltaessa.

4.2.2.3.2. Yhteisyyssuhteet ja itsensä toteuttaminen

Yhteisyyssuhteisiin kuuluvia sosiaalisia suhteita voidaan mitata aineiston kysymysten avulla vain osittain. Kysymyksessä 27 vastaajilta kysyttiin, onko heillä joku, jonka kanssa he voivat keskustella luottamuksellisesti vaikeista ja ongelmallisista asioista. Vastausvaihtoehdot kattavat muun muassa puolison, muut lähiomaiset, ystävät ja ammattiavun. Tällöin kysymyksen voi ajatella mittaavan lähinnä ystävyys- ja perhesuhteita ennemminkin kuin paikallisyhteisyyttä. Ystävyyssuhteiden on kuitenkin havaittu selittävän eniten sekä koetusta tarpeentyydytyksestä että onnesta, joten voidaan kuitenkin ajatella, että tällaiset sosiaaliset suhteet ovat kaikista tärkeimpiä hyvinvoinnin kannalta.

Itsensä toteuttamisen osatekijässä vastaajan koettu tyytyväisyys kanssaihmisten arvostukseen (k29.2) kattaa sekä työelämän että sen ulkopuolisen ajan. Poliittisten resurssien kysymys koetusta tyytyväisyydestä omaa elämää koskevien asioiden

vaikutusmahdollisuuksiin (29.1) vastaa melko tarkkaan Allardtin (1976, 172) vastaavaa kysymystä. Koettu tyytyväisyys yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin (k29.4) on hieman Allardtin kysymyksenasettelua yleisluontoisempi ja laajempi. Tekemisen arvokenttään kuuluva tyytyväisyys vapaa-ajan toimintamahdollisuuksiin (k29.3) vastaa melko tarkkaan Allardtin (1976, 176) vastaavaa kysymystä. Yhteisyyssuhteisiin ja itsensä toteuttamiseen liittyvät muuttujat on kuvattu taulukossa 5. Muuttujia ei uudelleenluokiteltu.

Taulukko 5. Yhteisyyssuhteiden ja itsensä toteuttamisen osatekijöiden jakautumat. N/ %.

		N	%	Kum. %
k27. Luotettava henkilö elämässä	Avio-/avopuoliso	1983	61,5	61,5
	Äiti, isä, sisko, veli tai oma lapsi	553	17,1	78,6
	Muu sukulainen tai ystävä	503	15,6	94,2
	Ammattityöntekijä	62	1,9	96,1
	Ei ole	126	3,9	100
	Yhteensä	**3227**	**100**	
k29.2. Tyytyväisyys kanssaihmisten arvostukseen	Erittäin tyytyväinen	692	21.4	21.4
	Tyytyväinen	2297	71.0	92.5
	Tyytymätön	220	6.8	99.3
	Erittäin tyytymätön	24	0.7	100
	Yhteensä	**3233**	**100**	
k29.1. Tyytyväisyys omaa elämää koskevien asioiden vaikutusmahdollisuuksiin	Erittäin tyytyväinen	1148	35,5	35,5
	Tyytyväinen	1799	55,6	91,1
	Tyytymätön	253	7,8	98,9
	Erittäin tyytymätön	36	1,1	100
	Yhteensä	**3236**	**100**	
k29.4. Tyytyväisyys yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin	Erittäin tyytyväinen	281	8.7	8.7
	Tyytyväinen	2000	62.3	71.0
	Tyytymätön	771	24.0	95.0
	Erittäin tyytymätön	160	5.0	100
	Yhteensä	**3212**	**100**	
k29.3. Tyytyväisyys vapaa-ajan toimintamahdollisuuksiin	Erittäin tyytyväinen	1026	31.8	31.8
	Tyytyväinen	1832	56.7	88.5
	Tyytymätön	333	10.3	98.8
	Erittäin tyytymätön	40	1.2	100
	Yhteensä	**3231**	**100**	

Suurimmalla osalla luotettava henkilö oli oma puoliso. Yhteensä noin kolmasosalla tämä henkilö oli joko oma vanhempi, sisar tai lapsi tai muu sukulainen tai ystävä. Hyvin pieni osa vastaajista ilmoitti keskustelukumppaniksi ammattilaisen. Myös niiden osuus, joilla ei ole luotettavaa henkilöä, oli pieni.

Itsensä toteuttamiseen liittyviä muuttujia tarkasteltaessa voidaan huomioida, että kaikissa muuttujissa suurin osa vastauksista sijoittuu ’Tyytyväinen’-kategoriaan ja toiseksi suurin osa ‘Erittäin tyytyväinen’ -kategoriaan. Poikkeuksena tähän on tyytyväisyys yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin (k29.4), jossa suurin osa vastaajista on tyytyväisiä, mutta toiseksi suurin osa on tyytymättömiä. Erittäin tyytyväisten osuus on siis tässä muuttujassa huomattavasti pienempi kuin muissa muuttujissa. Erittäin tyytymättömien osuus on suhteellisen pieni kaikissa muuttujissa, paitsi tyytyväisyydessä yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin. Tämä muuttuja poikkeaa muista muuttujista niin, että tyytymättömiä on lähes neljäsosa vastaajista ja erittäin tyytymättömiä on 5 prosenttia. Molemmat määrät ovat suurempia kuin vastaavissa luokissa muissa itsensä toteuttamiseen liittyvissä muuttujissa.

4.2.2.3.3. Tyytymättömyysasenteet

Aineistossa ei ollut kysymyksiä, jotka mittaavat tyytymättömyysasenteiden kolmeen ensimmäiseen arvokenttään kuuluvia hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Koettu toimeentulo (k17) on sijoitettu neljänteen eli tyytyväisyyttä tuloihin mittaavaan arvokenttään kotitalouden tulojen (k16) subjektiivisena vastikkeena. Koettua toimeentuloa mittaavaa muuttujaa muokattiin niin, että 6-luokkaisen asteikon luokat ’Hyvin helppoa’ ja ’Helppoa’ yhdistettiin ja muuttujasta muodostettiin 5-luokkainen muuttuja. Neljänteen arvokenttään on myös sijoitettu mittareita, jotka eivät vastaa Allardtin (1976, 202) kysymystä. Kysymykset velkojen vaikutuksesta arjen rahankäyttöön (k23.1) ja koetusta ylivelkaantumisesta (k23.2) liittyvät kuitenkin tutkimuksen ydinkysymykseen ylivelkaantumisesta, joten ne otettiin mukaan tähän arvokenttään.

Tyytyväisyyttä asumiseen pyrittiin mittaamaan summamuuttujalla, joka muodostettiin viidestä muuttujasta: tyytyväisyys asumisväljyyteen (k7.1), tyytyväisyys asunnon kuntoon (k7.2), tyytyväisyys asuinympäristöön (k7.3), tyytyväisyys sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuteen (k7.4) ja tyytyväisyys asumiskustannuksiin (k7.5). Muuttujat uudelleenluokiteltiin kaksiluokkaiseksi niin, että luokat ’Erittäin tyytyväinen’ ja ’Tyytyväinen’ ja luokat ’Tyytymätön’ ja ’Erittäin tyytymätön’ yhdistettiin. Summamuuttujan reliabiliteetti ilmaisee, mittaavatko summamuuttujaan valitut muuttujat samaa asiaa. Reliabiliteetti tarkistetaan Cronbachin alfa –kertoimen

avulla. Reliabiliteetin nähdään olevan hyvä, jos kertoimen arvo on yli 0,7. (Tähtinen, Laakkonen & Broberg 2020, 84-86.) Summamuuttujan Cronbachin alfan arvo on 0,462, joten sen reliabiliteetti ei ole tarpeeksi korkea. Cronbachin alfan arvoa pyrittiin parantamaan poistamalla muuttujat, jotka korreloivat kaikista heikoimmin muiden muuttujien kanssa. Korrelaatiomatriisin mukaan nämä olivat tyytyväisyys sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuteen ja tyytyväisyys asumiskustannuksiin. Kun muuttujat poistettiin Cronbachin alfa laski ensin 0,450:een ja sitten 0,431:een. Cronbachin alfan arvoa ei näin ollen saatu hyväksyttävälle tasolle, ja muuttujaa ei sisällytetty analyysiin. Tyytymättömyysasenteiden uudelleenluokitellut muuttujat on kuvattu taulukossa 6.

Taulukko 6. Tyytymättömyysasenteiden osatekijöiden jakautumat. N/ %.

		N	%	Kum. %
k17. Koettu toimeentulo	Helppoa	1318	41,1	41,1
	Melko helppoa	949	29,6	70,6
	Vain pieniä vaikeuksia	362	11,3	81,9
	Jonkin verran vaikeuksia	438	13,6	95,6
	Todella vaikeaa	142	4,4	100
	Yhteensä	**3209**	**100**	
k23.1.Tinkii perusasioista velkojen vuoksi	Täysin eri mieltä	2409	75,9	75,9
	Osittain eri mieltä	385	12,1	88,0
	Osittain samaa mieltä	267	8,4	96,4
	Täysin samaa mieltä	114	3,6	100
	Yhteensä	**3175**	**100**	
k23.2. Koettu ylivelkaantuminen	Täysin eri mieltä	2567	81,2	81,2
	Osittain eri mieltä	311	9,8	91,0
	Osittain samaa mieltä	188	5,9	96,9
	Täysin samaa mieltä	97	3,1	100
	Yhteensä	**3163**	**100**	

Toimeentulonsa koki helpoksi tai melko helpoksi kolme neljäsosaa vastaajista. Vain pieni osa vastaajista, alle viisi prosenttia, koki toimeentulonsa todella vaikeaksi. Huomattavan suuri osa vastaajista oli eri mieltä siitä, että he ovat joutuneet tinkimään perusasioista velkojensa vuoksi. Vain 3,6 prosenttia vastaajista oli täysin samaa mieltä siitä, että he joutuvat tinkimään perusasioista velkojensa vuoksi. Vielä pienempi osa vastaajista oli täysin samaa mieltä siitä, että he kokivat itsensä ylivelkaantuneiksi.

4.2.2.3.4. Viihtyvyysasenteet

Viihtyvyysasteisiin sijoitettiin koettua yksinäisyyttä (k28), tyytyväisyyttä elämäntilanteeseen kokonaisuutena (k29.5), koettua terveyttä (k30) ja koettua

psyykkistä terveyttä (k31) mittaavat muuttujat. Kysymykset 28 ja 29.5 vertautuvat suoraan Allardtin (1976, 185) kysymyksiin, jotka oli sijoitettu viihtyvyysasenteiden onni-arvokenttään. Allardt (1976) tarkasteli ainoastaan objektiivista terveyttä ja psyykkistä terveyttä. Objektiivisia terveyden mittareita ei esiinny KONSE-aineistossa, mutta koska terveyden huomioitiin olevan yksi tärkeimpiä kokonaistyytyväisyyteen vaikuttavia tekijöitä, on subjektiiviset mittarit sijoitettu viihtyvyysasenteiden tarpeentyydytyksen arvokenttään. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu terveydentilan ja koetun terveyden korreloivan keskenään (Kubiszewski, Zakariyya & Costanza 2018, 369), joten subjektiivisten mittareiden voi olettaa antavan ainakin suhteellisen luotettavan kuvan yksilön terveydentilasta.

Vastaajat arvioivat koetun terveydentilansa kolmiluokkaisella asteikolla. Koettuja psyykkisen terveyden oireita tarkastellaan KONSE-aineistossa pienemmällä määrällä kysymyksiä kuin Allardtin (1976, 136-140) tutkimuksessa. Aineiston kysymyksissä tarkasteltiin koettua ylirasittuneisuutta (k31.1), koettua alakuloisuutta (k31.2), koettua hermostuneisuutta (k31.3) ja koettua voimattomuutta tai väsymystä (k31.4). Näistä muuttujista muodostettiin summamuuttuja, jonka Cronbachin alfan arvo on 0,832. Tämän perusteella voidaan arvioida, että summamuuttujan reliabiliteetti on hyvä, ja summamuuttuja sisällytettiin malliin. Viihtyvyysasenteiden kenttään sijoitettuja muuttujia ei uudelleenluokiteltu. Muuttujat on kuvattu taulukossa 7.

Taulukko 7. Viihtyvyysasenteiden osatekijöiden jakautumat. N/ %.

		N	%	Kum. %
k28. Koettu yksinäisyys	Ei koskaan	1140	35,2	35,2
	Harvemmin	1595	49,3	84,5
	Viikoittain	372	11,5	96,0
	Päivittäin	131	4,0	100
	Yhteensä	**3238**	**100**	
k29.5 Tyytyväisyys elämäntilanteeseen kokonaisuutena	Erittäin tyytyväinen	964	29.8	29.8
	Tyytyväinen	1973	61	90.8
	Tyytymätön	268	8.3	99.1
	Erittäin tyytymätön	29	0.9	100
	Yhteensä	**3234**	**100**	
k30. Koettu terveys	Hyvä tai erittäin hyvä	1586	49,0	49,0
	Keskinkertainen	1469	45,4	94,3
	Huono tai erittäin huono	184	5,7	100
	Yhteensä	**3239**	**100**	
k31. Koetut psyykkiset oireet (summamuuttuja)	Ei koskaan	467	14,8	14,8
	Hyvin harvoin	1605	50,8	65,5
	Silloin tällöin	995	31,5	97,0
	Lähes jatkuvasti	95	3,0	100
	Yhteensä	**3162**	**100**	

Suurin osa vastaajista, yhteensä lähes 85 prosenttia, koki itsensä yksinäiseksi vain harvoin tai ei koskaan. Viikoittain tai päivittäin itsensä koki yksinäiseksi lähes 15 prosenttia vastaajista. Huomattavan suuri osa vastaajista, yhteensä yli 90 prosenttia, koki olevansa erittäin tyytyväisiä tai tyytyväisiä elämäänsä kokonaisuutena. Vain alle prosentti vastaajista oli erittäin tyytymättömiä elämäänsä.

Lähes puolet vastaajista koki terveytensä hyväksi tai erittäin hyväksi ja hieman pienempi osa keskinkertaiseksi. Hieman alle kuusi prosenttia vastaajista koki terveytensä huonoksi tai erittäin huonoksi. Koetut psyykkiset oireet toisaalta painottuivat keskimmäisiin luokkiin niin, että noin puolet vastaajista koki psyykkisiä oireita hyvin harvoin ja noin kolmasosa koki oireita silloin tällöin. Hieman alle 15 prosenttia ei kokenut oireita koskaan. Kolme prosenttia vastaajista sijoittui heikoimpaan kategoriaan, jossa he kokivat psyykkisen terveyden oireita lähes jatkuvasti.

4.3. Analyysimenetelmä

Analyysimenetelmänä käytetään ristiintaulukointia ja logistista regressioanalyysia.

Ristiintaulukoinnissa vertaillaan kahden muuttujan frekvenssijakaumia. Muuttujan eri luokissa esiintyviä odotettuja frekvenssejä vertaillaan havaittuihin frekvensseihin. Tulosten tilastollista merkitsevyyttä testataan Pearsonin khiin neliö –testillä. Testin p-arvo kertoo, millä todennäköisyydellä vaihtoehtoinen hypoteesi on väärä ja nollahypoteesi oikein. Mitä pienempi p-arvo on, sitä todennäköisemmin vaihtoehtoinen hypoteesi on oikein ja nollahypoteesi on väärin. (Nummenmaa 2009, 148-149, 305-307.)

Logistista regressioanalyysia varten selitettävästä muuttujasta muodostettiin dummy-muuttuja, jossa kyllä-vastaukset (N=167) on koodattu arvolla 1 ja ei-vastaukset (N=3054) arvolla 0. Muut vastaukset koodattiin puuttuviksi. Logistisessa regressioanalyysissa malliin pyritään löytämään muuttujia, jotka selittävät jonkin tapahtuman toteutumisen riskiä (Tähtinen ym. 2020, 207-208). Tässä tutkimuksessa regressioanalyysin avulla pyritään selittämään maksuhäiriömerkintäisten luokkaan kuulumisen riskiä. Binäärisessä logistisessa regressioanalyysissa selitettävä muuttuja on kaksiluokkainen ilmiö. Selittävät muuttujat voivat olla laatuero-, järjestys-, välimatka- tai suhdeasteikollisia. Logistisen regressioanalyysin toteuttamiseen tarvitaan aineisto, jossa on ainakin 50-100 havaintoa. (Nummenmaa 2009, 330-332.) Nämä kriteerit täyttyvät käytetyssä aineistossa.

Käytettävien muuttujien jakaumasta ei tehdä oletuksia eli kyseessä on epäparametrinen testi (Nummenmaa 2009, 343). Logistisen regressioanalyysin tuloksissa raportoidaan niiden tilastolliset merkitsevyydet ja vetosuhteet (*odds ratios*). Vetosuhteista raportoidaan myös 95 prosentin luottamusväli. Luottamusväli ilmaisee vetosuhteen vaihteluvälin perusjoukossa. 95 prosentissa tapauksista vetosuhteen arvo asettuisi kyseiseen väliin ja 5 prosentissa tapauksista välin ulkopuolelle. Käytetyn mallin selitysasteen arvioinnissa käytetään pseudoselitysastetta eli Nagelkerke R2 -tunnuslukua ja Hosmer-Lemeshow-testiä. Pseudoselitysaste ilmaisee, kuinka paljon regressiomalli selittää selitettävän muuttujan vaihtelusta. Hosmer-Lemeshow-arvon avulla voidaan tarkastella aineiston ja mallin yhteensopivuutta. Isompi p-arvo (>0,05) osoittaa parempaa yhteensopivuutta. (Tähtinen ym. 2020, 50, 207-210.)

5. Mitkä tekijät ovat yhteydessä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen?

Seuraavassa tarkastellaan eri tekijöiden yhteyttä maksuhäiriömerkintöjen esiintymiseen viimeisen 18 kuukauden aikana tarkasteluhetkestä laskien. Luvussa 5.1 tarkastellaan ristiintaulukoinnin tuloksia ja luvussa 5.2 logistisen regressioanalyysin tuloksia.

5.1. Lapsuuden sosioekonomisen taustan, sosiodemografisten taustatekijöiden ja hyvinvoinnin osatekijöiden yhteys maksuhäiriömerkintään

Ristiintaulukoinneissa tarkastellaan maksuhäiriömerkintäisten ja ei-maksuhäiriömerkintäisten jakautumista selittävien muuttujien eri luokkiin. Näin voidaan luoda yleiskuvaa siitä, mitkä tekijät ovat aineiston perusteella yhteydessä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen.

5.1.1. Lapsuuden sosioekonominen tausta

Taulukossa 8 esitellään ristiintaulukoinnin tulokset, jotka tarkastelevat lapsuuden sosioekonomisen taustan yhteyttä vastaajan maksuhäiriömerkintään viimeisen 12 kuukauden aikana.

Taulukko 8. Lapsuuden sosioekonomisen taustan yhteys vastaajan maksuhäiriömerkintään. Ristiintaulukointi. % (N).

		Maksuhäiriömerkintä viimeisen 12 kuukauden aikana	
		Kyllä	Ei
k13.1. Perhe hyvin toimeentuleva*	Kyllä	4,7 (121)	95,3 (2432)
	Ei	7,1 (41)	92,9 (540)
k13.2. Turvauduttu huoltoapuun tai toimeentulotukeen***	Kyllä	9,4 (32)	90,6 (309)
	Ei	4,5 (112)	95,5 (2392)
k13.3. Yksinhuoltajaperhe***	Kyllä	10,0 (35)	90,0 (315)
	Ei	4,4 (110)	95,6 (2372)

*) p < 0.05, **) p < 0.01, ***) p < .0.001

Lapsuudenperheen huoltoapuun tai toimeentulotukeen turvautuminen (k13.2) ja perheen pääsääntöinen yksinhuoltajuus (k13.3) vastaajan ollessa alle 15-vuotias ovat tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä vastaajan maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen viimeisen 12 kuukauden aikana. Se, oliko lapsuudenkoti pääsääntöisesti hyvin tai kohtalaisesti toimeentuleva (k13.1) on tilastollisesti merkitsevä tekijä, mutta yhteys maksuhäiriömerkintään on heikompi.

Huoltoapuun tai toimeentulotukeen turvautuneissa perheissä kasvaneiden joukossa maksuhäiriömerkintäisten osuus (9,4 %) on suurempi kuin niiden vastaajien joukossa, joiden perheet eivät olleet hyvin toimeentulevia (7,1 %). Pääasiassa yksinhuoltajaperheissä kasvaneiden joukossa maksuhäiriömerkintäisten osuus on kaikista suurin (10 %).

Vastaavasti niiden vastaajien joukossa, joiden koti oli hyvin toimeentuleva, maksuhäiriömerkintäisten osuus on 4,7 prosenttia. Jos lapsuudenkodissa ei oltu turvauduttu huoltoapuun tai toimeentulotukeen, maksuhäiriömerkintäisten osuus on 4,5 prosenttia. Ei-yksinhuoltajaperheissä maksuhäiriömerkintäisten osuus on 4,4 prosenttia Voidaan siis huomioida, että silloin, kun taloudellisten resurssien puutteeseen viittaavat olosuhteet eivät toteudu, vaihtelua maksuhäiriömerkintäisten osuudessa eri muuttujien välillä ei juurikaan esiinny.

5.1.2. Sosiodemografiset taustatekijät

Taulukossa 9 esitellään sosiodemografisten taustamuuttujien yhteyttä maksuhäiriömerkintään tarkastelevan ristiintaulukoinnin tulokset.

Taulukko 9. Sosiodemografisten taustamuuttujien yhteys vastaajan maksuhäiriömerkintään. Ristiintaulukointi. % (N).

		Maksuhäiriömerkintä viimeisen 12 kuukauden aikana	
		Kyllä	Ei
k2. Sukupuoli**	Mies	6,4 (89)	93,6 (1304)
	Nainen	4,1 (74)	95,9 (1717)
k3. Kotitaloustyyppi***	Yksinasuva	9,9 (78)	90,1 (708)
	Yksinhuoltaja	10,4 (5)	89,6 (43)
	Muu	3,7 (4)	96,3 (103)
	Parisuhteessa, lapsia	3,6 (18)	96,4 (486)
	Parisuhteessa, ei lapsia	3,5 (62)	96,5 (1696)
k4. Alle 18 v. lasten lukumäärä*	0 lasta	5,4 (144)	94,6 (2516)
	1 lapsi	5,8 (16)	94,2 (258)
	2 lasta	1,0 (2)	99,0 (200)
	3-7 lasta	6,6 (5)	93,4 (71)
k6. Asunnon hallintamuoto***	Omistusasunto, velaton	1,1 (16)	98,9 (1502)
	Omistusasunto, velkaa	3,2 (30)	96,8 (909)
	Yksityinen vuokra-asunto	14,1 (55)	85,9 (334)
	Kaupungin/ yhteisön vuokra-as.	22,0 (56)	78,0 (199)
	Asumisoikeusasunto	4,5 (3)	95,5 (63)
	Muu	15,2 (7)	84,8 (39)
k5. Asuinpaikka	Pieni maaseutupaikkakunta	5,5 (40)	94,5 (687)
	Kaupunki <50 000 as.	4,9 (46)	95,1 (897)
	Pääkaupunkiseutu	4,6 (28)	95,4 (585)
	Muu suuri kaupunki >50 000 as.	5,6 (50)	94,4 (844)
k1. Ikäluokka***	18-29	4,7 (16)	95,3 (321)
	30-39	5,1 (16)	94,9 (300)
	40-49	5,5 (19)	94,5 (328)
	50-59	7,3 (43)	92,7 (550)
	60-69	7,1 (61)	92,9 (799)
	70-79	1,6 (12)	98,4 (749)

*) p < 0.05, **) p < 0.01, ***) p < .0.001

Aineiston perusteella kotitaloustyyppi (k3), asunnon hallintamuoto (k6) ja ikä (k1) ovat tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä maksuhäiriömerkintään. Maksuhäiriömerkintöjä esiintyy odotuksenmukaisesti eniten yksinhuoltajilla ja yksinasuvilla. Selvästi vähemmän maksuhäiriömerkintöjä esiintyy parisuhteessa olevilla. Se onko parisuhteessa olevilla lapsia vai ei, ei näytä juurikaan vaikuttavan maksuhäiriömerkintäisten osuuteen.

Odotuksenmukaisesti vuokralla asuvilla on useammin maksuhäiriömerkintä kuin omistusasunnossa asuvilla. Erityisesti niillä, jotka asuvat kaupunkien tai yhteisöjen vuokra-asunnoissa, on muita ryhmiä useammin maksuhäiriömerkintä. Tässä luokassa melkein joka neljännellä on maksuhäiriömerkintä. Toisaalta velattomassa

omistusasunnossa asuvista vain 1,1 prosentilla ja velallisessa omistusasunnossa asuvista 3,2 prosentilla on maksuhäiriömerkintä. Ero on siis huomattava.

Aiemman tutkimuksen perusteella nuorempia ikäluokkia on pidetty maksuhäiriömerkinnän suurimpina riskiryhminä. Aineiston perusteella kuitenkin maksuhäiriömerkintäisten osuus nousee ikäluokissa ylöspäin liikuttaessa, lukuun ottamatta 70-79-vuotiaita, joilla maksuhäiriömerkintöjä esiintyy kaikkein harvimmin. Maksuhäiriömerkintöjä esiintyy eniten 50-59-vuotiaiden ja 60-69-vuotiaiden ikäryhmissä eli vuosina 1961-1970 ja 1951-1960 syntyneissä ikäkohohorteissa.

Sukupuolella (k2) on tilastollisesti merkitsevä yhteys maksuhäiriömerkintöjen esiintymiseen. Odotetusti miehillä esiintyy maksuhäiriömerkintöjä hieman naisia useammin. Alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärää (k4) tarkasteltaessa voidaan huomioida, että vaikka se näyttäytyy tilastollisesti merkitsevänä tekijänä, on yhteys heikko. Maksuhäiriömerkintäisten osuus kasvaa hieman siirryttäessä perheistä, joilla ei ole lapsia yksilapsisiin perheisiin ja edelleen 3-7-lapsisiin perheisiin. Poikkeuksena tähän ovat kaksilapsiset perheet, joissa vain 1 prosentilla vastaajista on maksuhäiriömerkintä. Tulosten perusteella nollahypoteesin siitä, että lasten määrän kasvaessa myös maksuhäiriömerkinnän riski kasvaa, voidaan sanoa jäävän voimaan. Asuinpaikka (k5) ei aineiston perusteella ole tilastollisesti merkitsevä tekijä, joten nollahypoteesi jää voimaan tämänkin muuttujan osalta.

5.1.3. Hyvinvoinnin osatekijät

Taulukoissa 10 ja 11 esitellään Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksien malliin liittyvien tekijöiden ristiintaulukoinnin tulokset. Taulukossa 10 tarkastellaan objektiiviseen hyvinvointiin liittyvien tekijöiden yhteyttä maksuhäiriömerkintään. Taulukossa 11 tarkastellaan subjektiiviseen hyvinvointiin liittyvien tekijöiden yhteyttä maksuhäiriömerkintään.

Taulukko 10. Elintason, yhteisyyssuhteiden ja itsensä toteuttamisen yhteys vastaajan maksuhäiriömerkintään. Ristiintaulukointi. % (N).

		Maksuhäiriömerkintä viimeisen 12 kuukauden aikana	
		Kyllä	Ei
k16. Talouden käytettävissä olevat tulot (ekvivalentti tulot €/kk)***	6-1400	15,5 (97)	84,5 (528)
	1401-1900	3,2 (20)	96,8 (610)
	1901-2334	4,4 (31)	95,6 (667)
	2335-3000	1,8 (11)	98,2 (606)
	3001-28571	0,4 (2)	99,6 (516)
Tulot alle 60% mediaanituloista***	Kyllä	20,6 (73)	79,4 (282)
	Ei	3,2 (88)	96,8 (2645)
k22.4. Saanut toim.tulotukea viimeisen 12 kk:n aikana***	Kyllä	46,0 (69)	54,0 (81)
	Ei	3,2 (98)	96,8 (2965)
k9. Työmarkkina-asema***	Töissä kokopäiväisenä	2,9 (36)	97,1 (1203)
	Töissä osa-aikaisena	6,1 (10)	93,9 (154)
	Työtön tai lomautettu	27,4 (43)	72,6 (114)
	Eläkkeellä	4,4 (60)	95,6 (1303)
	Opiskelemassa	3,0 (5)	97,0 (160)
	Jokin muu	10,2 (12)	89,8 (106)
k14. Työtön/lomautettu viimeisen 5 vuoden aikana***	Ei kuulu työvoimaan	4,3 (65)	95,7 (1463)
	Ei	2,5 (27)	97,5 (1049)
	Kerran, alle 3 kk	5,5 (11)	94,5 (190)
	Useita lyhytkestoisia jaksoja	10,0 (9)	90,0 (81)
	Kerran, yli 3 kk	5,6 (8)	94,4 (135)
	Useita pidempikestoisia jaksoja	32,1 (43)	67,9 (91)
k8. Korkein koulutus***	Perusaste	9,7 (35)	90,3 (327)
	Ammattioppilaitos / -instituutti	9,3 (72)	90,7 (700)
	Keskiasteen opisto, lukio	4,4 (41)	95,6 (899)
	Ammattikorkeakoulututkinto	1,8 (8)	98,2 (442)
	Akateeminen tutkinto	1,1 (7)	98,9 (652)
k27. Luotettava henkilö elämässä***	Avio-/avopuoliso	3,1 (60)	96,9 (1898)
	Äiti, isä, sisko, veli tai oma lapsi	7,0 (38)	93,0 (506)
	Muu sukulainen tai ystävä	8,5 (42)	91,5 (455)
	Ammattityöntekijä	3,3 (2)	96,7 (58)
	Ei ole	16,8 (21)	83,2 (104)
k29.2. Tyytyväisyys kanssaihmisten arvostukseen***	Erittäin tyytyväinen	2,8 (19)	97,2 (663)
	Tyytyväinen	5,1 (116)	94,9 (2152)
	Tyytymätön	11,4 (25)	88,6 (194)
	Erittäin tyytymätön	25,0 (6)	75,0 (18)
k29.1. Tyytyväisyys omaa elämää koskevien asioiden vaikutusmahdollisuuksiin***	Erittäin tyytyväinen	2,1 (24)	97,9 (1111)
	Tyytyväinen	5,2 (92)	94,8 (1682)
	Tyytymätön	16,0 (40)	84,0 (210)
	Erittäin tyytymätön	25,0 (9)	75,0 (27)
K29.4. Tyytyväisyys yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin***	Erittäin tyytyväinen	1,8 (5)	98,2 (271)
	Tyytyväinen	3,9 (77)	96,1 (1902)
	Tyytymätön	8,0 (61)	92,0 (697)
	Erittäin tyytymätön	14,5 (23)	85,5 (136)
K29.3. Tyytyväisyys vapaa-ajan toimintamahdollisuuksiin***	Erittäin tyytyväinen	2,0 (20)	98,0 (994)
	Tyytyväinen	4,3 (77)	95,7 (1732)
	Tyytymätön	17,4 (57)	82,6 (271)
	Erittäin tyytymätön	25,0 (10)	75,0 (30)

*) p < 0.05, **) p < 0.01, ***) p < .0.001

Tulosten perusteella kaikki taulukossa 10 tarkasteltavat selittävät tekijät ovat tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä maksuhäiriömerkintään. Maksuhäiriömerkinnän esiintyminen painottuu selvästi tulojakauman (k16) alapäähän. Alimpaan tulokvintiiliin kuuluvista 15,5 prosentilla on ollut maksuhäiriömerkintä viimeisen 12 kuukauden aikana. Maksuhäiriömerkintäisten osuus pienenee selvästi toiseen tulokvintiiliin siirryttäessä ja pienenee tasaisesti tämän jälkeen ylempiin tuloluokkiin siirryttäessä. Poikkeuksena tähän on kolmas kvintiili. Toisesta kolmanteen kvintiiliin siirryttäessä maksuhäiriömerkintäisten osuus nousee hieman.

Tulojen yhteys maksuhäiriömerkintään näkyy myös tarkasteltaessa köyhyysrajan alle jääviä tapauksia. Tässä ryhmässä noin joka viidennellä on maksuhäiriömerkintä. Niistä, joiden tulot ovat köyhyysrajan yläpuolella, vain 3,2 prosentilla on maksuhäiriömerkintä. Maksuhäiriömerkinnän yhteys suhteelliseen köyhyyteen näkyy selvästi myös tarkasteltaessa niitä vastaajia, jotka ovat saaneet toimeentulotukea viimeisen 12 kuukauden aikana (k22.4). Melkein puolet tästä ryhmästä on maksuhäiriömerkintäisiä verrattuna 3,2 prosenttiin niistä vastaajista, jotka eivät ole saaneet toimeentulotukea.

Maksuhäiriömerkinnät kohdistuvat odotuksenmukaisesti työttömiin ja lomautettuihin muita työmarkkina-asemia (k9) huomattavasti useammin. Noin joka neljännellä työttömällä tai lomautetulla on ollut maksuhäiriömerkintä viimeisenä 12 kuukauden aikana. Useamman työttömyysjakson kokeminen ja työttömyysjaksojen piteneminen lisäävät maksuhäiriömerkinnän riskiä huomattavasti (k14). Niistä, jotka olivat kokeneet useita lyhytkestoisia työttömyysjaksoja, maksuhäiriömerkintä oli joka kymmenennellä. Niistä, jotka olivat kokeneet useita pidempikestoisia työttömyys- tai lomautusjaksoja, maksuhäiriömerkintä oli lähes joka kolmannella.

Koulutusasteen (k8) noustessa maksuhäiriömerkinnän esiintymisen todennäköisyys pienenee, kuten teorian mukaan voidaan odottaa. Keskiasteen koulutuksen omaavien joukossa huomionarvoista on se, että ammattioppilaitoksen tai -instituutin käyneillä maksuhäiriömerkintöjä on huomattavasti useammin kuin keskiasteen opiston tai lukion käyneillä. Ammattioppilaitoksen tai instituutin käyneiden joukossa maksuhäiriömerkintäisten osuus on lähes yhtä suuri kuin vain peruskoulun käyneiden joukossa.

Kysymystä 27 tarkasteltaessa voidaan huomioida, että maksuhäiriömerkintäisiä on selvästi eniten ryhmässä, jossa vastaajalla ei ole luotettavaa henkilöä elämässään. Vähiten maksuhäiriömerkintäisiä on niiden joukossa, joiden luotettava henkilö on avio- tai avopuoliso tai ammattityöntekijä. Muita itsensä toteuttamisen kenttään sijoitettuja tekijöitä (k29.2, k29.1, k29.4 ja k29.3) tarkasteltaessa voidaan huomioida, että maksuhäiriömerkintäisiä on joka muuttujassa suhteellisesti eniten 'Erittäin tyytymätön' –luokassa. Ero muihin luokkiin on huomattava kaikissa muuttujissa. Kun tarkastellaan tyytyväisyyttä kanssaihmisten arvostukseen, tyytyväisyyttä omaa elämää koskevien asioiden vaikutusmahdollisuuksiin ja tyytyväisyyttä vapaa-ajan toimintamahdollisuuksiin, voidaan huomioida, että kaikissa muuttujissa neljäsosa niistä vastaajista, jotka ovat erittäin tyytymättömiä, ovat maksuhäiriömerkintäisiä. Vain yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia tarkasteltaessa maksuhäiriömerkintäisten osuus erittäin tyytymättömissä on hieman pienempi (14,5 %). Kaiken kaikkiaan kaikissa neljässä muuttujassa maksuhäiriömerkintäisten osuus on huomattavasti pienempi tyytyväisyyttä ilmaisevissa luokissa kuin tyytymättömyyttä ilmaisevissa luokissa.

Seuraavaksi tarkastellaan tyytymättömyysasenteiden ja viihtyvyysasenteiden kenttiin sijoitettuja selittäviä tekijöitä ja niiden yhteyttä maksuhäiriömerkintään. Tulokset esitetään taulukossa 11.

Taulukko 11. Tyytymättömyysasenteiden ja viihtyvyysasenteiden yhteys vastaajan maksuhäiriömerkintään. Ristiintaulukointi. % (N).

		Maksuhäiriömerkintä viimeisen 12 kuukauden aikana	
		Kyllä	Ei
k17. Koettu toimeentulo***	Helppoa	1,2 (16)	98,8 (1292)
	Melko helppoa	1,7 (16)	98,3 (927)
	Vain pieniä vaikeuksia	5,0 (18)	95,0 (340)
	Jonkin verran vaikeuksia	14,8 (64)	85,2 (369)
	Todella vaikeaa	36,4 (51)	63,6 (89)
k23.1. Tinkii perusasioista velkojen vuoksi***	Täysin eri mieltä	1,3 (32)	98,7 (2360)
	Osittain eri mieltä	9,2 (35)	90,8 (346)
	Osittain samaa mieltä	17,2 (45)	82,8 (216)
	Täysin samaa mieltä	42,5 (48)	57,5 (65)
k23.2. Koettu ylivelkaantuminen***	Täysin eri mieltä	1,8 (45)	98,2 (2501)
	Osittain eri mieltä	9,4 (29)	90,6 (281)
	Osittain samaa mieltä	22,8 (42)	77,2 (142)
	Täysin samaa mieltä	44,8 (43)	55,2 (53)
k28. Koettu yksinäisyys***	Ei koskaan	3,3 (37)	96,7 (1085)
	Harvemmin	5,2 (82)	94,8 (1490)
	Viikoittain	7,3 (27)	92,7 (343)
	Päivittäin	15,3 (20)	84,7 (111)
k29.5. Tyytyväisyys elämäntilanteeseen kokonaisuutena***	Erittäin tyytyväinen	1,8 (17)	98,2 (939)
	Tyytyväinen	4,8 (93)	95,2 (1848)
	Tyytymätön	17,7 (47)	82,3 (219)
	Erittäin tyytymätön	27,6 (8)	72,4 (21)
k30. Koettu terveys***	Hyvä tai erittäin hyvä	2,0 (32)	98,0 (1541)
	Keskinkertainen	6,9 (99)	93,1 (1342)
	Huono tai erittäin huono	18,8 (34)	81,2 (147)
k31. Koetut psyykkiset oireet (summamuuttuja)***	Ei koskaan	3,0 (14)	97,0 (447)
	Hyvin harvoin	3,3 (52)	96,7 (1537)
	Silloin tällöin	8,2 (81)	91,8 (905)
	Lähes jatkuvasti	9,8 (9)	90,2 (83)

*) p < 0.05, **) p < 0.01, ***) p < .0.001

Kaikki taulukossa 11 tarkasteltavat muuttujat ovat tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä maksuhäiriömerkintään. Yli kolmasosa niistä, jotka kokevat toimeentulonsa (k17) todella vaikeaksi, on maksuhäiriömerkintäisiä. Lähes puolet niistä, jotka ovat täysin samaa mieltä siitä, että joutuvat tinkimään perusasioista velkojensa vuoksi (k23.1), on maksuhäiriömerkintäisiä. Toisaalta hyvin pieni osa niistä, jotka kokevat toimentulonsa helpoksi tai eivät joudu tinkimään perusasioista velkojensa vuoksi ovat maksuhäiriömerkintäisiä. Odotetusti maksuhäiriömerkintäisten osuus on suurempi myös niiden joukossa, jotka ovat osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että he kokevat itsensä ylivelkaantuneiksi (k23.2).

Viihtyvyysasenteita (k28, k29.5, k30 ja k31) tarkasteltaessa voidaan huomioida, että maksuhäiriömerkintäisten osuus on kaikissa neljässä muuttujassa suurin luokassa, jossa tarkastelu hyvinvoinnin osatekijä on heikoimmillaan. Päivittäin itsensä yksinäiseksi tuntevista noin 15 prosenttia on maksuhäiriömerkintäisiä verrattuna hieman yli 3 prosenttiin niistä, jotka eivät tunne itseään yksinäiseksi koskaan (k28). Vastaajista, jotka kokevat olevansa erittäin tyytymättömiä elämäntilanteeseensa kokonaisuutena (k29.5), hieman yli neljäsosa on maksuhäiriömerkintäisiä. Maksuhäiriömerkintäisten osuus pienenee jyrkästi samalla, kun tyytyväisyys elämäntilanteeseen kasvaa. Niiden joukossa, jotka ovat erittäin tyytyväisiä elämäänsä kokonaisuutena, maksuhäiriömerkintäisten osuus on vain 1,8 prosenttia.

Maksuhäiriömerkintäisten osuus on noin kolme kertaa suurempi niiden joukossa, jotka kokevat terveytensä (k30) huonoksi tai erittäin huonoksi kuin niiden joukossa, jotka kokevat terveytensä keskinkertaiseksi. Vain 2 prosenttia niistä, jotka kokevat terveytensä hyväksi tai erittäin hyväksi ovat maksuhäiriömerkintäisiä. Koettujen psyykkisten oireiden (k31) osalta erot luokkien välillä eivät ole yhtä suuria. Maksuhäiriömerkintäisten osuus on hieman yli kolme kertaa suurempi niiden joukossa, jotka kokevat psyykkisiä oireita lähes jatkuvasti verrattuna niihin, jotka eivät koe oireita koskaan.

5.2. Maksuhäiriömerkintään yhteydessä olevien tekijöiden monimuuttuja-analyysi

Ensimmäisessä regressioanalyysissa tarkastellaan lapsuudenkodin sosioekonomisen aseman sekä sosiodemografisten taustatekijöiden yhteyttä maksuhäiriömerkintään. Toisessa regressioanalyysissa tarkastellaan hyvinvoinnin osatekijöiden yhteyttä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen. Monimuuttuja-analyyseihin on otettu mukaan ainoastaan sellaisia selittäviä tekijöitä, jotka olivat tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä maksuhäiriömerkintään ristiintaulukoinnissa. Vertailu- eli referenssiluokaksi on valittu kaikissa muuttujissa se luokka, jonka riski maksuhäiriömerkintään on teorian perusteella pienin.

5.2.1. Lapsuuden sosioekonominen tausta ja sosiodemografiset taustatekijät

Logistisessa regressioanalyysissa edetään niin, että ensimmäisessä mallissa tarkastellaan lapsuudenkodin huoltoavun tai toimeentulotuen saamisen (k13.2) yhteyttä maksuhäiriömerkinnän esiintyvyyteen. Toiseen malliin lisätään lapsuudenperheen yksinhuoltajastatus (k13.3). Tämän jälkeen malliin lisätään sosiodemografisia taustatekijöitä. Kolmanteen malliin lisätään ikä (k1), neljänteen malliin sukupuoli (k2) ja viidenteen malliin kotitaloustyyppi (k3). Seuraavaksi malliin lisätään vastaajien taloudellista tilannetta kuvaavat tekijät. Näihin kuuluvat asunnon hallintamuoto (k6) ja talouden käytettävissä olevat tulot (k16). Viimeisenä malliin lisätään koulutus (k8) ja työmarkkina-asema (k9).

Tulojen, koulutusasteen ja työmarkkina-aseman on huomioitu liittyvän vahvasti toisiinsa, joten on mahdollista, että tarkastelluista tekijöistä erityisesti niiden yhteys maksuhäiriömerkintään on ainakin osittain päällekkäistä. Kaikki kolme tekijää kuitenkin otettiin mukaan malliin, koska tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, voidaanko näillä tekijöillä havaita yksilöllisiä yhteyksiä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen.

Taulukko 12. Lapsuudenkodin olosuhteiden ja sosiodemografisten taustatekijöiden yhteys vastaajan maksuhäiriömerkintään. Logistinen regressioanalyysi. OR (LV).

Taulukko 12. Lapsuudenkodin olosuhteiden ja sosiodemografisten taustatekijöiden yhteys vastaajan maksuhäiriömerkintään. Logistinen regressioanalyysi. OR (LV).											
		Malli 1. OR (LV 95%)	Malli 2. OR (LV	Malli 3. OR (LV 95%)	Malli 4. OR (LV 95%)	Malli 5. OR (LV 95%)	Malli 6. OR (LV 95%)	Malli 7. OR (LV 95%)	Malli 8. OR (LV 95%)	Malli 9. OR (LV 95%)
k13.2. Perheessä turvauduttu huoltoapuun tai toim.tulotukeen	Kyllä	2,212 (1,467-3,334)***	1,976 (1,267-3,083)**	1,948 (1,244-3,051)**	2, 162 (1,375-3,397)***	2, 103 (1,327-3,332)**	1,715 (1,051-2,800)*	1,888 (1,1233-3, 173)*	1,622 (0,952-2,765)	1,762 (1,021-3,039)*
	Ei ref.									
k13.3. Yksinhuoltajaperhe	Kyllä		2,016 (1,299-3, 128)**	2,088 (1,337-3,261)**	2, 127 (1,351-3,349)**	2,239 (1,412-3,550)***	1,608 (0,982-2,635)	1,377 (0,811-2,336)	1,293 (0,751-2,226)	1,171 (0,672-2,040)
	Ei ref.									
k1. Ikäluokka	18-29			3,764 (1,527-9,275)**	3,920 (1,572-9, 777)**	3,965 (1,571-10, 011)**	0,743 (0,284-1,942)	0,673 (0,237-1,908)	0,920 (0,304-2,778)	1,121 (0,292-4,297)
	30-39			3,485 (1,397-8,694)**	3,330 (1,319-8, 404)**	4, 215 (1,635-10, 866)**	1, 119 (0,417-3,002)	1,709 (0,587-4, 976)	2,419 (0,769-7, 419)	2,064 (0,555-7, 668)
	40-49			4,918 (2,040-11,857)***	4,841 (1,991-11,770)***	6,786 (2,671-17,239)***	2,502 (0,953-6,569)	3, 357 (1,182-9, 533)*	3,996 (1,344-11,881)*	3,514 (1,004-12, 298)*
	50-59			5,544 (2,444-12,573)***	5,444 (2,393-12,387)***	6, 364 (2,770-14,620)***	3,335 (1, 397-7, 960)**	5,284 (2, 035-13,719)***	5,790 (2,155-15,555)***	4,780 (1,509-15, 147)**
	60-69			5,562 (2,490-12,426)***	5,432 (2,428-12,154)***	5,747 (2,553-12,937)***	4,029 (1, 734-9, 361)**	4,280 (1,698-10,791)**	4,745 (1,817-12, 394)**	4,228 (1,601-11, 165)**
	70-79 ref.									
k2. Sukupuoli	Mies				1,803 (1,264-2,573)**	1,985 (1,380-2,857)***	2, 137 (1,453-3, 143)***	2,525 (1,665-3,830)***	2, 154 (1,399-3,318)***	2,085 (1,337-3,251)**
	Nainen ref.									
k3. Kotitaloustyyppi	Yksinasuva					3,414 (2,306-5,054)***	1,322 (0,851-2,054)	0,712 (0,434-1, 167)	0,797 (0,476-1,333)	0,776 (0,457-1, 318)
	Yksinhuoltaja					1,924 (0,946-6,752)	1,210 (0,329-4,457)	0,510 (0, 131-1, 994)	0,725 (0, 177-2,968)	0,807 (0, 185-3, 511)
	Muu					0,875 (0,260-2,952)	0,593 (0,162-2,165)	0,439 (0, 116-1, 670)	0,516 (0, 133-2,011)	0,535 (0, 132-2, 160)
	Parisuhteessa, lapsia					0,780 (0,417-1,458)	0,894 (0,470-1,701)	0,630 (0,319-1,248)	0,697 (0,349-1,390)	0,680 (0,332-1, 392)
	Parisuhteessa, ei lapsia ref.									
k6. Asunnon hallintamuoto	Omistusasunto, velaton ref									
	Omistusasunto, velkaa						4,406 (2,101-9,241)***	6,222 (2,768-13,984)***	6,390 (2,834-14,408)***	7,956 (3,405-18,590)***
	Yksityinen vuokra-asunto						26, 455 (12,672-55, 229)***	24,752 (10, 983-55, 781)***	22,520 (9,900-51,225)***	27,048 (11, 427-64, 024)***
	Kaupungin/ yhteisön vuokra-as.						32,877 (15,684-68, 917)***	26,135 (11, 515-59, 318)***	24,681 (10,786-56, 476)***	27,831 (11, 663-66, 467)***
	Asumisoikeusasunto						4, 711 (0,999-22,219)	6, 715 (1, 343-33, 575)*	5,640 (1, 112-28, 594)*	7,047 (1, 367-36, 319)*
	Muu						25,248 (6,969-91, 469)***	16,662 (3, 707-74, 898)***	16,888 (3,646-78,220)***	18,093 (3, 723-87, 930)***
k16. Talouden käytettävissä olevat tulot (ekvivalentti tulot €/kk)	0-1400							34,679 (8, 057-149, 256)***	19,912 (4,518-87,754)***	15, 102 (3, 289-69, 356)***
	1401-1900							7, 119 (1, 566-32, 350)*	4,734 (1, 022-21, 938)*	4, 317 (0, 922-20, 219)
	1901-2334							9, 791 (2, 261-42, 386)**	7, 155 (1, 626-31, 481)**	6, 680 (1, 502-29, 328)*
	2335-3000							3,945 (0, 847-18, 375)	3,539 (0, 752-16, 655)	3,606 (0, 765-17, 006)
	3001-28571 ref									
k8. Korkein koulutus	Perusaste								4, 572 (1, 513-13, 821)**	3, 847 (1, 250-11, 840)*
	Ammattioppilaitos / -instituutti								4, 637 (1, 752-12, 274)**	4, 277 (1, 604-11, 404)**
	Keskiasteen opisto, lukio								2, 658 (0, 991-7, 130)	2, 633 (0, 973-7, 127)
	Ammattikorkeakoulututkinto								1, 117 (0, 326-3, 823)	1, 036 (0, 300-3, 576)
	Akateeminen tutkinto ref.									
k9. Työmarkkina-asema	Töissä kokopäiväisenä ref.									
	Töissä osa-aikaisena									0,973 (0, 375-2, 523)
	Työtön tai lomautettu									2, 650 (1, 301-5, 396)**
	Eläkkeellä									1, 301 (0, 596-2, 843)
	Opiskelemassa									0, 523 (0, 161-1, 704)
	Jokin muu									2, 711 (1, 007-7, 302)*
Hosmer and Lemeshow Test:			0,878	0,984	0,832	0,714	0,675	0,816	0,971	0,466
R2 (Nagelkerke):			0,013	0,026	0,059	0,072	0, 122	0,272	0,362	0,380	0,398
*) p < 0.05, **) p < 0.01, ***) p < . 0.001										

Kun kaikki tekijät on vakioitu, maksuhäiriömerkinnän havaitaan olevan tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä asunnon hallintamuotoon ja tuloihin. Maksuhäiriömerkintä on tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä myös ikään, sukupuoleen, koulutukseen ja työmarkkina-asemaan sekä tilastollisesti melkein merkitsevästi yhteydessä lapsuudenperheen turvautumiseen huoltoapuun tai toimeentulotukeen. Kaiken kaikkiaan malli selittää hieman alle 40 prosenttia maksuhäiriömerkintöjen esiintymisestä.

Asunnon hallintamuoto nostaa mallin pseudoselitysastetta eniten, 12,2 prosentista 27,2 prosenttiin. Asumisoikeusasumista lukuun ottamatta kaikkien luokkien yhteys maksuhäiriömerkintään on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Vetosuhteita tarkasteltaessa voidaan huomioida, että velkaisessa omistusasunnossa asuvilla maksuhäiriömerkintä on lähes kahdeksan kertaa yleisempää referenssiluokkaan verrattuna. Vuokralla asuvilla maksuhäiriömerkintä on jopa yli 27 kertaa yleisempää kuin velattomassa omistusasunnossa asuvilla. Kun asunnon hallintamuoto lisätään malliin 6, näyttäytyy kaupungin tai yhteisön vuokra-asunnossa asuvien vetosuhde yksityisessä vuokra-asunnossa asuvien vetosuhdetta korkeampana. Tulojen vakioiminen kuitenkin pienentää vetosuhteiden eroa huomattavasti. Kun myös koulutus ja työmarkkina-asema on vakioitu, ero vetosuhteissa lähes häviää.

Toiseksi eniten mallin pseudoselitysastetta nostaa talouden käytettävissä olevat tulot. Kun tulot lisätään malliin, pseudoselitysaste nousee yhdeksällä prosenttiyksiköllä. Alimman tuloviidenneksen yhteys maksuhäiriömerkintään on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Vetosuhteen mukaan tähän tuloluokkaan kuuluvat ovat yli 15 kertaa useammin maksuhäiriömerkintäisiä korkeimpaan tulokvintiiliin verrattuna. Mielenkiintoista tuloksissa on se, että kun kaikki muut tekijät vakioidaan, toisen tulokvintiilin yhteys maksuhäiriömerkintään häviää, mutta kolmannen tulokvintiilin yhteys säilyy, vaikkakin heikentyneenä. Kun kaikki muut tekijät on vakioitu, kolmanteen tuloluokkaan kuuluvat ovat lähes 7 kertaa referenssiluokkaa useammin maksuhäiriömerkintäisiä.

Ikää tarkasteltaessa voidaan huomioida, että 50-59-vuotiaiden ja 60-69-vuotiaiden yhteys maksuhäiriömerkintään säilyy tilastollisesti merkitsevänä, kun kaikki muut

tekijät vakioidaan. Myös 40-49-vuotiaiden yhteys maksuhäiriömerkintään on tilastollisesti merkitsevä, mutta heikko. Tätä nuorempien ikäluokkien yhteys selitettävään tekijään näyttäytyy aluksi tilastollisesti merkitsevänä, mutta yhteys katoaa, kun asunnon hallintamuoto vakioidaan.

Tarkastelluista tekijöistä sukupuoli selittää mallin pseudoselitysastetta kolmanneksi eniten. Se nostaa mallin pseudoselitysastetta viidellä prosenttiyksiköllä, mikä on kuitenkin huomattavasti vähemmän kuin asunnon hallintamuoto ja tulot. Sukupuoli on tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä maksuhäiriömerkintään. Miehillä on naisia kaksi kertaa useammin maksuhäiriömerkintä.

Koulutuksen osalta voidaan huomioida, että maksuhäiriömerkintä on tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä keskiasteen ammattioppilaitoksen tai –instituutin koulutukseen. Se on myös tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä perusasteen koulutukseen, mutta yhteys on heikko. Ammattioppilaitoksen tai -instituutin koulutuksen saaneilla on noin neljä kertaa useammin maksuhäiriömerkintä kuin akateemisen tutkinnon omaavilla. Peruskoulun käyneiden vetoaste on hieman matalampi.

Työmarkkina-aseman lisääminen malliin nostaa selitysastetta vain vähän. Ainoastaan työttömien/lomautettujen luokka on tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä maksuhäiriömerkintään. Työttömillä on noin 2,5 kertaa useammin maksuhäiriömerkintä kokopäiväisesti työskenteleviin verrattuna. Hieman yllättäen, eläkkeellä oleminen ei ole yhteydessä maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen, vaikka eläkkeelle siirtymiseen yleensä liittyvä tulojen lasku on aiemmassa tutkimuksessa nähty riskitekijänä.

Lapsuuden sosioekonomista taustaa tarkasteltaessa voidaan huomioida, että kun kaikki muut tekijät on vakioitu, perheen turvautuminen huoltoapuun tai toimeentulotukeen säilyy tilastollisesti merkitsevänä tekijänä. Yhteys on kuitenkin heikko. Tuloksista nähdään, että tekijän yhteys maksuhäiriömerkintään heikkenee huomattavasti, kun asunnon hallintamuoto vakioidaan mallissa 6. Niillä, joiden perheessä turvauduttiin huoltoapuun tai toimeentulotukeen, on noin 1,7 kertaa useammin maksuhäiriömerkintä aikuisena kuin niillä, joilla ei ollut tällaista perhetaustaa.

Perheen yksinhuoltajuus ei ole tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä maksuhäiriötekijään, kun muut tekijät on vakioitu. Myöskään kotitaloustyypin yhteys maksuhäiriömerkintään ei näyttäydy tilastollisesti merkitsevänä. Yksinasuvien luokan tilastollisesti erittäin merkitsevä yhteys maksuhäiriömerkintään katoaa, kun asunnon hallintamuoto vakioidaan.

5.2.2. Hyvinvoinnin toteutuminen

Toisessa regressioanalyysissa tarkastellaan maksuhäiriömerkinnän yhteyttä hyvinvoinnin osatekijöihin. Koska kaikki hyvinvointiin liittyvät selittävät tekijät olivat ristiintaulukoinnissa tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä maksuhäiriömerkintään, on valinnassa priorisoitu ensinnäkin tekijät, jotka teorian mukaan ovat erityisen tärkeitä yksilön hyvinvoinnille. Tällaisia ovat esimerkiksi sosiaaliset suhteet ja terveys. Toiseksi kaikista kentistä on pyritty sisällyttämään mukaan tekijöitä, jotta hyvinvointia voidaan tarkastella mahdollisimman laaja-alaisesti. Poikkeuksena tähän on elintaso. Tästä osatekijästä ei ole otettu mukaan tekijöitä, koska tuloja, koulutusta ja työmarkkina-asemaa tarkasteltiin ensimmäisessä logistisessa regressioanalyysissa.

Malliin lisätään ensin yhteisyyssuhteiden kentästä sekä perheyhteisyyttä että ystävyyssuhteita kartoittava luotettava henkilö elämässä (k27). Itsensä toteuttamisen kentästä lisätään toiseen malliin poliittisia resursseja tarkastelevat tyytyväisyys omaa elämää koskevien asioiden vaikutusmahdollisuuksiin (k29.1) ja kolmanteen malliin tyytyväisyys yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin (k29.4). Neljänteen ja viidenteen malliin lisätään tarpeentyydytyksen arvokenttään sijoitetut koettu terveys (k30) ja koetut psyykkiset oireet (k31). Kuudenteen malliin lisätään tyytyväisyys elämäntilanteeseen kokonaisuutena (k29.5). Seitsemänteen ja kahdeksanteen malliin lisätään tyytymättömyysasenteiden kentästä koettu toimeentulo (k17) ja koettu ylivelkaantuminen (k23.2). Nämä tekijät lisätään malliin viimeisenä, koska niiden oletetaan olevan tarkastelluista tekijöistä vahvimmin yhteydessä maksuhäiriömerkintöjen esiintymiseen. Näin pystytään paremmin tarkastelemaan aluksi muiden tekijöiden mahdollisia yhteyksiä selitettävään muuttujaan ilman näitä tekijöitä. Logistisen regressioanalyysin tulokset on esitetty taulukossa 13.

Taulukko 13. Hyvinvoinnin yhteys vastaajan maksuhäiriömerkintään. Logistinen regressioanalyysi. OR (LV).

Taulukko 13. Hyvinvoinnin yhteys vastaajan maksuhäiriömerkintään. Logistinen regressioanalyysi. OR (LV).

		Malli 1, OR (LV 95%)	Malli 2, OR (LV 95%)	Malli 3, OR (LV 95%)	Malli 4, OR (LV 95%)	Malli 5, OR (LV 95%)	Malli 6, OR (LV 95%)	Malli 7, OR (LV 95%)	Malli 8, OR (LV 95%)
k27. Luotettava henkilö elämässä	Avio-/avopuoliso ref.								
	Äiti, isä, sisko, veli tai oma lapsi	2,376 (1,564-3,608)***	2,091 (1,363-3,207)***	2,106 (1,371-3,233)***	2,068 (1,341-3,191)**	2,006 (1,277-3,153)**	1,888 (1,196-2,981)**	1,206 (0,740-1,966)	1,600 (0,956-2,677)
	Muu sukulainen tai ystävä	2,920 (1,943-4,388)***	2,367 (1,558-3,594)***	2,391 (1,572-3,636)***	2,251 (1,469-3,450)***	2,241 (1,441-3,485)***	2,129 (1,364-3,323)***	1,368 (0,846-2,211)	1,835 (1,095-3,075)*
	Ammattityöntekijä	1,091 (0,260-4,571)	0,667 (0,156-2,853)	0,721 (0,168-3,093)	0,615 (0,149-2,850)	0,685 (0,155-3,030)	0,618 (0,135-2,817)	0,371 (0,080-1,731)	0,182 (0,020-1,641)
	Ei ole	6,387 (3,742-10,903)***	3,649 (2,053-6,485)***	3,443 (1,924-6,162)***	2,937 (1,628-5,299)***	3,183 (1,738-5,832)***	2,752 (1,474-5,136)**	2,392 (1,222-4,683)*	2,390 (1,153-4,954)*
k29.1. Tyytyväisyys omaa elämää koskevien asioiden vaikutusmahdollisuuksiin	Erittäin tyytyväinen ref.								
	Tyytyväinen		2,364 (1,495-3,739)***	2,066 (1,285-3,322)**	1,811 (1,109-2,958)*	1,648 (0,994-2,731)	1,450 (0,844-2,492)	1,428 (0,805-2,533)	1,466 (0,805-2,668)
	Tyytymätön		6,610 (3,825-11,422)***	4,683 (2,591-8,466)***	3,176 (1,709-5,904)***	3,042 (1,586-5,833)***	2,065 (1,003-4,252)*	1,695 (0,802-3,583)	1,637 (0,746-3,592)
	Erittäin tyytymätön		10,203 (4,184-24,881)***	6,492 (2,476-17,022)***	4,026 (1,475-10,987)**	4,023 (1,424-11,363)**	2,418 (0,797-7,340)	1,338 (0,422-4,240)	1,084 (0,310-3,797)
K29.4. Tyytyväisyys yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin	Erittäin tyytyväinen ref.								
	Tyytyväinen			1,717 (0,605-4,875)	1,486 (0,519-4,256)	1,504 (0,523-4,327)	1,445 (0,497-4,201)	1,427 (0,475-4,289)	1,501 (0,482-4,679)
	Tyytymätön			2,639 (0,905-7,694)	2,128 (0,722-6,270)	2,246 (0,759-6,649)	2,066 (0,689-6,192)	1,333 (0,426-4,178)	1,316 (0,403-4,298)
	Erittäin tyytymätön			3,017 (0,940-9,678)	2,314 (0,712-7,518)	2,210 (0,672-7,267)	2,131 (0,641-7,081)	0,896 (0,251-3,193)	0,998 (0,266-3,737)
k30. Koettu terveys	Hyvä tai erittäin hyvä ref.								
	Keskinkertainen				2,539 (1,667-3,867)***	2,628 (1,690-4,087)***	2,493 (1,595-3,894)***	1,937 (1,209-3,102)**	1,842 (1,125-3,017)*
	Huono tai erittäin huono				5,822 (3,343-10,140)***	6,536 (3,637-11,747)***	5,526 (3,032-10,070)***	3,826 (1,769-8,252)***	3,633 (1,843-7,164)***
k31. Koetut psyykkiset oireet (summamuuttuja)	Ei koskaan ref.								
	Hyvin harvoin					0,733 (0,394-1,365)	0,714 (0,382-1,337)	0,602 (0,308-1,179)	0,667 (0,325-1,368)
	Silloin tällöin					0,886 (0,467-1,684)	0,786 (0,408-1,516)	0,645 (0,320-1,297)	0,621 (0,293-1,315)
	Lähes jatkuvasti					0,589 (0,222-1,566)	0,462 (0,168-1,270)	0,456 (0,161-1,292)	0,466 (0,153-1,421)
k29.5 Tyytyväisyys elämäntilanteeseen kokonaisuutena	Erittäin tyytyväinen ref.								
	Tyytyväinen						1,318 (0,714-2,434)	1,006 (0,530-1,910)	0,901 (0,464-1,750)
	Tyytymätön						2,422 (1,121-5,232)*	1,349 (0,606-3,000)	1,217 (0,529-2,802)
	Erittäin tyytymätön						3,410 (0,983-11,835)	1,296 (0,369-4,558)	1,109 (0,285-4,321)
k17. Koettu toimeentulo	Helppoa ref.								
	Melko helppoa							1,299 (0,634-2,661)	1,165 (0,553-2,458)
	Vain pieniä vaikeuksia							2,863 (1,355-6,048)**	1,767 (0,790-3,955)
	Jonkin verran vaikeuksia							8,772 (4,682-16,433)***	4,137 (2,039-8,395)***
	Todella vaikeaa							26,836 (12,978-55,494)***	6,662 (2,840-15,628)***
k23.2. Koettu yksinäisyys	Täysin eri mieltä ref.								
	Osittain eri mieltä								3,238 (1,853-5,658)***
	Osittain samaa mieltä								5,213 (2,972-9,142)***
	Täysin samaa mieltä								15,983 (8,299-30,780)***
Hosmer and Lemeshow Test:		1,000	0,923	0,957	0,768	0,263	0,928	0,337	0,644
R2 (Nagelkerke):		0,052	0,104	0,112	0,150	0,161	0,166	0,282	0,365
*) p < 0.05, **) p < 0.01, ***) p < .0.001									

Tulosten perusteella voidaan huomioida, että koetun terveyden, koetun toimeentulon ja koetun ylivelkaantumisen yhteys maksuhäiriömerkintään on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Näistä tekijöistä koettu toimeentulo nostaa logistisen regressioanalyysin pseudoselitysastetta eniten, 11,6 prosenttiyksikköä. Koettu ylivelkaantuminen nostaa pseudoselitysastetta seuraavaksi eniten, 8,3 prosenttiyksikköä. Koettu terveys lisää mallin pseudoselitysastetta hyvin vähän.

Maksuhäiriömerkinnän yhteys koetun toimeentulon kahteen heikoimpaan kategoriaan on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Toimeentulonsa todella vaikeaksi kokevilla on maksuhäiriömerkintä yli kuusi kertaa useammin kuin toimeentulonsa helpoksi kokevilla. Jonkin verran vaikeuksia toimeentulossaan kokevilla on maksuhäiriömerkintä noin neljä kertaa useammin referenssikategoriaan verrattuna. Odotetusti myös koettu ylivelkaantuminen on tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä maksuhäiriömerkintään. Vetosuhteita tarkasteltaessa voidaan huomioida, että väittämään ’täysin samaa mieltä’ vastanneilla on maksuhäiriömerkintä lähes 16 kertaa useammin kuin referenssikategoriaan kuuluvilla. ’Osittain samaa mieltä’ tai ’osittain eri mieltä’ vastanneiden vetosuhde on huomattavasti alhaisempi, mutta näihin luokkiin kuuluvulla on kuitenkin noin 3-5 kertaa referenssikategoriaa useammin maksuhäiriömerkintä.

Maksuhäiriömerkintä on tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä huonoon tai erittäin huonoon terveyteen. Huonon terveyden omaavilla on lähes neljä kertaa useammin maksuhäiriömerkintä verrattuna hyvän tai erittäin hyvän terveyden omaaviin. Keskinkertaisen terveyden yhteys maksuhäiriömerkintään on tilastollisesti merkitsevä. Keskinkertaisen terveyden omaavilla on lähes kaksi kertaa useammin maksuhäiriömerkintä referenssikategoriaan verrattuna.

Maksuhäiriömerkinnän esiintyminen on tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä myös luotettavan henkilön läsnäoloon vastaajan elämässä. Yhteys on kuitenkin heikko ja ilmenee vain osassa luokista. Huomionarvoista tulosten perusteella on erityisesti se, että niillä, joilla ei ole luotettavaa henkilöä elämässään ovat referenssikategoriaan verrattuna kaksi kertaa useammin maksuhäiriömerkintäisiä.

Aineiston perusteella ei havaittu tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tyytyväisyyteen omaa elämää koskevien asioiden vaikutusmahdollisuuksiin, tyytyväisyyteen yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin, koettuihin psyykkisiin oireisiin tai tyytyväisyyteen elämäntilanteeseen kokonaisuutena, kun kaikki muut tekijät on vakioitu. Maksuhäiriömerkinnän yhteys tyytyväisyyteen omaa elämää koskeviin vaikutusmahdollisuuksiin on ensin tilastollisesti erittäin merkitsevä, mutta yhteys heikkenee, kun koettu terveys vakioidaan. Yhteys häviää lähes kokonaan, kun tyytyväisyys elämäntilanteeseen kokonaisuutena vakioidaan. Aineiston perusteella maksuhäiriömerkinnällä ei näytä olevan lainkaan tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tyytyväisyyteen yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin eikä koettuihin psyykkisiin oireisiin.

6. Johtopäätökset

Lapsuudenkodin vakavia toimeentulo-ongelmien mitattiin tutkimuksessa huoltoavun tai toimeentulotuen asiakkuudella. Tämän muuttujan ja aikuisuuden maksuhäiriömerkinnän yhteys oli ristiintaulukoinnin tulosten mukaan tilastollisesti erittäin merkitsevä. Yhteys säilyi, joskin heikkona myös logistisessa regressioanalyysissa, kun sosiodemografiset taustatekijät vakioitiin. Ristiintaulukoinnin tulosten mukaan jo se, että perhe ei ollut hyvin toimeentuleva oli tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä aikuisuuden maksuhäiriömerkintään, joskin yhteys ei ollut yhtä voimakas kuin lapsuudenperheen toimeentulotukiasiakkuuden. Näyttää siis siltä, että lapsuuden perheen toimeentulolla on merkitystä aikuisuuden maksuhäiriömerkintöjen esiintyvyyteen. Tutkimuksen tulokset ovat lapsuudenkodin taloudellisten resurssien osalta samankaltaisia kuin Hiilamon ym. (2021, 20-21), joiden mukaan nuorten aikuisten maksuhäiriömerkintä on yhteydessä sekä lapsuudenkodin toimeentulotukiasiakkuuteen että vanhempien pienituloisuuteen.

Lapsuudenkodin pääasiallisen huoltajan yksinhuoltajastatuksen tilastollinen merkitsevyys katosi logistisessa regressioanalyysissa, kun muut tekijät vakioitiin. Yksinhuoltajaperheiden osalta näyttäisi siltä, että kohonnut maksuhäiriömerkinnän

riski selittyy yksinhuoltajuuteen tyypillisesti liittyvällä taloudellisen pääoman puutteella.

Tarkastelluista sosiodemografisista taustatekijöistä osa oli yhteydessä maksuhäiriömerkintään aiempaa tutkimusta vastaavalla tavalla. Miehillä esiintyi tulosten mukaan maksuhäiriömerkintöjä naisia useammin. Työttömyys ja lomautukset olivat yhteydessä maksuhäiriömerkintään. Aiemmassa tutkimuksessa erityisesti pitkäaikaistyöttömiä ja toimeentulotuen varassa eläviä on pidetty maksuhäiriömerkinnän riskiryhminä. Työttömyyden pitkittymistä ja toimeentulotukiasiakkuutta ei tarkasteltu logistisessa regressioanalyysissa, mutta ristiintaulukoinnissa havaittiin, että maksuhäiriömerkintäisten osuus oli korkein luokassa, jossa vastaaja oli kokenut useita pitempiä työttömyysjaksoja viimeisen viiden vuoden aikana. Myös toimeentulotukiasiakkuus oli vahvasti yhteydessä maksuhäiriömerkintään ristiintaulukoinnissa. Työttömyysjaksot aiheuttavat yleensä tulojen äkkinäistä alenemista ja näiden jaksojen piteneminen luonnollisesti tarkoittaa, että taloudellisesti haastava tilanne jatkuu pitempään. Lisäksi vuokra-asuminen oli maksuhäiriömerkintään yhteydessä oleva tekijä omistusasumiseen verrattuna. Asunnon hallintamuoto nousi esiin jopa maksuhäiriömerkintään kaikkein voimakkaimmin yhteydessä olevana tekijänä. Se, että henkilö on pystynyt saamaan asuntolainan kertoo toki yleensä sekä tähän vaadittavien tulojen tarpeeksi korkeasta tasosta että tulevaisuuden tulojen vakaudesta.

Tulosten mukaan maksuhäiriömerkintöjä esiintyy eniten vuosina 1961-1970 ja 1951-1960 syntyneissä ikäkohohorteissa. Kärkkäisen (2018) tutkimus tarkasteli koettua ylivelkaantumista Suomessa vuosina 1995 ja 2015 ja havaitsi, että koettu ylivelkaantuminen oli yleisintä samoissa ikäryhmissä. On mahdollista, että 1990-luvun lamasta johtuvat taloudelliset ongelmat näkyvät edelleen näiden kohorttien velkaongelmina ja maksuhäiriömerkintöinä. Nuorena aikuisena koetut ongelmat työllistymisessä tai vakavat taloudelliset ongelmat voivat heijastua pitkälle elämänkaareen. Ongelmiin joutuneiden yksilöiden taloudellinen elinkaari ei tällöin välttämättä seuraa elinkaarihypoteesin olettamaa mallia, jossa henkilö voi kasvattaa säästöjä ja varallisuutta aktiivityöuransa aikana. Maksuhäiriömerkintäisten henkilöiden määrän havaittiin lähteneen Suomessa uudelleen jyrkkään nousuun vuonna 2008, jolloin alkoi uusi finanssikriisi. Nousun taustalla voi olla muitakin syitä, mutta

taantuman vuoksi tapahtuneet irtisanomiset ja niistä johtuneet taloudelliset ongelmat on nähty yhtenä maksuhäiriömerkintöjen taustalla vaikuttavina tekijöinä.

Nuoria voidaan kuitenkin edelleen pitää ylivelkaantumisen riskiryhmänä elämänkaariteorian perusteella sikäli, että tyypillisesti nuorissa ikäryhmissä ilmenevät monet maksuhäiriömerkinnälle altistavista riskitekijöistä. Nuorille ei ole vielä kertynyt säästöjä ja varallisuutta ja työelämän alussa olevilla työsuhteet voivat olla epävakaampia. On kuitenkin myös mahdollista, että esimerkiksi työelämän epävakaisuuteen liittyvät riskit jakautuvat nykyään tasaisemmin eri elämänvaiheiden välille. Tällöin velkaongelmiin voidaan joutua yhä useammin myös vanhempana. Viimeiseksi voidaan vielä huomioida, että nuorten ikäryhmien ollessa aliedustettuina aineistossa, on mahdollista, että tällä on ollut vaikutusta tuloksiin. Yksinkertaisesti saattaa olla niin, että taloudellisesti huono-osaisten nuorten kohdalla on tapahtunut suurempi kato kuin taloudellisesti huono-osaisten kohdalla vanhemmissa ikäluokissa.

Alimpaan tulokvintiiliin kuuluvat olivat selvästi suurimmassa riskissä saada maksuhäiriömerkintä. Tämän ryhmän velkaongelmien taustalla on nähty olevan juuri pienten tulojen luomat taloudelliset paineet. Pienten tulojen yhteydestä maksuhäiriömerkintään viestii myös se, että maksuhäiriömerkintään johtaneiden summien on aiemmassa tutkimuksessa havaittu olevan usein pieniä. Yllättävää tuloksissa oli se, että kolmannen tulokvintiilin yhteys maksuhäiriömerkintään on toista tulokvintiiliä voimakkaampi. Odotuksenmukaisempaa olisi, että tulojen kasvaessa maksuhäiriömerkinnän riski vaiheittain pienenee. On mahdollista, että kolmannen tuloluokan kohdalla yhteys maksuhäiriömerkintään liittyy vähemmän käytettävissä olevien tulojen tasoon ja enemmän muihin tekijöihin, kuten kulutustottumuksiin, yllättäviin menoihin tai muutoksiin elämäntilanteessa, jotka saattavat vaikeuttaa taloudenhoitoa.

Aiemman tutkimuksen mukaan alhaisemman koulutuksen omaavilla, erityisesti vain peruskoulun käyneillä, on suurempi riski joutua talousongelmiin ja saada maksuhäiriömerkintä. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella maksuhäiriömerkintä on erityisesti yhteydessä keskiasteen ammattikoulu- ja opistotason koulutukseen. Maksuhäiriömerkinnän riski oli tässä luokassa jopa suurempi kuin pelkän peruskoulun omaavilla.

Tuloihin ja koulutukseen liittyen mielenkiintoinen havainto oli myös se, että opiskelijat eivät näyttäydy maksuhäiriömerkintöjen riskiryhmänä. Opiskelijat ovat pääsääntöisesti pienituloinen ryhmä, mutta siitä huolimatta ryhmä ei esiintynyt maksuhäiriömerkinnän riskiryhmänä tuloksissa tai aiemmassa tutkimuksessa. Opiskelijoiden määrä (N=169) aineistossa on suhteellisen pieni, joten tuloksiin tulee suhtautua varauksella, mutta koulutustasoon liittyvien tulosten ohella tämäkin viestii ehkä siitä, että taloudellisen pääoman ohella kulttuurinen pääoma tai sen puute saattaa olla tärkeä maksuhäiriömerkintöihin yhteydessä oleva tekijä.

Lopulta voidaan vielä huomioida, että aiemman tutkimuksen mukaan yksinasuvia on pidetty maksuhäiriömerkintöjen riskiryhminä, mutta tämän aineiston mukaan yhteyttä ei löytynyt silloin, kun muut tekijät vakioitiin monimuuttuja-analyysissa. Samoin lapsiperheitä on pidetty muita perhetyyppejä riskialttiimpina maksuhäiriömerkinnöille, mutta ristiintaulukoinnin perusteella tilastollinen yhteys maksuhäiriömerkintään oli heikko. Aineiston perusteella myöskään asuinpaikka ei näyttäytynyt maksuhäiriömerkintään yhteydessä olevana tekijänä. On mahdollista, että asuinpaikan yhteys maksuhäiriömerkintään tulisi esiin, jos tarkastelu tehtäisiin esimerkiksi eri kaupunginosien tasolla.

Yhteydet hyvinvoinnin osatekijöihin näyttäytyivät vahvimpina sellaisissa muuttujissa, jotka olivat konkreettisia ja arkielämään läheisimmin kytkeytyviä. Maksuhäiriömerkinnällä ei näytä logistisen regressioanalyysin perusteella olevan tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tyytyväisyyteen elämäntilanteeseen kokonaisuutena. Tulosten perusteella voitaisiin siis ajatella, että yksilöllä voi olla elämässään muita tekijöitä, jotka joko kompensoivat maksuhäiriömerkinnän negatiivista yhteyttä hyvinvoinnin osatekijöihin tai ovat muuten tärkeämpiä kokonaistyytyväisyyden kannalta. Tulosten perusteella maksuhäiriömerkintä näyttäisi yhdistyvän kuitenkin muihin tekijöihin, joiden voi nähdä olevan osa kasautunutta huono-osaisuutta. Tällaisia ovat heikompi koettu terveys ja vaikeammaksi koettu toimeentulo.

Sen valossa, että heikompi koettu terveys oli voimakkaasti yhteydessä maksuhäiriömerkintään, tulos siitä, että koetut psyykkiset oireet eivät ole aineiston perusteella yhteydessä selitettävään tekijään oli hieman yllättävä. Tämän osalta ero

aiempaan tutkimukseen voi johtua erilaisista tutkimusasetelmista. Blomgrenin ym. (2014) tutkimuksessa tarkasteltiin lääkkeiden erityiskorvausoikeuksia. Tällöin psyykkistä terveyttä tarkasteltiin huomattavasti voimakkaampia lääketieteellisiä oireita, esimerkiksi psykoosia, mittarina käyttäen. Tässä tutkimuksessa tarkastellut koetut psyykkiset oireet olivat huomattavasti lievempiä. Lisäksi Blomgrenin ym. (emt.) tutkimuksessa tarkasteltiin nimenomaan pitkittynyttä, ainakin 15 vuotta jatkunutta ylivelkaantumista ja siihen liittyviä oireita. Tässä tutkimuksessa käytetyn poikkileikkausaineiston perusteella ei tiedetä, kuinka kauan velkaongelmat ovat jatkuneet.

7. Pohdintaa

Lapsuudenkodin resurssit asettavat yksilöt erilaiseen asemaan monien aikuisuuteen liittyvien sosiaalisten riskien suhteen. Tulosten perusteella näin on myös maksuhäiriömerkinnän suhteen. KONSE-aineiston perusteella voitiin tarkastella vain lapsuudenkodin taloudellisia resursseja, mutta aiemmassa tutkimuksessa on havaittu yhteys myös esimerkiksi nuorten aikuisten maksuhäiriömerkinnän ja vanhempien alhaisen koulutuksen välillä (Hiilamo ym. 2021, 40). Jatkotutkimus tällä alueella on tarpeellista, koska perhetausta on yksilöitä vahvasti eriarvoistava tekijä. Perhetaustan mahdollisia negatiivisia vaikutuksia myöhempään elämään voidaan potentiaalisesti vähentää tehokkaasti oikeanlaisten toimenpiteiden avulla, ja tutkimus antaisi uutta tietoa mahdollisten sosiaalipoliittisten toimenpiteiden suunnitteluun. Jatkotutkimuksen avulla voitaisiin esimerkiksi pyrkiä erittelemään tarkemmin eri pääomamuotojen ja niiden puutteen mahdollisia yhteyksiä aikuisuuden maksuhäiriömerkinnän esiintymiseen. Myös vanhempien velkaongelmien yhteyksistä lasten taloudelliseen käyttäytymiseen ja hyvinvointiin näiden elämänkaaren aikana tiedetään vielä varsin vähän.

Kaiken kaikkiaan maksuhäiriömerkintä näyttäytyy tutkimuksen perusteella monitahoisena ilmiönä, joka voi ilmentää erilaisia ongelmia eri tilanteissa. Maksuhäiriömerkinnän saanut henkilö on luultavasti hyvinkin erilaisessa tilanteessa esimerkiksi silloin, kun maksuhäiriömerkintä on syntynyt pitkäaikaisen velkakierteen seurauksena, maksamattomasta puhelinlaskusta tai ylikulutuksesta johtuen.

Maksuhäiriömerkintäisiä ei tulisikaan tarkastella homogeenisenä ryhmänä, vaan ennemminkin erilaisista ryhmistä koostuvana joukkona. Ensimmäinen maksuhäiriömerkintä ja se millaisissa olosuhteissa se on saatu, voi toimia tärkeänä indikaattorina sille, minkä tyyppisestä ongelmasta on kyse.

On todettu, että maksuhäiriömerkinnät näyttävät syntyvän yleensä joko pitkäaikaisten talousvaikeuksien tai äkillisen tulojen laskun seurauksena. Yksilön oman varautumisen, esimerkiksi säästämiskäyttäytymisen ohella hyvinvointivaltion toimenpiteet ovat tärkeä väline siinä, miten tällaisia sosiaalisia riskejä voidaan hallita. Tällöin myös yhteiskunnan jäsenten saama tieto esimerkiksi etuuksista on tärkeää. Maksuhäiriömerkinnän ja mahdollisen etuuksien alikäytön välistä yhteyttä ei ole suomalaisessa tutkimuksessa juurikaan tarkasteltu.

Silloin, kun velkaongelmat liittyvät nimenomaan haasteisiin toimeentulossa, köyhyyttä vähentävien sosiaalipoliittisten toimien voi ajatella olevan avainasemassa velkaongelmien ja maksuhäiriömerkintöjen vähentämisessä. Toisaalta niissä tapauksissa, joissa maksuhäiriömerkintään ovat johtaneet muut syyt kuin pelkkä tuloköyhyys, tarvitaan muunlaisia toimia ylivelkaantumisen torjumiseksi. Erityisesti pikavippien tultua Suomen markkinoille 2000-luvulla maksuhäiriömerkintöjen määrät kasvoivat ilman, että markkinoiden toimintaan on toistaiseksi onnistuttu puuttumaan tehokkaasti lainsäädännön turvin. Positiivisen luottorekisterin odotetaan vähentävän ainakin liiallisesta kulutuksesta johtuvaa ylivelkaantumista.

Tutkimuksessa voidaan havaita useita jatkotutkimustarpeita, joiden avulla maksuhäiriömerkinnästä voitaisiin saada kattavampi kuva ilmiönä. Aiemmin mainittujen lapsuudenkodin resurssien ja aikuisuuden maksuhäiriömerkintöjen välisten yhteyksien tarkemman tutkimuksen lisäksi pitkittäistutkimukset auttaisivat ymmärtämään paremmin sitä, millaisia tapahtumaketjuja maksuhäiriömerkinnän syntyyn liittyy. Aineistoa tarkasteltaessa huomioitiin, että osa niistä ryhmistä, jotka ovat tyypillisesti maksuhäiriömerkintöjen riskiryhmiä, olivat aliedustettuja aineistossa. Tällöin olisi tärkeää pyrkiä tekemään lisätutkimusta, jossa erityisesti näitä ryhmiä pyritään tavoittamaan. Lisäksi esimerkiksi maahanmuuttajiin kohdistettu tutkimus voisi antaa hyödyllistä tietoa maksuhäiriömerkintöjen paikantumisesta sellaisiin

erityisryhmiin, jotka aiemmassa tutkimuksessa on nostettu esiin riskiryhminä, mutta joita ei ole tutkittu Suomessa.

Lähdeluettelo

Albrecht, C.M. ja Albrecht, D.E. (2010) Social status, adolescent behaviour and educational attainment. Sociological Spectrum, 31:1, 114-137. https://doi.org/10.1080/02732173.2011.525698 (luettu 6.4.2021)

Allardt, E. (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.

Allardt, E. ja Littunen, Y. (1972) Sosiologia. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.

Anderloni, L., Bacchiocchi, E. ja Vandone, D. (2012) Household financial vulnerability: An empirical analysis. Research in Economics, 66: 284-296. doi:10.1016/j.rie.2012.03.001 (luettu 1.4.2021)

Anderson, C. L. ja Nevitte, N. (2006) Teach your children well: Values of thrift and saving. Journal of Economic Psychology, 27: 247–261. doi:10.1016/j.joep.2005.08.001 (luettu 25.3.2022)

Anttila, M., Ritakallio, V-M., Mäkinen, L., Forssén, K., Järvi, L. ja Salin, M. (2022) Hyvinvointierot väestöryhmien välillä ja hyvinvointiongelmien paikantuminen: KONSE 2020 -tutkimusaineiston esittely ja ajallinen vertailu 1995-2020. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 4. Turun yliopisto.

Asiakastieto (2020) Maksuhäiriötilastot - Suomi 2020. https://www.epressi.com/media/userfiles/123829/1610012538/asiakastieto-maksuhairiotilasto-payment-default-statistics-2020.pdf (luettu 01.04.2021)

Autio, M., Wilska, T-A., Kaartinen, R. ja Lähteenmaa, J. (2009) The use of small instant loans among young adults – a gateway to a consumer insolvency? International Journal of Consumer Studies, 33: 407–415. Blackwell Publishing Ltd. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1470-6431.2009.00789.x (luettu 1.4.2021)

Bauman, Z. (1990) Thinking Sociologically. Basil Blackwell Ltd, Oxford.

Bernheim, B., Garrett, D. ja Maki, D. (2001) Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates. Journal of Public Economics 80: 435–465. https://doi.org/10.1016/S0047-2727(00)00120-1 (luettu 25.3.2022)

Betti, G., Dourmashkin, N., Rossi, M. ja Yin, Y. (2007) Consumer over-indebtedness in the EU: measurement and characteristics. Journal of Economic Studies, Vol. 34 No. 2, 2007, 136-156. 10.1108/01443580710745371 (luettu 14.5.2022)

Blomgren, J., Maunula, N. ja Hiilamo, H. (2014) Sairastuttaako velka? 15 vuoden seurantatutkimus pitkäaikaisesti ylivelkaantuneista. Yhteiskuntapolitiikka 79 (2014):3.

Blossfeld, N. (2019) A multidimensional measure of social origin: theoretical perspectives, operationalization and empirical application in the field of educational inequality research. Quality & Quantity 53: 1347–1367. https://doi.org/10.1007/s11135-018-0818-2 (luettu 15.4.2021)

Bourdieu, P. (1984) Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. Harvard University Press, Cambridge, MA.

Bourdieu, P. (1986) The Forms of Capital. Teoksessa Richardson, J.G. (toim.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, 241-258. Greenwood Press, Inc. Connecticut, USA.

Brim, O. (1966) Socialization through the Life Cycle. Teoksessa Brim, O. ja Wheeler, S. (toim.) Socialization after Childhood: Two Essays, 1-49. John Wiley & Sons, New York.

Brown, S., Taylor, K. ja Price, S.W. (2005) Debt and distress: evaluating the psychological cost of credit. Journal of Economic Psychology, 26: 642–663. https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-economic-psychology/vol/26/issue/5 (luettu 1.3.2021)

Buis, M. (2013) The Composition of Family Background: The Influence of the Economic and Cultural Resources of both Parents on the Offspring Educational Attainment in the Netherlands between 1939 and 1991. European Sociological Review, 29 (3) 593-602.

Bukodi, E. ja Goldthorpe, J. (2013) Decomposing 'Social Origins': The Effects of Parents' Class, Status, and Education on the Educational Attainment of Their Children. European Sociological Review, 29(5): 1024–1039. doi:10.1093/esr/jcs079 (luettu 1.3.2021)

Bäckman, O., ja Nilsson, A. (2011). Pathways to social exclusion: A life-course study. European Sociological Review, 27(1): 107–123. doi: 10.1093/esr/jcp064 (luettu 7.12.2021)

Caplovitz, D. (1963) The Poor Pay More: Consumer Practices of Low-Income Families. The Free Press of Glencoe, a Division of The Macmillan Company, United States.

Caplovitz, D. (1986) Consumer credit in the United States: the situation of consumer debtors. Teoksessa Hormann, G. (toim.) Consumer credit and consumer insolvency. Perspectives for legal policy from Europe and the USA, 22-36. Bremen.

Chan, T. ja Goldthorpe, J. (2004) Is There a Status Order in Contemporary British Society? Evidence from the Occupational Structure of Friends. European Sociological

Review, vol 20, no 5, December 2004, 383-401. https://www.jstor.org/stable/3559525 (luettu 5.4.2022)

Danes, Sharon M. (1994) Parental perceptions of children's financial socialization. Financial Counseling and Planning 5.
Davydoff, A., Naacke, G., Dessart, E. ja Jentzsch, N. (2008). Towards a Common Operational European Definition of Over-indebtedness. European Communities: Directorate-general for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities European Commission.

del Río, A. ja Young, G. (2006) The determinants of unsecured borrowing: evidence from the BHPS. Applied Financial Economics, 2006, 16: 1119–1144.

del Río, A. ja Young, G. (2008) The impact of unsecured debt on financial pressure among British households. Applied Financial Economics, s. l, v. 18, n. 15, 1209–1220, 2008. doi:10.1080/09603100701604233 (luettu 6.12.2021)

Diener, E. (2009) Subjective Well-Being. Teoksessa Diener, E. (toim.) The Science of Well-Being. The Collected Works of Ed Diener, 11-58. Springer Dordrecht Heidelberg London.

Diener, E. ja Biswas-Diener, R. (2009) Will Money Increase Subjective Well-Being?: A Literature Review and Guide to Needed Research. Teoksessa Diener, E. (toim.) The Science of Well-Being. The Collected Works of Ed Diener, 119-154. Springer Dordrecht Heidelberg, London.

Diener, E., Emmons, R., Larsen, R. ja Griffin, S. (1985) The Satisfaction With Life Scale. Journal of Personality Assessment, 49, 1.
doi: 10.1207/s15327752jpa4901_13 (luettu 6.1.2022)

Eduskunta (2021a) Lakialoite LA 20/2020 vp
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lakialoite/Sivut/LA_20+2020.aspx (luettu 25.4.2022)

Eduskunta (2021b) Positiivinen luottorekisteri.
https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/positiivinen-luottotietorekisteri.aspx (luettu 19.4.2022)

Erikson, R. ja Goldthorpe, J. H. (2002) Intergenerational Inequality: A Sociological Perspective. Journal of Economic Perspective, 16 (3): 31-44.
doi: 10.1257/089533002760278695 (luettu 9.4.2021)

Eskelinen, N., Erola, J., Karhula, A., Ruggera, L. ja Sirniö, O. (2020) Eriarvoisuuden periytyminen. Teoksessa Mattila, M. (toim.) Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020, 127-155. Kalevi Sorsa –säätiö, Copy-set Oy, Helsinki.

Esping-Andersen, G. (1990) The Three Worlds of Welfare Capitalism. Polity Press, Cambridge.

Esping-Andersen, G. ja Cimentada, J. (2018) Ability and mobility: The relative influence of skills and social origin on social mobility. Social Science Research 75: 13-31. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.06.003 (luettu 10.8.2021)

Faulcon Bowen, C. (2002) Financial knowledge of teens and their parents. Journal of Financial Counseling and Planning, 13(2): 93-102.

Finlex (2013), Kuluttajaluotot 17 a § Korkokatto. https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20130207#Pidm45237817135600 (luettu 6.11.2021)

Gesthuizen, M., Solga, H. ja Künster, R. (2011) Context Matters: Economic Marginalization of Low-Educated Workers in Cross-National Perspective. European Sociological Review, 27 (2): 264-280. https://www.jstor.org/stable/41236588 (luettu 28.4.2022)

Haataja, A. (2009) Yksinhuoltajaäitien sosioekonominen asema ja toimeentulo. Teoksessa Forssén, K., Haataja, A. ja Hakovirta, M. (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa, 95-114. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Väestöliitto, Helsinki.

Haataja, A., Airio, I., Saarikallio-Torp, M. ja Valaste, M. (2016) Lapsiperheet 2000-luvulla. Teoksessa Haataja, A., Airio, I., Saarikallio-Torp, M. ja Valaste, M. (toim.) Laulu 573 566 perheestä: Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla, 8-26. Kela, Helsinki.

Hannikainen-Ingman, K., Kuivalainen, S. ja Sallila S. Toimeentulotuen asiakkaiden elinolot ja hyvinvointi. Teoksessa Kuivalainen, S. (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä, 81-112. THL, Helsinki.

Harmaja, L. (1946) Kotitalous kansantalouden osana. Kansantaloudellinen yhdistys.

Hartropp, A., Hanna, R., Jones, S., Lang, R., Mills, P., ja Schluter, M. (1987) Families in debt: The nature, causes and effects of debt problems and policy proposals for their alleviation. Jubilee Centre Research Paper No. 7. Jubilee Centre Publications, Cambridge.

HE (2009) Hallituksen esitys 64/2009 eduskunnalle laeiksi kuluttajansuojalain 7 luvun, rikoslain 36 luvun 6 §:n ja korkolain 4 §:n muuttamisesta, https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2009/ 20090064 (luettu 11.11.2021).

Heikkilä, M. (1990) Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinninpuutteiden kasautumisesta Suomessa. Sosiaalihallituksen julkaisuja 8. Helsinki: Sosiaalihallitus.

Hiilamo, H. (2018). Household debt and economic crises: Causes, consequences and remedies. Edward Elgar, Cheltenham.

Hiilamo, A., Keski-Säntti, M., Kääriälä, A. ja Hiilamo, H. (2021) Nuorten aikuisten maksuhäiriömerkinnät – rekisteritutkimus ikäkohorteilla 1987 ja 1997. Itlan tutkimukset 2021:2. Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiö sr. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7458-01-3 (luettu 9.9.2021)

Holman, R. (1978) Poverty: Explanations of Social Deprivation. Martin Robertson & Company Ltd, Oxford.
Huizinga, G. (1970) Maslow's Need-Hierarchy in the Work Situation. Groningen.

Hyytinen, A. (2011) Saalistavaa luotonantoa? Kansantaloudellinen aikakausikirja 107: 377– 379.

Jæger, M. (2007) Educational Mobility Across Three Generations: The Changing Impact of Parental Social Class, Economic, Cultural and Social Capital. European Societies 9 (4): 527-550. https://doi.org/10.1080/14616690701449568 (luettu 11.11.2021)

Jæger, M. ja Holm, A. (2007) Does parents' economic, cultural, and social capital explain the social class effect on educational attainment in the Scandinavian mobility regime? Social Science Research 36: 719–744. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2006.11.003 (luettu 4.4.2022)

Jianakoplos, N. A., ja Bernasek, A. (1998). Are women more risk averse? Economic Inquiry, 36: 620–630. https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1111/j.1465-7295.1998.tb01740.x (luettu 6.4.2022)

Julkunen, R. (2001) Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino, Tampere.

Järvelä, K., Raijas, A. ja Saastamoinen, M. (2019) Pikavippiongelmien laatu ja laajuus. Kilpailu- ja kuluttajaviraston selvityksiä 3/2019. https://www.kkv.fi/globalassets/kkv-suomi/julkaisut/selvitykset/2019/kkv-selvityksia-3-2019-pikavippiongelmien-laatu-ja-laajuus.pdf (luettu 5.11.2021)

Kaartinen, R., Autio, M. ja Lähteenmaa, J. (2009) Pikavipeillä vaikeuksiin: Nuorten luotonkäyttäjien pakkotilanteet, vippikierteet ja huono-osaisuus. Teoksessa Keskinen, V., Laine, M., Tuominen, M. ja Hakkarainen, T. (toim.) Kaupunkiköyhyyden monet kasvot: Näkökulmia helsinkiläiseen huono-osaisuuteen, 119-129. Helsingin kaupungin tietokeskus.

Kallio, J., Kauppinen, T. ja Erola, J. (2016) Cumulative Socio-economic Disadvantage and Secondary Education in Finland. European Sociological review, 2016, 32 (5): 649-861. https://academic.oup.com/esr/article/32/5/649/2197579 (luettu 9.9.2021)

Katona, G. (1964) The Mass Consumption Society. McGraw Hill, New York.

Kerckhoff, A.C. (1986) Family Position, Peer Influences, and Schooling. Teoksessa Richardson, J.G. (toim.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, 93-112. Greenwood Press, Inc. Connecticut, USA.

Kilpailu- ja kuluttajavirasto. Julkisyhteisöjen velkojen vanhentumisajat. https://www.kkv.fi/Tietoa-ja-ohjeita/Maksut-laskut-perinta/velkojen-vanhentuminen/julkisyhteisojen-velkojen-vanhentumisajat/ (luettu 9.9.2021)

Kubiszewski, I., Zakariyya, N. ja Costanza, R. (2018) Objective and Subjective Indicators of Life Satisfaction in Australia: How Well Do People Perceive What Supports a Good Life? Ecological Economics 154, 361–372. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.08.017 (luettu 3.12.2021)

Kuluttajaliitto. Velkaopas. https://www.kuluttajaliitto.fi/uploads/2020/10/a4ba1b76-velkaopas.pdf (luettu 22.10.2021)

Kärkkäinen, O. (2018) Suomalaisten ylivelkaantuminen 1990-luvun lamavuosista näihin päiviin. Esiintyvyys, riskiryhmät ja ilmiön luonne. Pro Gradu -tutkielma. Sosiaalipolitiikka, sosiaalitieteiden laitos, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto.

Lachance, M.J., Beaudoin, P. ja Robitaille, J. (2006) Quebec young adults' use of and knowledge of credit. International Journal of Consumer Studies, 30, 347–359.

Lea, S., Webley, P. ja Levine, M. (1993) The economic psychology of consumer credit. Journal of Economic Psychology 14, 85-119.

Livingstone, S. ja Lunt, P. (1992) Predicting personal debt and debt repayment: Psychological, social and economic determinants. Journal of Economic Psychology 13: 111-134.

Majamaa, K., Lehtinen, A.-R. ja Rantala, K. (2019) Debt Judgments as a Reflection of Consumption-Related Debt Problems. Journal of Consumer Policy 42: 223-244 https://doi.org/10.1007/s10603-018-9402-3 (luettu 20.2.2021)

Majamaa, K. ja Rantala, K. (2020) Katsaus viime vuosien ylivelkaantumiskehitykseen. Valtioneuvoston selvitys 2020:5. http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20201221101608 (luettu 20.2.2021)

Mamia, T. (2005) SPSS-alkeisopas: Statistical Package for Social Sciences. Tampereen yliopisto 5/2005. http://groups.jyu.fi/sporticus/lahteet/LAHDE24_spss.pdf (luettu 21.10.2021)

Mayer, Robert (2004). Payday Lending and Personal Bankruptcy. Consumer lnterests 50, 76-82.

Mittal, C., ja Griskevicius, V. (2014) Sense of Control Under Uncertainty Depends on People's Childhood Environment: A Life History Theory Approach. Journal of Personality and Social Psychology 107, 621–637.

Modigliani, P. ja Brumberg, R. (2003) Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data. Teoksessa Kurihara, K. (toim.) Post Keynesian Economics, 388-436. 2. painos. Taylor & Francis Group.

https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=1460901 (luettu 4.3.2022)

Montgomerie, J. (2013). America's debt safety-net. Public Administration 91, 871–888. 10.1111/j.1467-9299.2012.02094.x (luettu 6.4.2022)

Muttilainen, V. (1991) Kohti luottoyhteiskuntaa: Henkilöluottojen yleistymisen yhteiskunnallinen, taloudellinen ja moraalinen tausta sekä kuluttajien velkaantuminen ja velkaongelmien nykytilanne Suomessa. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

Muttilainen, V. (1995). Velkajärjestelyn julkiset kustannukset. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, tutkimustiedonantoja 20.

Muttilainen, V. (2002) Luottoyhteiskunta. Kotitalouksien velkaongelmat ja niiden hallinnan muodonmuutos luottojen säännöstelystä velkojen järjestelyyn 1980- ja 1990-luvun Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 189. Hakapaino Oy, Helsinki. https://trepo.tuni.fi/handle/10024/67221 (luettu 18.9.2021).

Nummenmaa, L. (2009) Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät. 3. painos. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

OECD (2009) What are equivalence scales? OECD Social Policy Division, Income Distribution and Poverty, Paris. https://www.oecd.org/economy/growth/OECD-Note-EquivalenceScales.pdf (luettu 25.11.2021)

Oikeusministeriö (2021) Ylivelkaantumisen torjunta. https://oikeusministerio.fi/ylivelkaantumisen-torjunta (luettu 9.9.2021)

Oksanen, A., Aaltonen, M. ja Rantala, K. (2015) Social Determinants of Debt Problems in a Nordic Welfare State: a Finnish Register-Based Study. Consumer Policy 38: 229-246. doi 10.1007/s10603-015-9294-4 (luettu 25.11.2021)

Parker, G. (1988) Credit. Teoksessa Walker, R. ja Parker, G. (toim.) Money Matters: Income, Wealth and Financial Welfare, 182-194. SAGE Publications Ltd, Iso-Britannia.

Patel, A., Balmer, N. ja Pleasence, P. (2012) Debt and disadvantage: the experience of unmanageable debt and financial difficulty in England and Wales. International Journal of Consumer Studies 36: 556–565.

Pavot, W. ja Diener, E. (1993) Review of the Satisfaction With Life Scale. Psychological Assessment 1993, 5 (2): 164-172. American Psychological Association, Inc.

Poppe, C., Lavik, R. ja Borgeraas, E. (2016) The dangers of borrowing in the age of financialization. Acta Sociologica, Vol. 59(1) 19–33. doi: 10.1177/0001699315608923 (luettu 25.11.2021)

Putkuri, H. (2019) Runsaasti velkaantuneet vähentävät kulutusta, kun talouskasvu alkaa hidastua. Euro ja Talous 2/2019.

https://www.eurojatalous.fi/fi/2019/2/runsaasti-velkaantuneet-vahentavat-kulutusta-kun-talouskasvu-alkaa-hidastua/ (luettu 27.5.2022)

Raijas, A. (2012) Lapsuudenkodin vaikutus perheen taloudelliseen päätöksentekoon. Teoksessa Sukupolvien väliset suhteet: Suuret ikäluokat eläkeiässä, suomalaiset nuoret itsenäistyvät varhain, 64-67. Hyvinvointikatsaus 1/2012, Tilastokeskus. https://www.stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka_2012_01.html (luettu 18.11.2021)

Raijas, A. (2019) Pikavippimarkkinoiden kehitys ja sääntely Suomessa. Kansantaloudellinen aikakauskirja 115. vsk. 4/2019

Ranta, R. (1980) Ulkomaan- ja kotimaankauppa. Teoksessa Jutikkala, E., Kaukiainen, Y., ja Åström, S-E. (toim.) Suomen taloushistoria 1: Agraarinen Suomi, 266-293. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Rantala, K. ja Tarkkala, H. (2009) Kotitalouksien velkaongelmien nykytila ja kehitys. Oikeuspoliittinen tutkimuskeskus, Helsinki. http://hdl.handle.net/10138/152526 (luettu 23.3.2021)

Rantala, K. ja Tarkkala, H. (2010) Luotosta luottoon: Velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä. Yhteiskuntapolitiikka 75 (2010):1. https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117689 (luettu 1.4.2021)

Ritakallio, V-M. (1991) Köyhyys ei tule yksin: Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulotukiasiakkailla. Tutkimuksia 11/1991. Sosiaali- ja terveyshallitus, Helsinki.

Russell, H., Whelan, C.T. ja Maître, B. (2013) Economic Vulnerability and Severity of Debt Problems: An Analysis of the Irish EU-SILC 2008. European Sociological Review 29 (4): 695–706. doi:10.1093/esr/jcs048 (luettu 28.3.2021)

Sosiaali- ja terveysministeriö (2021) Sosiaalinen luototus. https://stm.fi/toimeentulo/sosiaalinen-luototus (luettu 19.4.2022)

Stone, B. ja Vasquez Maury, R. (2006) Indicators of personal financial debt using a multi-disciplinary behavioral model. Journal of Economic Psychology 27: 543-556.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=1795-8121. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/tjt/kas.html (luettu 25.11.2021)

Suomen virallinen tilasto (SVT 2019): Tulonjakotilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=1795-8121. väestöryhmittäiset tuloerot 2019. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/tjt/2019/03/tjt_2019_03_2020-12-18_tie_001_fi.html (luettu 9.12.2021)

Suomen virallinen tilasto (SVT 2020a): Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3215. 2020. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/perh/2020/perh_2020_2021-05-28_tie_001_fi.html (luettu 20.5.2022)

Suomen virallinen tilasto (SVT 2020b): Asunnot ja asuinolot [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-6745. Yleiskatsaus 2020. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/asas/2020/01/asas_2020_01_2021-10-14_tie_002_fi.html (luettu 8.2.2022)
Suomen virallinen tilasto (SVT 2021): Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#V%C3%A4est%C3%B6rakenne%2031.12 (luettu 7.4.2021).

Takuusäätiö: Selviydy veloistasi: Maksuhäiriömerkintä. https://www.takuusaatio.fi/selviydy-veloistasi/maksuhairiomerkinta/ (luettu 16.4.2021)

THL (2021) Toimeentulotuki 2020: Toimeentulotuen saajien määrä kasvoi odotetusti. THL Tilastoraportti 18/2021. https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021060433906 (luettu 10.6.2022)

Tilastokeskus (2006). Tuloerot Suomessa vuosina 1966-2003. https://www.stat.fi/artikkelit/2005/art_2005-03-16_001.html?s=0#3 (luettu 26.11.2021)

Tilastokeskus (2022) Väestön ikärakenne 31.12. https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#V%C3%A4est%C3%B6n%20ik%C3%A4rakenne%2031.12. (luettu 8.4.2022)

Townsend, P. (1979) Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standard of Living. Penguin Books Ltd, Harmondsworth, Middlesex, England.

Työsuojelu (2021) Luottotiedot. https://www.tyosuojelu.fi/tyosuhde/oikeudet-ja-velvollisuudet-tyossa/yksityisyyden-suoja/luottotiedot (luettu 27.5.2022)

Tähtinen, J., Laakkonen, E. ja Broberg, M. (2020) Tilastollisen aineiston käsittelyn ja tulkinnan perusteita. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja C: 22. 2. uudistettu painos. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos, Turku.

van der Zwan, N. (2014) Making sense of financialization. Socio-Economic Review 12, 99–129. https://doi.org/10.1093/ser/mwt020 (luettu 11.8.2021)

Vauhkonen, T., Kallio, J. ja Erola, J. (2017) Sosiaalisen huono-osaisuuden ylisukupolvisuus Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 82 (2017):5. https://www.julkari.fi/handle/10024/135433 (luettu 25.3.2022)

Vauhkonen, T., Kallio, J., Kauppinen, T. ja Erola, J. (2017) Intergenerational accumulation of social disadvantages across generations in young adulthood. Research in Social Stratification and Mobility 48: 42–52. http://dx.doi.org/10.1016/j.rssm.2017.02.001 (luettu 25.3.2022)

Webley, P. ja Nyhus, E.K. (2001) Life-cycle and dispositional routes into problem debt. British Journal of Psychology 92, 423-446. The British Psychological Society. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11534738/ (luettu 18.4.2021)

Webley, P. ja Nyhus, E.K. (2006) Parents' influence on children's future orientation and saving. Journal of Economic Psychology 27: 140–164. doi:10.1016/j.joep.2005.06.016 (luettu 26.3.2022)